આસ્રવ અધિકાર

દ્રવ્યાસ્રવથી ભિન્ન છે, ભાવાસ્રવ કરી નાશ;
થયા સિદ્ધ પરમાતમા, નમું તેહ, સુખ આશ.

ઉત્થાનિકા: પ્રથમ ટીકાકાર કહે છે કે 'હવે આસ્રવ પ્રવેશ કરે છે.'

• જેમ નૃત્યના અખાડામાં નૃત્ય કરનાર સ્વાંગ ધારણ કરીને પ્રવેશ કરે છે તેમ અહીં આસ્રવનો સ્વાંગ છે. તે સ્વાંગને યથાર્થ જાણનારું સમ્યગ્જ્ઞાન છે; તેના મહિમારૂપ મંગળ કરે છે.

કળશ ૧૧૩

(હરિગીત)

આવેલ સમરાંગણ મહીં મદમત્ત આસ્રવભાવ જે,
સામે જ જીતે છે જ્ઞાનરૂપ ધનુર્ધર આવી હવે;
ઉદાર છે અત્યંત એવો ઉદય દુર્જય જ્ઞાનનો,
ગંભીર છે, અતિ ભાર છે, એ ઉદય જ્ઞાન તણો અહો! ૧૧૩.

શ્લોકાર્થ: હવે સમરાંગણમાં આવેલા, મહા મદથી ભરેલા મદમાતા આસ્રવને આ દુર્જય જ્ઞાન-બાણાવળી જીતે છે — કે જે જ્ઞાનરૂપ બાણાવળીનો મહાન ઉદય ઉદાર છે (અર્થાત્ આસ્રવને જીતવા માટે જેટલો પુરુષાર્થ જોઈએ તેટલો પૂરો પાડે એવો છે) અને ગંભીર છે (અર્થાત્ જેનો પાર છદ્મસ્થ જીવો પામી શકતા નથી એવો છે).

ભાવાર્થ: અહીં નૃત્યના અખાડામાં આસ્રવે પ્રવેશ કર્યો છે. નૃત્યમાં આઠ રસનું વર્ણન હોય છે તેથી અહીં રસવત્ અલંકાર વડે શાંત રસમાં વીર રસને પ્રધાન કરીને વર્ણન કર્યું છે કે 'જ્ઞાનરૂપ બાણાવળી આસ્રવને જીતે છે.' આખા જગતને જીતીને મદોન્મત્ત થયેલો આસ્રવ સંગ્રામની ભૂમિમાં આવીને ખડો થયો; પરંતુ જ્ઞાન તો તેના કરતાં વધારે બળવાન યોદ્ધો છે તેથી તે આસ્રવને જીતી લે છે અર્થાત્ અંતર્મુહૂર્તમાં કર્મોનો નાશ કરી કેવળજ્ઞાન ઉપજાવે છે. એવું જ્ઞાનનું સામર્થ્ય છે.

સારાંશ (પૃ.નં. ૨૪૩): • જેમ વહાણમાં છિદ્ર હોય અને પાણી આવે એમ આત્મામાં પુણ્ય અને પાપના ભાવ [થાય] એ ભાવઆસ્રવ છે અને એનાથી પરમાણુ આવે એ દ્રવ્યાસ્રવ છે. એવા મુનિઓએ ઘાતિયાઓને નાશ કર્યા અને હું મારા સુખની આશાએ નમસ્કાર કરું છું. મારો સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ જાગે અને આનંદમાં આવે તે માટે નમસ્કાર વિનંતિ કરું છું.

• પુણ્ય અને પાપના બેય ભાવ તે આસ્રવ એટલે નવા આવરણનું કારણ છે. જેનાથી નવા આવરણ આવે એ કોઈ ધર્મ નહિ.

• સમ્યગ્દર્શન થતાં એની સાથે સમ્યગ્જ્ઞાન થતા એ જ્ઞાનની ધારા એવી છે કે રાગનો નાશ કરવાનો જેટલો પુરુષાર્થ જોઈએ એટલો તૈયાર થઈને જ જાગે છે. [માટે] 'ઉદાર છે.' [વળી] 'ગંભીર છે' જેનો પાર પામવા.. અશક્ય છે. પ્રભુનો જ્ઞાનસ્વભાવ અપાર છે. જેનો પાર અલ્પજ્ઞાની પામી શકતા નથી.

(પ્ર.ગા.૨૭). (ગાથાર્થ:-) 'અહીં નૃત્યના અખાડામાં આસ્રવે પ્રવેશ કર્યો...' શુભ અશુભભાવ એ બેય આસ્રવ છે. મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ એ બધાં આસ્રવ છે, નવા આવરણનું કારણ છે.

- આસ્રવ એટલે પુણ્ય-પાપના પરિણામે પ્રવેશ કર્યો.
- નૃત્યમાં અનેક સ્વાંગ ધારણ હોય. અહીં રસવાન અલંકાર વડે શાંતરસમાં બાર રસને પ્રધાન કરી વર્ણન કર્યું છે કે જ્ઞાનરૂપી ભગવાન આસ્રવને જાણે છે.
- જ્ઞાનરૂપી ભગવાન- જ્ઞાયકભાવ ધ્રુવભાવ સદૃશ નિત્ય ભાવ, એવું જે આત્માનું સ્વરૂપ એનું જ્ઞાન. શાસ્ત્રજ્ઞાન કે બાહ્યજ્ઞાનની વાત અહીં નથી. આત્મજ્ઞાન(ની વાત છે)
- આત્મા જે ત્રિકાળ ધ્રુવ ચિદાનંદ પ્રભુ! જ્ઞાતાદૃષ્ટા, સ્વભાવ-એનું જ્ઞાન, એનું દર્શન અને એમાં લીનતા- એ જ્ઞાનરૂપી ભગવાન. (અથવા) જેમ પછી જેમ જ્ઞાનની ધારા
- શુદ્ધ સ્વભાવનો જેણે આશ્રય લીધો, સમ્યગ્દર્શન, એ એમ પછી એમ જ્ઞાનની ધારા, શુદ્ધિની ધારા વધતી જાય છે. આત્માના જ્ઞાન અને આનંદની દશાનો જેમ જેમ ઉત્પાદ થતો જાય છે તેમ તેમ પુણ્ય-પાપના પરિણામનો વ્યય થાય, નાશ થાય છે.
- 'આવા જ્ઞાનને જાણીને મહોન્મત્ત થયેલો આસ્રવ સંગ્રામની ભૂમિમાં આવીને ખડો થયો; પરંતુ જ્ઞાન તો તેના કરતાં વધારે બળવાન યોદ્ધો છે..'
- આસ્રવ કહે છે કે મેં મારા ઝપાટામાંથી કોઈને છટકવા દીધા નથી. ઉપર પરમીટીનો ભાવ આવે એ રાગ છે. રાગ પણ મને લાભ કરશે, એવો જે મિથ્યાત્વ આશ્રય અને ગર્વ થયો કે, મેં તો આવા મહાત્માને હેઠ પાડ્યા છે.
- ભગવાન આત્માના સ્વભાવમાં અનંત અનંત વીર્ય અને અનંત પુરુષાર્થ ભર્યો છે. અનાદિ વીતરાગસ્વરૂપ જ એનો સ્વભાવ છે. એનો આશ્રય લઈને એના અવલંબે જે વીતરાગતા પ્રગટ થાય તે વીતરાગતા આસ્રવ કરતાં પણ મહા બળવાન છે.
- 'તેણે તે આસ્રવને જીતી લીધો અને અંતર્મુહૂર્તમાં કર્મોનો નાશ કરી કેવળજ્ઞાન ઉપજાવે છે. એવું જ્ઞાનનું સામર્થ્ય છે.'
- અહીં તો કહેવું છે ને! સમ્યગ્દર્શન થયું કે પૂર્ણાનંદ પ્રભુ આત્મા છે. એનો અનુભવ થયો. અનુભવ એટલે એને અનુસરીને દશા થઈ. એ અનુભવ દ્વારા આસ્રવને જીતી અને ઉત્કૃષ્ટ અનુભવ દ્વારા કર્મોનો નાશ કરી કેવળજ્ઞાન ઉપજાવે છે.
- કુંદકુંદાચાર્ય, અમૃતચંદ્રાચાર્ય-એ બધા પંચમ આરાના સાધુ. એ એમ જાહેર કરે છે કે, આત્માના સ્વભાવના જોરના બળે અમે મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન અને રાગ-દ્વેષનો અંશ તો ટાળ્યો છે પરંતુ એની પૂર્ણતા, આત્માના આશ્રયના બળે કર્મોનો નાશ કરીને કેવળજ્ઞાન પામશું.
- એવું જ્ઞાનનું સામર્થ્ય છે- જ્ઞાન એટલે ભગવાનઆત્મા, એની પરિણતિ જે શુદ્ધિ, એને અહીં જ્ઞાન કહેવામાં આવ્યું છે. એ શુદ્ધ પરિણતિ દ્વારા અશુદ્ધિ આસ્રવને જીતી અને કેવળજ્ઞાન ઉપજાવે છે.

કળશ ૧૧૩: ધર્મચર્ચા

ગાથા-3

① જોડકાં જોડો :-

1. જ્ઞાનરૂપ ભગવાની 'ઉદાર' છે.	A. જેનો પાર ઇન્દ્રોથી પણ પામી શકાતો નથી.
2. જ્ઞાનરૂપ ભગવાની 'ગંભીર' છે.	B. આત્માને જાણવા માટે જેટલો પુરુષાર્થ જોઈએ તેટલો પૂરો પાડે એવો છે.
3. દ્રવ્યાત્મા	A. કર્મ પરમાણુઓનું આવરણ
4. ભાવાત્મા	B. પુણ્ય-પાપના ભાવ.

② સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. આત્મા અરિહંતના સંભારણાનો આ વિષય છે.
2. આ વિષયમાં સમ્યગ્જ્ઞાનનો મહિમા બતાવ્યો છે.
3. આત્માઓને [સંપૂર્ણપણે] જાણી લેતાં કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે.
4. જો આત્માનું જ્ઞાન હોય તો ધર્મનું જ્ઞાન ન હોઈ શકે.
5. અહીં આત્માને જાણી લેનાર 'જ્ઞાન'નો અર્થ [સમ્યગ્જ્ઞાનની પાંચમી ગાથામાં કહેલાં] 'આગમનું સેવન, યુક્તિનું અવલંબન તથા પરાપર ગુરુનો ઉપદેશ' - એમ થાય છે.
6. અહીં આત્માઓને જાણી લેનાર 'જ્ઞાનરૂપ ભગવાની'નો અર્થ 'ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ, ધ્રુવભાવ, નિત્યભાવ' - એમ થાય છે.
7. અહીં ભગવાન આત્માની શુદ્ધ પરિણતિને 'જ્ઞાનરૂપ ભગવાની'ની ઉપમા આપવામાં આવી છે.
8. જ્ઞાયક, સ્વભાવી, ત્રિકાળી ધ્રુવ ચિદાનંદ પ્રભુ - એનું જ્ઞાન, એનું દર્શન અને એમાં લીનતા એટલે કે જ્ઞાનની એક પછી એક ધારા - એને અહીં 'જ્ઞાનરૂપ ભગવાની' કહી છે.
9. 'આત્મા આત્મા જ્ઞાનને જાણીને મહાન થાય છે' - આ વિધાન મુખ્યત્વે અનુભવી ધર્માત્મા પુરુષો પર આત્માને આધાર રાખી સંબંધિત જાણ સંબંધિત કરવામાં આવ્યું છે.
10. શુભ રાગથી ધર્મ થાય એવા માનનારાઓના જ્ઞાનમાં જેમને ધર્મીના કહેવામાં આવે છે એવા પુરુષો પર આત્માને સંબંધિત જાણ સંબંધિત ઉપરોક્ત વિધાન કરવામાં આવ્યું છે.

ગાથા - ૧૬૪, ૧૬૫

ઉત્થાનિકા:- હવે આસ્રવનું સ્વરૂપ કહે છે:-

ગાથા:-
મિથ્યાત્વ ને અવિરત, કષાયો, યોગ સંજ્ઞ અસંજ્ઞ છે,
એ વિવિધ ભેદે જીવમાં, જીવના અનન્ય પરિણામ છે; ૧૬૪.
વળી તેહ જ્ઞાનાવરણઆદિક કર્મનાં કારણ બને,
ને તેનું પણ કારણ બને જે રાગદ્વેષાદિક કરે. ૧૬૫

ગાથાર્થ: મિથ્યાત્વ, અવિરમણ, કષાય અને યોગ — એ આસ્રવો સંજ્ઞ (અર્થાત્ ચેતનના વિકાર) પણ છે અને અસંજ્ઞ (અર્થાત્ પુદ્ગલના વિકાર) પણ છે. વિવિધ ભેદવાળા સંજ્ઞ આસ્રવો — કે જેઓ જીવમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ — જીવના જ અનન્ય પરિણામ છે. વળી અસંજ્ઞ આસ્રવો જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મનું કારણ (નિમિત્ત) થાય છે અને તેમને પણ (અર્થાત્ અસંજ્ઞ આસ્રવોને પણ કર્મબંધનું નિમિત્ત થવામાં) રાગદ્વેષાદિ ભાવ કરનારો જીવ કારણ (નિમિત્ત) થાય છે.

ભાવાર્થ:- જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોના આસ્રવણનું (-આગમનનું) કારણ તો મિથ્યાત્વાદિકર્મના ઉદયરૂપ પુદ્ગલના પરિણામ છે, માટે તે પરમાર્થે આસ્રવો છે. વળી તેમને કર્મઆસ્રવણના નિમિત્તભૂત થવાનું નિમિત્ત જીવના રાગદ્વેષમોહરૂપ (અજ્ઞાનમય) પરિણામ છે માટે રાગદ્વેષમોહ જ આસ્રવો છે. તે રાગદ્વેષમોહને ચિદ્વિકાર પણ કહેવામાં આવે છે. તે રાગદ્વેષમોહ જીવને અજ્ઞાન-અવસ્થામાં જ હોય છે. મિથ્યાત્વ સહિત જ્ઞાન જ અજ્ઞાન કહેવાય છે. માટે મિથ્યાદ્રષ્ટિને અર્થાત્ અજ્ઞાનીને જ રાગદ્વેષમોહરૂપી આસ્રવો હોય છે.

સારાંશ: (પૃ.નં. ૨૪૪) (ટીકા): '<u>આ જીવમાં રાગ, દ્વેષ અને મોહ — એ આસ્રવો પોતાના પરિણામના નિમિત્તે થાય છે માટે તેઓ જડ નહિ હોવાથી ચિદાભાસ છે (—જેમાં ચૈતન્યનો આભાસ છે એવા છે, ચિદ્વિકાર છે).</u>'

- [જીવની] પર્યાયમાં જે રાગ અને દ્વેષ છે એ જીવના પરિણામ છે. પોતાની પરિણતિના કારણે આસ્રવો થાય છે, કર્મને લઈને નહિ. કર્મ જડ છે, અજીવ છે અને આ પરિણામ જીવે પોતે કર્યા, તે જીવના પરિણામ જીવ છે. કર્મનો ઉદય આકરો આવે એટલે આત્માએ રાગ-દ્વેષ કરવો પડે — એ અહીં આચાર્ય ના પાડે છે. તારા આત્મામાં રાગ-દ્વેષ, દયા, દાન, કામ, ક્રોધ, મિથ્યાત્વ, પુણ્ય-પાપ ભાવ થાય એ તારા પરિણામને કારણે છે, કર્મના ઉદયને કારણે પરિણમન થાય એમ નથી કેમ કે કર્મનો ઉદય જડ છે અને આ ચૈતન્યના અરૂપી વિકારી પરિણામ છે.
- એને વિભાવ [જીવના વિકારને] પુદ્ગલના કહે છે, કેમ કે તે પુદ્ગલના નિમિત્તે ઉત્પન્ન થયેલા છે. આત્માના અનંત ગુણોમાં એક પણ ગુણ એવો નથી કે તે વિકાર કરે, એટલે તેની પર્યાયમાં જે વિકાર થાય છે તે સ્વભાવની દ્રષ્ટિ કરાવવા એને પુદ્ગલના છે એમ કહીને કાઢી નાખે છે.
- રાગદ્વેષ મોહ તે જડ નહિ હોવાથી ચિદાભાસ છે — ચૈતન્યનો આભાસ છે (એવા) પરિણામ છે.
- મુદ્દો:- ઇચ્છા ન હોય તોય રાગ થઈ આવે છે, એવું શું?

ઉત્તર: રાગ દ્વેષ એ જ ઇચ્છા છે

- પ્રશ્ન: રાગ, દ્વેષ આદિ વિકારી ભાવોને પહેલા અધિકારમાં તો અચેતન કહ્યું હતું છે
ઉત્તર: પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવની દૃષ્ટિ કરાવવા એ વિકારની ઉત્પત્તિ પુદ્ગલને કારણે થઇ માટે એને અજીવ કહ્યાં. નિમિત્તને આધીન થઇને થતા [તેથી] તેને અજીવ કહ્યાં, પણ છે તો આત્માની પર્યાયમાં થતા પોતાના પરિણામનો અપરાધ છે.
- મુમુક્ષુ: નિશ્ચય શું છે?
ઉત્તર: એ અશુદ્ધ નિશ્ચય છે. એ જીવની પર્યાયમાં છે. શુદ્ધ નિશ્ચયની દૃષ્ટિ કરાવવા એ ~~[illegible]~~. પરિણામ પુદ્ગલના છે એમ કહીને કાઢી નાખવા માટે કહ્યું.
- અશુદ્ધ નિશ્ચય કહો કે વ્યવહાર કહો, એ જીવની પર્યાયમાં થાય છે- જીવના પરિણામ [જીવના] પરિણામને કરતો થાય છે, પરને કરતો કિંચિત નહિ.
- હવે એનો વિસ્તાર(કરે છે). 'મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગ - એ પુદ્ગલપરિણામો જ્ઞાનાવરણાદિ પુદ્ગલકર્મના આસ્રવણનાં (-આવવાનાં) નિમિત્ત હોવાથી...' જૂનાં જડ કર્મ, એ નવા કર્મને આવવાનું નિમિત્ત છે. જૂનાં જડ કર્મ- મિથ્યાત્વ, અવ્રત, કષાય, યોગ પુદ્ગલપરિણામો એ [નવા] જ્ઞાનાવરણાદિ પુદ્ગલકર્મના આસ્રવના નિમિત્ત હોવાથી ખરેખર એ પૂર્વના કર્મનો ઉદય છે એ આસ્રવો છે
- અને તેમને (મિથ્યાત્વાદિ પુદ્ગલપરિણામોને) કર્મ-આસ્રવણના નિમિત્તપણાનું નિમિત્ત રાગદ્વેષમોહ છે - કે જેઓ અજ્ઞાનમય આત્મપરિણામો છે.'
- જૂના કર્મ જે જડ છે, એ નવા કર્મના આસ્રવનું નિમિત્ત કહ્યું, પરંતુ એ નિમિત્ત ક્યારે થાય કે, જ્યારે આત્માને રાગ દ્વેષ, મોહ થાય. જીવના રાગ-દ્વેષ-મોહ [જો] નિમિત્ત ન હોય તો જૂનું કર્મ નવાનું આસ્રવવા કારણ થાય નહિ.
- અહીં જીવ [જો] રાગ-દ્વેષ અને મોહ કરે તો જૂના કર્મને નવા [કર્મ] આવવાનું નિમિત્ત કહેવામાં આવે, પરંતુ [જો] જીવ રાગ-દ્વેષ-મોહ ન કરે તો જૂના કર્મને નવા [કર્મ] આવવાનું [નિમિત્ત] કારણ પણ કહેવાય નહિ. [જો તો]
- અજ્ઞાની રાગ-દ્વેષ-મોહ કરે તો જૂના કર્મને નવા કર્મનું નિમિત્ત કારણ કહેવાય. રાગ-દ્વેષ ન કરે તો જૂનું કર્મ નવા કર્મનું આવવાનું નિમિત્ત પણ છે નહિ.
- બંધઅધિકારની ટીકામાં છે કે, જો ઉદય થયું હોય તો ઉદય તો સ્વતંત્ર છે. તો કોઈ બંધરહિત થઇ શકે નહિ. પરંતુ ઉદયમાં રાગ-દ્વેષ-મોહ પોતે ન કરે તો છૂટી જાય.
- એક સિદ્ધાંત: જીવ પોતે રાગ-દ્વેષ-મોહપણે પરિણમે તો તે પરિણામનું કારણ કર્મ થાય, પરંતુ એ પરિણમે તો [તે પરિણામને] કર્મનું કારણ કહેવાય, એમ નહિ.
- છે એનો ખ્યાલ ખરો? અને નહિ એનો ખ્યાલ ખરો? અનાદિ અનંત વસ્તુ સ્થિત છે.
- [જીવ] રાગ-દ્વેષ-મોહ ન કરે તો જૂના કર્મ નવાનું કારણ થાય નહિ અને (ખરી પડી) જાય. જૂનું કર્મ તો છૂટી જાય, નવું તો આવે નહિ.
- રાગ-દ્વેષ-મોહ એ જીવના (અજ્ઞાનમય) પરિણામ છે, એ કંઈ જડના પરિણામ નહિ. કર્મનો ઉદય એ જડના પરિણામ છે જ્ઞાનીને તો રાગ-દ્વેષ-મોહ છે નહિ. રાગાદિ

ધર્મ માનનારા એવા મિથ્યાદ્રષ્ટિ-અજ્ઞાનીના અજ્ઞાનપરિણામ જૂના કર્મને નિમિત્ત થાય છે, ત્યારે જૂનું કર્મ નવા [કર્મના આસ્રવણ(ને)]ને નિમિત્ત થાય છે.

- ૧૯૭૧ની સાલ-૬૨ વર્ષ પહેલાં દામનગરનું 'ભગવતી સૂત્ર' છે. ૧૬૦૦૦ શ્લોક છે અને સાઠ હજારની ટીકા છે. એ ૧૭ વાર વાંચ્યું હતું. એ વાત એમાં ન મળે પણ આચારાંગ વાત એમાંથી મળી હતી કે વિકાર થાય તે કર્મને લઈને નહિ. આત્મા વિકાર કરે તો કર્મને નિમિત્ત કહેવામાં આવે. બાકી કર્મનો ઉદય હતો માટે આત્માએ વિકાર કરવો પડે છે એ વાત લખેલ મળેલ છે. ઉલટાના પરિણામને લઈને પોતાના પરિણામ થાય (એ વાત) લખેલ મળેલ છે.
- ઉલટી વાત. પુદ્ગલકર્મમાં આવતું ગયું કે પોતાના પરિણામને કારણ પોતે પરિણમે છે. પછી [તે પરિણામ] મિથ્યાત્વનું હોય, રાગદ્વેષના હોય કે નિર્મળ(મોક્ષ) પર્યાય દ્રવ્ય-ગુણને કારણે થાય છે, પરદ્રવ્ય નહિ. તો વિકારી, અવિકારી પર્યાય પણ પોતાના દ્રવ્ય ગુણને કારણે થાય છે, પરને લઈને નહિ. ઉલટાનું માને. દરેક પર્યાય તેનું દ્રવ્ય પરિણમન છે. દરેક પર્યાય તેનું દ્રવ્ય પ્રગટ કરે છે, પામે છે.
- માટે (મિથ્યાત્વાદિ પુદ્ગલપરિણામો) આસ્રવણના નિમિત્તપણાના નિમિત્તભૂત હોવાથી રાગ-દ્વેષ-મોહ જ આસ્રવો છે. અને તે તો (રાગદ્વેષમોહ તો) અજ્ઞાનીને જ હોય છે એમ અર્થમાંથી જ નીકળે છે. (ગાથામાં સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહ્યું નથી તોપણ ગાથાના જ અર્થમાંથી એ આશય નીકળે છે)!

[ત્યાં પણ પહેલાં

- જૂના કર્મ નવા [કર્મ] આવવાનું નિમિત્ત છે, ક્યારે કે તે નિમિત્તને - જડના ઉદયને - અહીં જીવ રાગ-દ્વેષ-મોહ કરે તો. રાગ-દ્વેષ-મોહ એ અજ્ઞાન પરિણામ છે. કોને માટે છે તે! જ્ઞાનીને આત્માનું જ્ઞાન હોવાથી તેને માટે -મિથ્યાત્વ- હોતું નથી અને મિથ્યાત્વને લઈને જે રાગદ્વેષ છે એ જ્ઞાનીને હોતા નથી. તો જૂના કર્મને નિમિત્ત પણ થતું નથી. તો જૂના કર્મ નવાને (નિમિત્ત થતા નથી તો) એને આવરણ પણ આવતું નથી (એમ) ગાથાના અર્થમાંથી નીકળે છે.
- (ભાવાર્થ:) જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મના આસ્રવણનું (-આગમનનું) કારણ તો મિથ્યાત્વાદિ
(પૃ. ૨૭૪) કર્મના ઉદયરૂપ પુદ્ગલના પરિણામ છે, માટે તે પરમાર્થે આસ્રવો છે.
- પૂર્વના બાંધેલા જે કર્મ તેનો જે ઉદય એ નવા [જ્ઞાનાવરણાદિ] કર્મને બંધનું કારણ છે. નવા [કર્મો] આવે છે તો એના ઉપાદાનથી પરંતુ એનું નિમિત્ત પૂરતું જ કર્મ છે. જીવ(નો) રાગ-દ્વેષ અને મોહ, એ ભાવ જૂના કર્મને નિમિત્ત થાય ત્યારે જૂનું કર્મ નવા કર્મને નિમિત્ત થાય
- જીવ પોતે ઉદયયુક્તના નિમિત્તે આવતાં ભાવમાં પોતાનામાં તે પ્રકારની થાય એવો ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમ નવા કર્મ બંધવામાં જૂના કર્મ નિમિત્ત થાય છે, ક્યારે? કે જીવ પોતે રાગ-દ્વેષ-મોહ કરે છે [ત્યારે].
- પોતાનો સ્વભાવ શુદ્ધ ચિદ્ઘન આનંદકંદ છે તેનો પરિચય છોડી દઈને જૂના કર્મના પરિચયમાં આવે છે તેથી તેને પોતામાં મિથ્યાત્વભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને મિથ્યાત્વ ભાવ તે રાગદ્વેષમોહને કરે છે અને તે રાગદ્વેષમોહ જૂના કર્મને નિમિત્ત થતા નવા કર્મ બંધાય છે.

ગાથા-૭

- 'વળી તેમને કર્મઆસ્રવણના નિમિત્તભૂત થવાનું નિમિત્ત જીવના રાગદ્વેષ-મોહરૂપ (અજ્ઞાનમય) પરિણામ છે માટે રાગદ્વેષમોહ જ આસ્રવો છે. તે રાગદ્વેષમોહને વિકારભાવ પણ કહેવામાં આવે છે.'
- ટૂંકાણમાં ત્રણ રસ્તાઓ અહીં વાત કરે છે. ચૈતન્યસ્વરૂપ અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર આત્મા છે. તેનું જેને અજ્ઞાન છે. એ અજ્ઞાનને લઈને રાગ-દ્વેષ-મોહનો ભાવ થાય અને તેથી રાગ-દ્વેષ-મોહ પુદ્ગલના કર્મને નિમિત્ત થાય ત્યારે પુદ્ગલ કર્મ નવાને નિમિત્ત થાય. જૂના કર્મના નિમિત્તનો આત્મા પરિચય કરતાં, પોતાના સ્વભાવને ભૂલી અને તે તરફના દૃષ્ટિમાં અજ્ઞાન કરી અને અજ્ઞાનને લઈને રાગદ્વેષમોહનો ભાવ થાય, તે રાગ-દ્વેષ-મોહ જૂના કર્મને નિમિત્ત થાય અને જૂનું કર્મ નવા આસ્રવને નિમિત્ત થાય.
- ગુરુદેવ: અહીંયા અહીં આ કહ્યું કે જૂના કર્મ હોય એને જ નવા કર્મ આવે. ઉત્તર: જૂના કર્મ હોય એને [નવા](આવે) પરંતુ પરિચય કરે એને. જૂના કર્મની સાથે પરિચય કરે, એ બાજુ લક્ષ કરે અને પોતાના લક્ષને છોડે એનો અજ્ઞાનભાવ રાગ-દ્વેષ-મોહનો ભાવ થાય અને એ રાગ-દ્વેષ-મોહ જૂના કર્મને નિમિત્ત થાય અને જૂનું કર્મ નવા [કર્મને] આસ્રવને નિમિત્ત થાય.
- આસ્રવ [અધિકાર]માં પહેલું એમ લીધું છે. ભગવાન આત્મા જ્ઞાન-દર્શન એનું ભાન અજ્ઞાની કરતો નથી, તેમ આદર કરતો નથી, તેમ પોતાનું માનતો નથી, તેમ ઉપાદેય તરીકે સ્વીકારતો નથી તેને પુદ્ગલ કર્મ નવા આસ્રવને નિમિત્ત થાય (અને એને લઈને એ ચાર ગતિમાં રખડે, નરક અને નિગોદમાં જાય).
- [અજ્ઞાનીઓ] નિમિત્તનો પરિચય-સંગ કરી, સ્વભાવનો સંગ છોડ્યો અને સ્વરૂપનું અજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર્યું. એ અજ્ઞાનભાવથી પુણ્ય અને પાપનું ફળ આવ્યું, એટલે તે જૂના કર્મને નિમિત્ત થાય છે, તેથી જૂનું કર્મ નવાને લાવે છે અને એ આઠ કર્મ બાંધીને ચાર ગતિમાં રખડે છે. માટે રાગદ્વેષમોહ એ જ નવા કર્મને બાંધવાનું કારણ છે.
- આત્માના અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલા મિથ્યાત્વ અને રાગદ્વેષભાવ તે વિભાવભાવ છે. એ આત્મા નથી. એને વિકાર પણ કહેવામાં આવે છે.
- 'તે રાગદ્વેષમોહ જીવને અજ્ઞાન-અવસ્થામાં જ હોય છે. મિથ્યાત્વ સહિત જ્ઞાન જ અજ્ઞાન કહેવાય છે. માટે મિથ્યાદૃષ્ટિને અર્થાત્ અજ્ઞાનીને જ રાગદ્વેષમોહરૂપ આસ્રવો હોય છે.' જ્ઞાની(ને એને) આત્માનું ભાન છે તેને રાગ-દ્વેષ-મોહ છે જ નહિ. અલ્પ જે રાગાદિ છે તેનો ભાવ ગણતો નથી તેથી તેને અજ્ઞાનભાવથી બંધાતા જે કર્મ તે બંધાતા નથી. મિથ્યાદૃષ્ટિ-અજ્ઞાની ચૈતન્ય ભગવાનને ભૂલીને પરવસ્તુ મારી છે-બાયડી, છોકરા, આબરૂ, મારા છે એમ માને છે તેને જ રાગ-દ્વેષ-મોહરૂપ આસ્રવ થાય, જ્ઞાનીને નહિ. અનંતાનુબંધીના રાગ-દ્વેષ અને મિથ્યાત્વની એની વાત છે.

ગાથા-૧૬૪, ૧૬૫ : સ્વાધ્યાય

આ-૮

(૧) જોડકાં જોડો

1 સંજ્ઞ	A. પુદ્ગલના વિકાર
2 અસંજ્ઞ	B. જીવના વિકાર
3. જ્ઞાનાવરણાદિ નવા કર્મોના આસ્રવણનું [નિમિત્ત] કારણ	A. અજ્ઞાની જીવના રાગદ્વેષમોહાદિ પરિણામ.
4. નવા કર્મોના આસ્રવણપણાના નિમિત્તપણાનું નિમિત્ત કારણ	B. મિથ્યાત્વાદિ પૂર્વબદ્ધ કર્મોના ઉદયરૂપ પુદ્ગલના પરિણામ

(2) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1. આ ગાથાઓમાં આસ્રવનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે.
2. મિથ્યાત્વ, અવિરમણ, કષાય અને યોગ એ ફક્ત સંજ્ઞ આસ્રવો જ છે, અસંજ્ઞ નહિ.
3. મિથ્યાત્વ, અવિરમણ, કષાય અને યોગ એ સંજ્ઞ તેમજ અસંજ્ઞ આસ્રવો છે.
4. નવા જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોના આસ્રવણનું (આવવાનું) નિમિત્ત કારણ જીવના રાગદ્વેષમોહાદિ પરિણામ છે એમ આ ગાથાઓમાં કહ્યું છે.
5. નવા જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોના આસ્રવણનું નિમિત્ત કારણ ઉદયમાં આવેલા પૂર્વબદ્ધ કર્મો છે એમ આ ગાથાઓમાં કહ્યું છે.
6. ઉદયમાં આવેલા પૂર્વકર્મોને અહીં આસ્રવો કહ્યાં છે.
7. જો પૂર્વબદ્ધ કર્મોના ઉદયના કાળે જીવ રાગદ્વેષમોહાદિ પરિણામ કરે તો જ પૂર્વબદ્ધ કર્મોનો ઉદય નવા જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોના આસ્રવણનું નિમિત્ત કારણ થાય છે.
8. જો પૂર્વબદ્ધ કર્મોના ઉદયના કાળે જીવ રાગદ્વેષમોહાદિ પરિણામ ન કરે તો પૂર્વબદ્ધ કર્મોનો ઉદય નવા જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોના આસ્રવણનું નિમિત્ત બનતો નથી.
9. પૂર્વબદ્ધ કર્મોના ઉદય કાળે જ્ઞાની તેમજ અજ્ઞાની જીવ રાગદ્વેષમોહાદિ પરિણામ કરે છે.
10. અહીં મૂળ ગાથાઓમાં શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે સ્પષ્ટ રીતે કહ્યું છે કે પૂર્વબદ્ધ કર્મોના ઉદય કાળે માત્ર અજ્ઞાની જીવ જ રાગદ્વેષમોહાદિરૂપે પરિણમે છે.
11. જીવના વિકારી ભાવો પુદ્ગલ કર્મને કારણે હોવાથી ચેતન છે એમ અહીં કહ્યું છે.
12. પ્રવચનસાર ગાથા ૧૬૫ ની જેમ અહીં પણ આત્માની પર્યાયમાં વિકારી ભાવો શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી થાય છે એમ કહ્યું છે.
13. જીવના રાગદ્વેષમોહાદિ પરિણામને અહીં જડના નિમિત્તે થતા ચેતનના પરિણામ-ચિદાભાસ (ચિદ્વિકાર) કહ્યાં છે.
14. લોખંડ અને સોનાના દૃષ્ટાંતમાં નવા બંધાતા [જ્ઞાનાવરણાદિ] કર્મ સોનાના સ્થાને છે અને ઉદયમાં આવેલા પૂર્વબદ્ધ કર્મ લોખંડના સ્થાને છે.
15. ખરેખર નવા કર્મબંધનું મૂળ કારણ જીવનો મિથ્યાત્વ ભાવ છે - એમ આ ગાથાઓ પરથી ફલિત થાય છે.

ગાથા - ૧૬૬

ઉત્થાનિકા:- હવે જ્ઞાનીને આસ્રવોનો (ભાવાસ્રવોનો) અભાવ છે એમ બતાવે છે:—

ગાથા: સુદ્રષ્ટિને આસ્રવનિમિત્ત ન બંધ, આસ્રવરોધ છે;
નહિ બાંધતો, જાણે જ પૂર્વનિબદ્ધ જે સત્તા વિષે. ૧૬૬.

ગાથાર્થ:- સમ્યગ્દ્રષ્ટિને આસ્રવ જેનું નિમિત્ત છે એવો બંધ નથી, (કારણ કે) આસ્રવનો (ભાવાસ્રવનો) નિરોધ છે; નવાં કર્મોને નહિ બાંધતો તે, સત્તામાં રહેલાં પૂર્વે બંધાયેલાં કર્મોને જ જાણે છે.

ભાવાર્થ:-
- જ્ઞાનીને અજ્ઞાનમય ભાવો હોતા નથી, અજ્ઞાનમય ભાવો નહિ હોવાથી (અજ્ઞાનમય) રાગદ્વેષમોહ આદિ આસ્રવો હોતા નથી અને આસ્રવો નહિ હોવાથી નવો બંધ થતો નથી. આ રીતે જ્ઞાની સદાય અકર્તા હોવાથી નવાં કર્મ બાંધતો નથી અને પૂર્વે બંધાયેલાં જે કર્મો સત્તામાં રહ્યાં છે તેનો જ્ઞાતા જ રહે છે.
- અવિરત સમ્યગ્દ્રષ્ટિને પણ અજ્ઞાનમય રાગદ્વેષમોહ હોતા નથી. મિથ્યાત્વ સહિત રાગાદિક હોય તે જ અજ્ઞાનના પક્ષમાં ગણાય છે, સમ્યક્ત્વ સહિત રાગાદિક અજ્ઞાનના પક્ષમાં નથી. સમ્યગ્દ્રષ્ટિને નિરંતર જ્ઞાનમય પરિણમન જ હોય છે. તેને ચારિત્રમોહના ઉદયની બળજોરીથી જે રાગાદિક થાય છે તેનું સ્વામીપણું તેને નથી; તે રાગાદિકને રોગ સમાન જાણીને પ્રવર્તે છે અને પોતાની શક્તિ અનુસાર તેમને કાપતો જાય છે માટે જ્ઞાનીને જે રાગાદિક હોય છે તે વિદ્યમાન છતાં અવિદ્યમાન જેવા છે; તેઓ આગામી સામાન્ય સંસારનો બંધ કરતા નથી, માત્ર અલ્પ સ્થિતિ-અનુભાગવાળો બંધ કરે છે. આવા અલ્પ બંધને અહીં ગણતરીમાં આવ્યો નથી.
- આ રીતે જ્ઞાનીને આસ્રવ નહિ હોવાથી બંધ થતો નથી.

સારાંશ: (ઉત્થાનિકા:) હવે જ્ઞાનીને આસ્રવોનો (ભાવાસ્રવોનો) અભાવ છે એમ બતાવે છે:—
(પ્ર.નં. ૨૪૫). ભાવાસ્રવ એટલે અજ્ઞાનથી થતા રાગ-દ્વેષ-મોહ ભાવ. તે જ્ઞાનીને થતા નથી. તેથી તેને નવાં કર્મ નવા બંધનનું કારણ થતું નથી. એને બંધન જ થતું નથી. આસ્રવ એટલે નવા કર્મો આવવાનું કારણ આસ્રવવું. વહાણમાં જેમ છિદ્ર પડે અને પાણી આવે એમ ભગવાન આત્મામાં પોતાના સ્વરૂપના અજ્ઞાનભાવે છિદ્ર પડેલા હતા તેને મિથ્યાત્વભાવનો ભાવાસ્રવ થાય છે. ધર્મીને તે ભાવાસ્રવનું છિદ્ર બુરાઈ જાય છે. પૂર્વે બંધાયેલું જે કર્મ, ભલે સત્તામાં પડ્યું હોય, એને એ જાણે છે - એમાં એ મિથ્યાત્વસહિત જોડાતો નથી.

(ટીકા:)
- ખરેખર જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય ભાવો થાય [અર્થાત્] આત્માના જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ ના ભાવ થાય.

(પ્ર.નં. ૨૪૫) અજ્ઞાનમય ભાવો અવશ્યમેવ નિરોધાય છે [અર્થાત્] અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થતા જે મિથ્યાત્વ અને રાગદ્વેષના ભાવ, એ જ્ઞાનીને થતા નથી. - રોકાય છે - અભાવરૂપ થાય છે.

- સામાયિકનો અર્થ શું? સમતાનો લાભ, વીતરાગતાનો લાભ. પણ વીતરાગતાનો લાભ કેમ હોય? જે આત્મા વીતરાગસ્વરૂપ જિનસ્વરૂપ છે, એના ઉપર દ્રષ્ટિ અને અનુભવ કરે છે, તેને તેમાં ઠરવાની સામાયિક આવે.
- મિથ્યાત્વનું પ્રતિક્રમણ એટલે? કે, પુણ્ય અને પાપ છે એમાં મને લાભ છે એવો જે મિથ્યાત્વ ભાવ અને પુણ્યના ફળ તરીકે આ બહારમાં ધૂળ સામગ્રી મને અનુકૂળ

હું મારો છું એવો જે મિથ્યાત્વભાવ, એનો જેને નાશ થાય તેને અહીં જ્ઞાની અને જ્ઞાનથી કહેવામાં આવે છે. એને અહીં અજ્ઞાનભાવનો નાશ થયો છે.

• 'કારણ કે પરસ્પર વિરોધી ભાવો સાથે રહી શકે નહિ!' એક મ્યાનમાં બે તલવાર રહેતી નથી [તેમ] એક [જ્ઞાનીને] આત્માનો જ્ઞાનમય ભાવ પણ હોય અને અજ્ઞાનમય રાગ-દ્વેષના ભાવ પણ હોય, એમ હોઈ શકે નહિ.

• રાગ-દ્વેષના પરિણામ એ મારા છે, હું એનો કર્તા છું એવો જે મિથ્યાત્વ ભાવ-એ અજ્ઞાનભાવ અને આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, હું શુદ્ધ ચૈતન્ય છું, રાગનો કર્તા નથી, રાગ મારાં છે જ નહિ એવું જે આત્માનું જ્ઞાનપણું [એવા પરસ્પર વિરોધી ભાવ એક સાથે રહી શકતા નથી].

• 'તેથી અજ્ઞાનમય ભાવોરૂપ રાગ-દ્વેષ-મોહ કે જેઓ આસ્રવભૂત (આસ્રવસ્વરૂપ) છે તેમનો નિરોધ હોવાથી, જ્ઞાનીને આસ્રવનો નિરોધ હોય જ છે.' અજ્ઞાનથી થયેલા અનંતાનુબંધીના રાગ-દ્વેષ એ પોતે જ ભાવાસ્રવ છે. સ્વરૂપનું અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ ભાવ રાગ અને દ્વેષનો કર્તા થાય એ મિથ્યાત્વ ભાવ પોતે જ આસ્રવ છે તથા કર્મનું કારણ એ જ ભાવ છે. જ્ઞાનીને આસ્રવભૂત અજ્ઞાનભાવના રાગ-દ્વેષ તો રોકાય ગયા છે. તેથી એને આસ્રવનો નિરોધ હોય જ છે [અર્થાત્] અજ્ઞાનથી થતા એવા જે રાગદ્વેષ ભાવ એને હોતા નથી.

• 'માટે જ્ઞાની, આસ્રવો જેનું નિમિત્ત છે એવાં (જ્ઞાનાવરણાદિ) પુદ્ગલકર્મને બાંધતો નથી.! નવા કર્મને આસ્રવ નિમિત્ત છે. મિથ્યાદૃષ્ટિને જે રાગ-દ્વેષ અને અજ્ઞાનભાવ હતા તે જ્ઞાનીને નથી. તેથી તે એવાં કર્મને બાંધતો નથી અર્થાત્ એ અનંતાનુબંધીના રાગ-દ્વેષ અને મિથ્યાત્વ એને હોતું નથી.

• 'સદાય અકર્તાપણું હોવાથી નવાં કર્મો નહિ બાંધતો થકો સત્તામાં રહેલાં પૂર્વબદ્ધ કર્મોને, પોતે જ્ઞાનસ્વભાવવાળો હોવાને, કેવળ જાણે જ છે.' જ્ઞાનીને રાગનો-દ્વેષ, દાનનો ભાવ આવે પણ તેનો કર્તા થતો નથી, તેનો જાણનાર-દેખનાર રહે છે. [અજ્ઞાની] પૂર્વ[બદ્ધ] કર્મ જે હતું તેનો સંબંધ કરે છે, પરિણમન કરે છે, એના ઉપર દૃષ્ટિ (કરે છે). અને [જ્ઞાની] દૃષ્ટિ ફેરવી દે છે, જૂના કર્મ સાથે સંબંધ કરતો નથી. પોતાના સ્વરૂપની સાથે સંબંધ કર્યો છે, તેથી પૂર્વનું કર્મ જે છે તેને કેવળ જાણે જ છે.

• (જ્ઞાનીને જ્ઞાન જ સ્વભાવ છે, કર્તાપણું સ્વભાવ નથી; કર્તાપણું હોય તો કર્મ બાંધે; જ્ઞાતાપણું હોવાથી કર્મ બાંધતો નથી)! સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ રાગ અને પરની ક્રિયાનો કર્તા થતો નથી અને પોતાના જ્ઞાનસ્વરૂપમાં જ્ઞાતા-દૃષ્ટા રહે છે, તેથી તેને કર્મ બંધાતા નથી. જ્ઞાનીને જ્ઞાનસ્વભાવ છે, કર્તા સ્વભાવ નથી. [પરંતુ] પરની, શરીરની, વાણીની ક્રિયા હું કરી શકું છું એમ જેની કર્તાબુદ્ધિ પડી છે એ [અજ્ઞાની] તો નવા કર્મો બાંધે છે.

(ભાવાર્થ:) - ખરેખર મિથ્યાત્વ એ જ આસ્રવ છે, મિથ્યાત્વ એ જ સંસાર છે. પછી
(પૃ.નં-૨૦૬) થોડો દોષ રહે છે એ અલ્પ સંસાર છે. પરની ક્રિયા હું કરી શકું છું- એ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. • 'જ્ઞાનીને અજ્ઞાનમય ભાવો હોતા નથી' સ્વલક્ષ પ્રત્યક્ષથી જે પૂર્ણ આત્મા એવો જ હું છું, એવો અંતર અનુભવ દૃઢ થયો- તેનું નામ સમ્યગ્દર્શન છે, તેને જ્ઞાની કહે છે.

- પુણ્ય પરિણામ મારા, એવો અજ્ઞાનમય ભાવ ધર્મીને હોતા નથી.
- 'અજ્ઞાનમય ભાવો નહિ હોવાથી (અજ્ઞાનમય) રાગદ્વેષમોહ આદિક આસ્રવો હોતા નથી અને આસ્રવો નહિ હોવાથી નવો બંધ થતો નથી.' ધર્મીને મિથ્યાત્વનો નાશ થયો અને સ્વરૂપની પ્રતીતિ અનુભવ થયો તો મિથ્યાત્વ સંબંધી રાગદ્વેષમોહ એને હોતા નથી. અનંતાનુબંધીના રાગ-દ્વેષ અને મિથ્યાત્વ ભાવ ધર્મીને હોતા નથી. એ પ્રકારે એને મિથ્યાત્વ સંબંધી આસ્રવ થતા નથી અને આસ્રવો નહિ હોવાથી નવો બંધ થતો નથી. • 'આ પ્રકારે જ્ઞાની સદાય અકર્તા હોવાથી—' અર્થાત્ પરનો કર્તા પણ નહિ અને રાગનો કર્તા પણ નહિ; ધર્મી તો પોતાના જ્ઞાનસ્વરૂપ આનંદનો કર્તા છે. અજ્ઞાની પરનું કરી શકતો તો નથી પરંતુ માને છે કે હું પરનું કરી શકું છું, તે અજ્ઞાની પુણ્ય-પાપના ભાવનો કર્તા થાય છે. જ્ઞાની એ પુણ્ય-પાપનો પણ કર્તા થતો નથી, તેનો જાણનાર રહે છે. [તેથી] જ્ઞાની નવાં કર્મ બાંધતો નથી અને પૂર્વે બંધાયેલાં જે કર્મો સત્તામાં રહ્યાં છે તેનો જ્ઞાતા જ રહે છે.' એ કર્મ મારાં છે અને મારામાં બંધ છે—એમ ધર્મી માનતો નથી. પૂર્વ જડ બંધ છે એ મારી ચીજ નહિ [તે] મારામાં છે નહિ એ તો જડમાં છે.
- 'અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિને પણ અજ્ઞાનમય રાગદ્વેષમોહ હોતા નથી. મિથ્યાત્વ સહિત રાગાદિક હોય તે જ અજ્ઞાનના પક્ષમાં ગણાય છે. સમ્યક્ત્વ સહિત રાગાદિક અજ્ઞાનના પક્ષમાં નથી.' સમકિતીને રાગ થાય છે પણ [તે] અજ્ઞાનના પક્ષમાં નથી. જ્ઞાની રાગનો જાણનાર રહે છે. રાગ મારું કર્તવ્ય છે એમ જ્ઞાનીને હોતું નથી.
- 'સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિરંતર જ્ઞાનમય પરિણમન જ હોય છે. તેને ચારિત્રમોહના ઉદયની બળજોરીથી જે રાગાદિક થાય છે તેનું સ્વામીપણું તેને નથી; તે રાગાદિકને રોગ સમાન જાણીને પ્રવર્તે છે અને પોતાની શક્તિ અનુસાર તેને કાપતો જાય છે.
- 'જે કહ્યું છે. હું તો જાણનાર દેખનાર જ છું! દયા, દાન, વ્રતના પરિણામ પણ મારું કર્તવ્ય નથી. સમ્યગ્દૃષ્ટિને અજ્ઞાનમય રાગ-દ્વેષ હોતા નથી. ભલે પૂર્વના ચારિત્રના બળના દોષે રાગ-દ્વેષ, વિષય-વાસના આદિ હોય છે પરંતુ એમાં સ્વામીત્વ નથી, સુખબુદ્ધિ નથી, એમાં હિતબુદ્ધિ નથી. રાગને એ રોગ સમાન જાણે છે. રાગને એ ત્યજે છે, રાખતા નથી રાગ આવે છે તેની રુચિ કરતા નથી. હું તો શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છું—એવો સ્વભાવસન્મુખ પુરુષાર્થ કરીને રાગને કાપતો જાય છે. • માટે જ્ઞાનીને જે રાગાદિક હોય છે તે વિદ્યમાન છતાં અવિદ્યમાન જેવા છે; તેઓ આગામી સામાન્ય સંસારનો બંધ કરતા નથી માત્ર અલ્પ સ્થિતિ-અનુભાગવાળો બંધ કરે છે. આવા અલ્પ બંધને અહીં ગણવામાં આવ્યો નથી. આ રીતે જ્ઞાનીને આસ્રવ નહિ હોવાથી બંધ થતો નથી.' સામાન્ય સંસારનો અર્થ અનંત સંસાર. [જ્ઞાનીને] અલ્પ રાગાદિનો સ્થિતિ અને રસ-અનુભાગ પણ થોડો પડે છે, પરંતુ અનંત સંસારનું કારણ નથી.
- જ્ઞાનીને મિથ્યાત્વ સંબંધી આસ્રવ નથી તો એ સંબંધી અનંત સંસારનું કારણ એવો બંધ નથી.

ગાથા-૧૬૬ : ઉત્તરવહી

ક્રમ-૧૨

(૧) જોડકાં જોડો :-

(1.)	અજ્ઞાની	(A) પરવસ્તુ કર્મનું ગ્રહણ કરીને, તેમનો પરિગ્રહ, સંયોગ કરે છે અને મિથ્યાત્વ સહિત જોડાય છે.
(2)	જ્ઞાની	(B) પુદ્ગલ કર્મને માત્ર જાણે છે, પરંતુ તેનું ગ્રહણ કરતા નથી, સંબંધ કરતા નથી.
(3.)	અજ્ઞાનીને	(A) અનંત સંસારનો બંધ થાય છે.
(4)	જ્ઞાનીને	(B) અલ્પસ્થિતિવાળો બંધ થાય છે.
(5)	અજ્ઞાની	(A) શરીર, મન, વાણી આદિની ક્રિયા હું કરું છું.
(6)	જ્ઞાની	(B) પરનું અને રાગનું સ્વામિત્વ છૂટી ગયું છે.
(7)	અજ્ઞાની	(A) અનંતાનુબંધી રાગાદિકનો [illegible] છે.
(8)	જ્ઞાની	(B) કિંચિત અસ્થિરતાના રાગાદિકનો સદ્ભાવ છે.

(૨) સાચું કે ખોટું જણાવો :-

1- જ્ઞાનીને આસ્રવનો (ભાવાસ્રવનો) અભાવ છે કારણ કે જ્ઞાનીને અજ્ઞાનમય રાગ-દ્વેષ મોહ હોતા નથી.

2- 'જ્ઞાનીને આસ્રવ નિમિત્ત બંધ હોતો નથી' કારણ કે જ્ઞાનીને પુદ્ગલ કર્મ નવા કર્મબંધનું નિમિત્ત થતા જણાતા નથી.

3. અજ્ઞાનમય ભાવો કારણ કે મિથ્યાત્વ સહિતના પરિણામો.

4. સામાન્ય સંસાર કારણ કે સાધારણ અલ્પસ્થિતિ વાળો સંસાર.

5. સામાન્ય સંસાર કારણ કે અનંત સંસાર.

6. જ્ઞાનીને બંધ થતો જ નથી — એમ અહીં કહ્યું છે.

7. જાણે હું નિરાસ્રવી હોઈએ, પરંતુ દરરોજ સામાયિક કરવાથી મને તેમનો લાભ મળે છે.

8. જાણે અત્યારે ભરત ચક્રવર્તી હતા, પરંતુ પોતાના જ ભાઈ બાહુબલિ પર ચક્ર ચલાવવાનો તેમનો ભાવ જરૂર અજ્ઞાનમય હતો.

9. સમ્યગ્દૃષ્ટિને આ-કીર્તિ લાવવાનો ભાવ પણ થતો નથી.

10. સમ્યગ્દૃષ્ટિને આ-કીર્તિ લાવવાનો ભાવ તો થાય છે, પરંતુ તે રાગને રોગ સમાન જાણે છે.

11. 'જ્ઞાનીને આસ્રવ નહિ હોવાથી બંધ થતો નથી' કારણ કે જ્ઞાનીને અનંત સંસારનું કારણ એવો બંધ થતો નથી, પરંતુ માત્ર અલ્પ સ્થિતિ-અનુભાગવાળો જ બંધ થાય છે.

ગાથા-૧૬૭

ઉત્થાનિકા:- હવે, રાગાદિકમાંથી જ આસ્રવ છે એવો નિયમ કરે છે:—

ગાથા:- રાગાદિયુત જે ભાવ જીવકૃત તેહને બંધક કહ્યો;
રાગાદિ થી પ્રવિમુક્ત તે બંધક નહીં, જ્ઞાયક તણો. ૧૬૭.

ગાથાર્થ:- જીવે કરેલો રાગાદિયુક્ત ભાવ બંધક (અર્થાત્ નવા કર્મનો બંધ કરનાર) કહેવામાં આવ્યો છે. રાગાદિક વિમુક્ત ભાવ બંધક નથી, કેવળ જ્ઞાયક જ છે.

ભાવાર્થ:- રાગાદિક સાથે મળેલો અજ્ઞાનમય ભાવ જ બંધનો કરનાર છે, રાગાદિક સાથે નહિ મળેલો જ્ઞાનમય ભાવ બંધનો કરનાર નથી— એ નિયમ છે.

ટાંકણા (ઉત્થાનિકા:-) નિશ્ચયદ્રષ્ટિના— મોહ સંયોગે — જે રાગ દ્વેષ મોહ છે એ જ આસ્રવ છે.

(પૃ.નં.૨૭૩) (ટીકા:) 'ખરેખર, જેમ લોહચુંબક-પાષાણ સાથે સંસર્ગથી (લોખંડની સોયમાં) ઉત્પન્ન થયેલો ભાવ લોખંડની સોયને (ગતિ કરવાને) પ્રેરે છે તેમ રાગ દ્વેષ મોહ સાથે મિશ્રિત-પણાથી (આત્મામાં) ઉત્પન્ન થયેલો અજ્ઞાનમય ભાવ જ આત્માને કર્મ કરવાને પ્રેરે છે,..'

- સોય (લોહચુંબકનો) સંસર્ગ કરે તો ખેંચાવાનો ભાવ ઉત્પન્ન થશે. પોતાની પર્યાયમાં લોહચુંબક તરફ ખેંચાય જાય એવી પર્યાય ઉત્પન્ન થઈ. એમ કર્મના ઉદયમાં અજ્ઞાની પોતાના ચૈતન્ય આનંદ સ્વભાવને ભૂલીને એ પુણ્ય-પાપના રાગ અને દ્વેષનો સંસર્ગ કરે છે, પરિચય કરે છે, એની સાથે જોડાણ કરે છે
- જેમ લોહચુંબકનો સંસર્ગ કરવાથી સોયમાં એના તરફ ખેંચાવાની પર્યાય પોતાથી પોતામાં થઈ એમ રાગ-દ્વેષ મારા છે એવો સંસર્ગ- પરિચય કરવાથી આત્મામાં અજ્ઞાનમય ભાવથી પોતામાં રાગની એકત્વબુદ્ધિ- એ પુણ્ય પરિણામ મારા છે અને મને લાભદાયક છે એવો અજ્ઞાનમય ભાવ કર્મ એટલે વિકાર કરવા-વિકાર પરિણામનો કર્તા થવા પ્રેરે છે.
- અજ્ઞાનીને રાગની ક્રિયાના પરિચયથી અજ્ઞાનભાવ ઉત્પન્ન થયો એ અજ્ઞાનભાવ રાગનો કર્તા થાય છે. હું તો જ્ઞાતા છું અને [તને] રાગ-દ્વેષ પરિણામમાં કર્તાબુદ્ધિ થઈ? કે, રાગ અને દ્વેષનો પરિચય કરવાથી, સંસર્ગ કરવાથી રાગની કર્તાબુદ્ધિ મારામાં થઈ.
- લોહચુંબકના સંસર્ગથી સોયમાં પોતાની પર્યાયમાં લોહચુંબક તરફ ગતિ થવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ; એમ જ પુણ્ય-પાપના વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે એનો પરિચય કરે છે, આ મારા છે, મારા છે--- એવો પરિચય, સંસર્ગ, એની સાથે જોડાણ કરે છે તેને પુણ્ય પરિણામના કર્તા થવાની શક્તિ આત્મામાં ઉત્પન્ન થાય છે- એ અજ્ઞાનીની વાત કરી.
- અને જેમ લોહચુંબક-પાષાણ સાથે અસંસર્ગથી (લોખંડની સોયમાં) ઉત્પન્ન થયેલો ભાવ લોખંડની સોયને (ગતિ નહિ કરવારૂપ) સ્વભાવમાં જ રાખે છે તેમ રાગદ્વેષમોહ સાથે અમિશ્રિતપણાથી (આત્મામાં) ઉત્પન્ન થયેલો જ્ઞાનમય ભાવ, જેને કર્મ કરવાની ઉત્સુકતા નથી (અર્થાત્ કર્મ કરવાનો જેનો સ્વભાવ નથી) એવા આત્માને સ્વભાવમાં જ રાખે છે':
- સોય લોહચુંબકનો સંસર્ગ ન કરે તો ગતિ કરીને લોહચુંબક પાસે જતી નથી [પરંતુ] પોતાના સ્વભાવમાં રહે છે. તેમ પોતાના સ્વભાવના પરિચયવાળા ધર્મીને રાગ મારો છે અને લાભદાયક છે એવી દૃષ્ટિ નથી. હું તો જ્ઞાન અને આનંદ છું. રાગ પરજ્ઞેય છે, એનો પરિચય શું? એને રાગાદિ થાય છે પરંતુ તેના તરફનું લક્ષ નથી, એનો પરિચય નથી, તેને પોતાનો માનતો એવો સંસર્ગ નથી. હું તો જ્ઞાતા-દૃષ્ટા છું, હું તો

જ્ઞાનમય આત્મા છું, એ રાગમય આત્મા હું નહિ. ચારિત્રમોહના ઉદયથી રાગ આવે છે પરંતુ એનો સ્વીકાર નહિ, સ્વામીપણું નહિ, એના ઉપર દૃષ્ટિ નહિ હોવાથી આત્મામાં રાગનું કર્તાપણું ઉત્પન્ન થતું નથી. એટલે જ સરસ વાત કીધી!

- રાગનો સ્વીકાર નથી તો પોતાના જ્ઞાનસ્વભાવમાં જ્ઞાનમય હોવાથી, રાગનું કર્મ મારું નહિ પરંતુ રાગનો હું જાણનાર છું એવો સ્વભાવભાવ ઉત્પન્ન થાય છે.
- [અજ્ઞાનીને] અતીન્દ્રિયનો પરિચય ન હોવાથી અને ઇન્દ્રિય, ઇન્દ્રિયના વિષયનો પુનઃ-પુનઃ ફરીને તેનો પરિચય કરે છે. [પરંતુ] જ્ઞાનીને આ રાગ મારો છે અને એ મારું કાર્ય છે એ પણ નથી એ પ્રકારે રાગનું અકર્તાપણું છે અને જ્ઞાનમય જ્ઞાનનો કર્તા થાય છે.
- ભૂલ, પરિચિત ભાઈ આવ્યું! એ રાગનો જેનો પરિચય કર્યો તો એના પરિચયથી તારામાં રાગ મારું કાર્ય છે એવી કર્તૃબુદ્ધિ અને કર્મબુદ્ધિ તારામાં ઉત્પન્ન થઈ. પરંતુ એ રાગ, પુણ્ય-પાપ એ મારી ચીજ જ નથી, હું તો જ્ઞાનસ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્ય છું. જેની દૃષ્ટિ જ્ઞાયકના સ્વભાવ પર છે એનો રાગ સાથે પરિચય નથી, તો કર્તાપણું નથી અને કર્મપણું નથી તો એ એનું કાર્ય છે, એમ છે નહિ.
- 'મારે રાગાદિ સાથે મિત્રતા (-નાતો) અજ્ઞાનમય ભાવ જ કર્તૃત્વમાં પ્રેરતો હોવાથી બંધક છે અને રાગાદિ સાથે અમિત્રતા ભાવ સ્વભાવનો પુરસ્કાર (-પુરસ્કરનાર) હોવાથી ફક્ત જ્ઞાયક જ છે જરા પણ બંધક નથી'.
- મિત્રતાનો અર્થ એ- રાગ મારો છે, રાગથી લાભ થશે. એવો અજ્ઞાનમય ભાવ જ કર્તૃત્વમાં પ્રેરિત કરે છે- આ કાર્ય મારું છે એવી પ્રેરણા થાય છે.
- જ્ઞાનીને રાગ મારો છે એવું મિત્રપણું છૂટી ગયું છે. હું તો રાગથી અમિત્ર જ્ઞાનાનંદ સહજાનંદ પ્રભુ છું. પુણ્ય, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, તપ, ઇત્યાદિ ભાવથી હું ભિન્ન છું- એવો અમિત્રતા ભાવ છે.
- દ્રવ્યનો ભાવનું ઈષ્ટપણું ભાવ પુરસ્કાર થયો તો એ રાગનો કર્તા થતો નથી, રાગ મારું કાર્ય એમ થતું નથી. એ સ્વભાવની ભાવનાને અને પરને જાણવામાં જ રહે છે. પરનો પરિચય કરીને પરનું કાર્ય મારું એમ જ્ઞાની માનતા નથી.
- 'જરા પણ બંધક નથી'- સ્થિતિ સંબંધ. સ્થિતિ અને અનુભાગ સંબંધ સ્વભાવીને જરાય બંધન નથી, અબંધ છે- અસ્થિરતાનો જે ચારિત્રદોષ છે એની અહીં ગણતરી નથી.

ગાથા-૧૬૭ : દર્શનસાર | ભાગ-૧૫

(૧) જોડકાં જોડો :-

1.	લોહચુંબક	A.	કર્મનો ઉદય [ભાવકર્મની ઉત્પત્તિ]
2.	સોય	B.	જીવની પરિણતિ
3.	સોય લોહચુંબકનો સંસર્ગ કરે છે.	A.	પુણ્ય-પાપના પરિણામના કર્તા થવાની શક્તિ આત્મામાં ઉત્પન્ન થાય છે.
4.	સોયમાં લોહચુંબક તરફ ગતિ કરવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે.	B.	આત્માની પોતાના સ્વભાવને ભૂલીને રાગ સાથે પરિચય કરે છે, સંબંધ જોડે છે.
5.	સોય લોહચુંબકનો સંસર્ગ કરતી નથી.	A.	આત્માનો જ્ઞાયકભાવ તેને કર્મ કરવાની ઉત્સુકતા નથી અને પોતાના સ્વભાવમાં રહે છે.
6.	સોય લોહચુંબક તરફ ગતિ કરતી નથી પરંતુ પોતાના નિજ ગતિ કરવાના સ્વભાવમાં રહે છે.	B.	સમ્યગ્દ્રષ્ટિજીવ રાગાદિક ભાવ સાથે જોડાણ કરતો નથી.
7.	બંધક	A.	રાગ મારો છે, એવો રાગ સાથે મિશ્રિત ભાવ.
8.	અબંધક	B.	રાગ મારો નથી, એવો રાગ સાથે અમિશ્રિત ભાવ.
9.	મિથ્યાદ્રષ્ટિના રાગાદિક	A.	બંધક નથી
10.	સમ્યગ્દ્રષ્ટિના રાગાદિક	B.	બંધક છે.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) કરો :-

1. આ ગાથામાં મિથ્યાદ્રષ્ટિ તેમજ સમ્યગ્દ્રષ્ટિના રાગાદિક ભાવની વાત કરવામાં આવી છે.
2. આ ગાથામાં જ્ઞાની તથા અજ્ઞાની બંનેના રાગાદિકને 'બંધક' કહેવામાં આવ્યા છે.
3. અહીં ફક્ત અજ્ઞાનીના રાગાદિકના પરિણામને બંધક કહ્યા છે.
4. મારા લોહચુંબક પાસાની શક્તિને કારણે બાકી સોયને એનો સંસર્ગ કરવો પડે છે.
5. લોહચુંબકના સંસર્ગમાં આવતાં સોયને પોતાની નબળાઈને કારણે લોહચુંબક તરફ ખેંચાવું પડે છે.
6. સોયમાં લોહચુંબક તરફ ખેંચાવાની પર્યાય પોતાથી પોતામાં થાય છે.
7. રાગાદિક ભાવ સાથે સંસર્ગ કરવો એટલે પુણ્ય-પાપના પરિણામને લાભદાયક માનવા, મારા માનવા, પોતાના જ્ઞાન-દર્શન સ્વભાવને ભૂલી જવું.
8. રાગાદિક ભાવ સાથે પરિચય કરવો એટલે રાગમાં રાગ કરવો.
9. રાગાદિનો પરિચય ન કરવો એટલે જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા રહેવું.
10. સમયસાર ગાથા ૪માં કહેલ 'પરિચિત' શબ્દનો ભાવ આ ગાથામાં બતાવ્યો છે.
11. રાગ સાથેનો સંસર્ગ, પરિચય-એ રાગના કર્તાપણાનું અને ભોક્તાપણાનું મૂળ છે.
12. રાગ સાથે અમિશ્રિત ભાવ દર્શનમોહ તથા ચારિત્રમોહ બંનેની અપેક્ષાએ બંધક નથી-એમ અહીં કહ્યું છે

ગાથા - ૧૬૮

આ - ૧૬

ઉત્થાનિકા:- હવે રાગાદિ સાથે નહિ મળેલા ભાવની ઉત્પત્તિ બતાવે છે:—

ગાથા:
ફળ પક્વ ખરતાં, વૃંત સહ સંબંધ ફરી પામે નહીં,
ત્યમ કર્મભાવ ખર્યે ફરી જીવમાં ઉદય પામે નહીં. ૧૬૮.

ગાથાર્થ:- જેમ પાકું ફળ ખરી પડતાં ફરીને ફળ ડીંટા સાથે જોડાતું નથી, તેમ જીવને કર્મભાવ ખરી જતાં (અર્થાત્ છૂટો થતાં) ફરીને ઉત્પન્ન થતો નથી (અર્થાત્ જીવ સાથે જોડાતો નથી).

ભાવાર્થ:- જો જ્ઞાન એકવાર (અપ્રતિપાતી ભાવે) રાગાદિકથી જુદું પરિણમે તો ફરીને તે ફરી રાગાદિક સાથે ભેળસેળ થઈ જતું નથી. આ રીતે ઉત્પન્ન થયેલો, રાગાદિક સાથે નહિ મળેલો જ્ઞાનમય ભાવ સદાકાળ રહે છે. પછી જીવ અસ્થિરતાથી રાગાદિકમાં જોડાય તે નિશ્ચયદૃષ્ટિમાં જોડાતો છે જ નહિ અને તેને જે અલ્પ બંધ થાય તે પણ નિશ્ચયદૃષ્ટિમાં બંધ છે જ નહિ, કારણ કે અબદ્ધસ્પૃષ્ટરૂપે પરિણમન નિરંતર વર્ત્યા જ કરે છે. વળી તેને મિથ્યાત્વની સાથે રહેનારી પ્રકૃતિઓનો બંધ થતો નથી અને અન્ય પ્રકૃતિઓ સામાન્ય સંસારનું કારણ નથી; મૂળથી કપાયેલા વૃક્ષના લીલાં પાંદડાં જેવી તે પ્રકૃતિઓ શીઘ્ર સુકાવાયોગ્ય છે.

સારાંશ:- (પૃ.નં.૨૪૭) (ઉત્થાનિકા) હવે રાગાદિ સાથે નહિ મળેલા ભાવની ઉત્પત્તિ બતાવે છે: રાગાદિ સાથે જ્ઞાનનું જે એકત્વ હતું એ અનાદિ સંસાર હતો. ભલે રાગ રહ્યા, પરંતુ રાગાદિથી ભિન્ન પડીને જ્ઞાનસ્વભાવ પ્રગટ થયો એનું સ્વરૂપ બતાવે છે.

- (ટીકા:) જેમ પાકું ફળ ડીંટાથી એકવાર છૂટું પડ્યું થયું ફરીને ડીંટા સાથે સંબંધ પામતું નથી: ફરી, ભાઈ! જે પાકું ફળ હોય તે એના ડીંટાથી એકવાર છૂટું પડી ગયું તે ફરીને એના ડીંટા સાથે જોડાતું નથી; તેમ કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થતો ભાવ જીવભાવથી એકવાર છૂટો પડ્યો થકો ફરીને જીવભાવને પામતો નથી! અહીંયા રાગ-દ્વેષ નહિ [પરંતુ] રાગ દ્વેષ છે એ મારા છે, એવો જે મિથ્યાત્વ ભાવ હતો તે અંતર સ્વભાવનો આશ્રય કરી નાશ થઈ ગયો, એ મિથ્યાત્વભાવ ફરીને જીવભાવને પામતો નથી.
- કર્મના ઉદયથી થતો જીવભાવ અર્થાત્ એ પુણ્ય અને પાપ મારા છે એવો મિથ્યાત્વભાવ. મિથ્યાત્વભાવ જીવભાવ છે. પોતાના સ્વભાવને ભૂલી જે રાગ-દ્વેષ મારા એવો જે મિથ્યાત્વભાવ તેને અહીં જીવભાવ કહેવામાં આવે છે. (પરંતુ એ જીવનું સ્વરૂપ નથી એ અપેક્ષાએ એ જીવનો ભાવ નથી એમ કહેવામાં આવે છે.)
- ફરીને હવે એ મિથ્યાત્વ ભાવ થશે નહિ. અહીં તો અપ્રતિહતની જ વાત છે. જેણે એકવાર ચૈતન્યભગવાન અનંત ગુણગંભીર તત્ત્વ દૃષ્ટિમાં લીધું અને સ્વભાવની સાથે એકતા કરી એને જીવભાવ જે મિથ્યાત્વભાવ હતા તે છૂટી ગયા એ ફરીને ઉત્પન્ન નહિ થાય.
- પુણ્ય અને પાપના વિકલ્પ જે વિકૃત ભાવ છે, એની ઉપર જ્યાં સુધી દૃષ્ટિ છે ત્યાં સુધી તેને જીવનો મિથ્યાત્વભાવ કહેવામાં આવે છે.
- આ રીતે જ્ઞાનમય એવો, રાગાદિક સાથે નહિ મળેલો ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે.
- પર્યાયબુદ્ધિમાં રાગને પોતાના માનતો એ મિથ્યાત્વભાવ હતો. એ જીવનો ભાવ એ

પર જ્ઞાનસ્વભાવના ભાવની એકાગ્રતાથી નાશ થશે એ ફરીને ઉત્પન્ન નહિ થાય.

- 'જ્ઞાનરૂપ એવો' [અવિરતિ] આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ, આનંદસ્વરૂપ, શાંતસ્વરૂપ, વીતરાગ-સ્વરૂપ એવા અનંત ગુણની પરિણતિરૂપ આત્મામય ભાવ નિત્ય છે એની સાથે એકત્વપણે નહિ થયેલો ભાવ. રાગ થાશે ખરો, પરંતુ તેમાં એકત્વબુદ્ધિ નહિ રહે. એને ભિન્ન તરીકે જાણવામાં રહેશે.
- (ભાવાર્થ:) જો જ્ઞાન એકવાર (અપ્રતિપાતી ભાવે) રાગાદિકથી જુદું પરિણમે તો ફરીને તે રાગાદિક સાથે ભેળસેળ થઈ જતું નથી.! જ્ઞાન એટલે આત્મસ્વભાવ, ભગવાન પૂર્ણ આનંદસ્વરૂપ, જિનસ્વરૂપ. આત્માના આનંદ અને જ્ઞાન સ્વભાવની એકતા દ્વારા રાગનો એકતાભાવ એકવાર ટળી ગયો એ હવે ફરીને જ્ઞાનભાવ સાથે એકરૂપ થતો નથી.
- આગળ બંધ અધિકારમાં આવશે કે જાણવું-દેખવું એવો જે ઉપયોગ, એમાં એ રાગને ઉપયોગમાં એકપણે કરે છે, એ જ મિથ્યાત્વ અને એ જ બંધનું કારણ છે. અંતરમાં પૂર્ણાનંદ પ્રભુ (બિરાજે છે) એને ભૂલીને રાગના ભાવમાં ભાવ તેની સાથે એકત્વ-બુદ્ધિ (થાય એ મિથ્યાત્વ છે). એટલે પણ એ આવ્યું.
- પ્રભુ તો અંદર અનંત સૂક્ષ્મ ચૈતન્યસ્વભાવનો સાગર (છે). આ રાગ પછી જેવો અત્યંત સ્થૂળ છે- એની સાથે એકત્વ કર્યું છે. [શુભરાગ] એનાથી મને લાભ થશે એમ માનનારે રાગને એકત્વપણે જ માન્યો છે. વ્રત અને તપ રાગ છે. ભક્તિ પણ છે એ વિકાર છે અને એ સ્થૂળ છે. પ્રભુ તો અંદર અતિ સૂક્ષ્મ અરૂપી ભગવાન (છે.)
- આ રીતે ઉત્પન્ન થયેલો, રાગાદિક સાથે નહિ મળેલો જ્ઞાનમય ભાવ સદાકાળ રહે છે.
- રાગની એકતાબુદ્ધિનો મિથ્યાત્વ ભાવ તો ગયો. એનો તો વ્યય થઈ ગયો. ઉત્પન્ન શું થયું? ભગવાન જે સદાકાળ રહે છે તેને રાગની એકતા તૂટીને જ્ઞાન અને આનંદમય ભાવ થયો, વીતરાગી પરિણતિ થઈ (એ) સદાકાળ રહે છે. પરિણતિ, હોં! વસ્તુ તો વસ્તુ (છે). જ્ઞાન અને આનંદની ધારા રાગની ધારાથી સદાય છૂટી જ રહે છે.
- પછી ભલે અસ્થિરતારૂપે રાગાદિકમાં જોડાય તો નિશ્ચય દ્રષ્ટિમાં જોડાતો છે જ નહિ
- જ્ઞાનીને જરી અશુભ રાગ અને શુભ રાગ આવે, એ અસ્થિરતાના છે, એકત્વ-બુદ્ધિના એ નહિ. જ્ઞાનીને દેવના એવા ભાવ, રાગ આવે, વિષયવાસનાભાવ, અશુભ રાગ થાય અને શુભ રાગ ભક્તિ આદિના પણ જ્ઞાનીને આવે. નિશ્ચય દ્રષ્ટિમાં એ રાગમાં જોડાતો નથી - એકત્વબુદ્ધિ નથી. તે એમાં જોડાતો નથી. એ તો વ્યવહાર-નયથી અસ્થિરતા છે એમ જાણે છે.
- અને તેને જે અલ્પબંધ થાય તે પણ નિશ્ચયદ્રષ્ટિમાં બંધ છે જ નહિ, કારણ કે અબંધસ્વભાવરૂપ પરિણમન નિરંતર વર્ત્યા જ કરે છે. - રાગની એકતા તૂટીને અબંધસ્વભાવસ્વરૂપનું જ્ઞાન અને ભાન થયું તે અબંધસ્વભાવપણાનું પરિણમન તો સદા નિરંતર રહ્યા જ કરે છે. એ વીતરાગભાવપણે જે જઘન્ય ભાવ છે, ઉત્કૃષ્ટ તો યથાખ્યાત થાય ત્યારે (થાય), પરંતુ જઘન્ય ભાવ છે એ વીતરાગભાવપણે પરિણમે છે અને રાગની સાથે જોડાતો - એકત્વ નથી.

- સ્વતંત્રવૃત્તિને રાગના વિષયની ચિંતા ભૂતકાળ ભવિષ્યકાળની અભ્યંતર પણ નિરંતર પરિતાપ થતો રહે છે. અવારનવાર ગાયું ને દીધું, એ દીધું ને દીધું જ, એમ થતું રહે છે. રાગકે સંબંધ ને લીધે વિકારો સ્વભાવ પ્રકારનો એ પરિણામ નિરંતર રહે જ છે. ઉપાય – ભગવાન અને ભાગવત, ભાગવતમાં) પણ અંદર ના અભ્યંતર પરિણામ નિરંતર રહેતા જ છે. ઊંડે ઊંડે રાગ હોય છે, એનું પરિણામ એના અભ્યંતરપૂર્વકનાં ભાગમાં આવ્યું નથી.
- ચાર ભેદ નિર્વાણની સાથે રહેનારી પ્રવૃત્તિઓનો ભેદ કહ્યો નથી અને અન્ય પ્રવૃત્તિઓ સામાન્ય સંસારનું ફળ નથી; ધ્યાન ધારણાં ઉત્તમ ભાવો પાંડવ જેવા તે પ્રવૃત્તિઓ ધર્મ સુવિચારોમય છે.' : જે જે પ્રવૃત્તિ નિર્વાણમાં બાધાની તેનો બાધ સ્વભાવિક હોવાથી જ નથી. ભાવ પ્રવૃત્તિ હોવી બાધામાં છે પરંતુ તે [પ્રવૃત્તિઓ] સામાન્ય સંસાર જ નિર્વાણ (તેનું ફળ નથી) પરસ્પર નિર્વાણ જ આવરણ છે, નિર્વાણ જ ^પરસ્પર^ સંસાર છે, નિર્વાણ જ પરસ્પર બાધક છે.
- સામાન્ય રીતે જ અનંત સંસારનું ફળ – નિર્વાણ – તે [સમકિતીને] નથી. આવી વિરતિ ત્યાં પડે છે એની અહીં ભાગની ભાગમાં આવે નહિ. સમકિતીને અશુભભાવ આવે નહિ, પરંતુ ભૂમિકા પ્રમાણે ઉપાયો ત્યારે શુભભાવ આવશે એનાં ઉપાયો; એટલું એ અભ્યંતર ચારિત્રમોહ ભાવનાની દૃષ્ટિ અને તેમની નિર્મળતાનું કારણ છે.
- જે પડાના ભૂમિમાં ધરા એના પાંડવ જેવા દિનાં સુવિધ જતાં. એના જેવો નિર્વાણની વાત ભાવી નાખ અને આત્માનું સ્વાતંત્ર્ય થયું અને ભાવ પ્રવૃત્તિઓ જ હોવી છે એ જેવા કાળમાં સુવિધ જાણી.
- સમકિતીને અશુભભાવ હોય નહિ તેથી જ, તેના ને ભવાંતર છે અને એને ભાવ પણ એ નિશ્ચયથી [ભાવ] નથી. નિર્વાણહેતુને ભક્તિ આદિ પુણ્યનો શુભભાવ હોય ના તેથી તે નિર્વાણહેતુનો [ને શુભભાવ] અનંત સંસારનું ફળ છે. રાગની ચિંતા અને સ્વભાવ ^સાથે^ ચિંતા – એક એવા બન્યું છે, એ ભાવનું જ્ઞાન થકી [પડે તેવું છે].

ગાથા-૧૬૮ : ઉત્તરવહી

અંક-૧૯

(૧) જોડકાં જોડો :

1.	પાકું ફળ	A. જીવનો જ્ઞાનમય ભાવ
2.	ડીંટું	B. કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થતો મિથ્યાત્વભાવ, જ્ઞાન-રાગનું એકત્વ

3.	સંસારમાર્ગ	A. રાગાદિ ભિન્ન જ્ઞાનસ્વભાવની ધારણા
4.	મોક્ષમાર્ગ	B. રાગ સાથે જ્ઞાનનું એકત્વ પરિણમન

5.	મિથ્યાદૃષ્ટિનો શુભભાવ	A. અલ્પ સંસારનું કારણ
6.	સમ્યગ્દૃષ્ટિનો અશુભભાવ	B. અનંત સંસારનું કારણ

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :—

1. રાગાદિ ભિન્ન પડીને પ્રગટ થતાં જ્ઞાનસ્વભાવનું સ્વરૂપ આ ગાથામાં જણાવ્યું છે.
2. અહીં એક વખત સમકિત પામ્યા પછી ત્યાંથી ચ્યુત થઈ જનાર સમકિતી સંબંધી વાત કરવામાં આવી છે.
3. આ ગાથામાં અપ્રતિહત સમ્યક્ત્વની વાત કરવામાં આવી છે.
4. જ્ઞાનીને અસ્થિરતાને કારણે થતા અલ્પ બંધને અહીં મુખ્ય કરવામાં આવ્યો છે.
5. અબદ્ધસ્પૃષ્ટાદિરૂપ પરિણમન ચતુર્થ ગુણસ્થાનવર્તી સમકિતીને ૬ મહિનામાં એકવાર, પંચમ ગુણસ્થાનવર્તી શ્રાવકને પખવાડિયામાં એકવાર અને મુનિને અંતર્મુહૂર્તમાં અનેક વાર થાય છે.
6. જ્ઞાનીને અસ્થિરતાના કારણે થતા અલ્પબંધને અહીં ગૌણ કરવામાં આવ્યો છે.
7. ચોથા જ્ઞાનીઓને અબદ્ધસ્પૃષ્ટાદિરૂપ પરિણમન નિરંતર વર્તે છે.
8. મિથ્યાત્વ એટલે રાગ-દ્વેષ.
9. મિથ્યાત્વ એટલે રાગ-દ્વેષ તે મારાં છે એવા પ્રકારનો અભિપ્રાય છે એટલે એકત્વબુદ્ધિ.
10. જ્ઞાનસ્વભાવમાં એકાગ્રતા એ જ મિથ્યાત્વભાવના નાશનો ઉપાય છે.
11. જ્ઞાનમય ભાવ એટલે વિકલ્પથી ભિન્ન શાંતસ્વરૂપ ભાવ, વીતરાગસ્વરૂપ ભાવ, આનંદસ્વરૂપ ભાવ, અનંતગુણની પરિણતિરૂપ જ્ઞાનમયભાવ.
12. સમકિતીને પૂર્વે મિથ્યાત્વ દશામાં જે જે કર્મપ્રકૃતિઓનો બંધ થતો હતો તે બંધ થતો નથી.
13. સમકિતીને અશુભભાવ આવતો જ નથી.
14. સમકિતીને અશુભભાવ આવે પરંતુ તે વખતે આગામી આયુષ્યનો બંધ થતો નથી.
15. ફાગણમાં ઝૂલતા વૃક્ષના પાંદડાની જેમ સમ્યગ્દૃષ્ટિને બાકી રહેલી કર્મપ્રકૃતિઓ અલ્પકાળમાં છૂટી જાય છે.

ઉત્થાનિકા: હવે જે જ્ઞાનમય ભાવ છે તે જ ભાવાસ્રવનો અભાવ છે - એવા અર્થનું નિરૂપણ કરતાં કહે છે :-

કળશ:

(હરિગીત)

આ દ્રવ્યકર્મોના સમૂહનો છે નિરોધક ભાવ જે,
છે રાગ-દ્વેષ-વિમોહ વિણ જે જ્ઞાન નિર્મિત ભાવ જે;
ભાવાસ્રવોથી રહિત જે આ જીવનો નિજ ભાવ છે,
તે જ્ઞાનમય શુદ્ધાત્મમય નિજ આત્માનો ભાવ છે. ક.૧૧૪.

શ્લોકાર્થ:- જીવનો જે રાગદ્વેષમોહ વગરનો જ્ઞાનથી જ રચાયેલો ભાવ છે અને જે સર્વ દ્રવ્યકર્મના આસ્રવના ઘોઘને (અર્થાત્ જથ્થાબંધ દ્રવ્યકર્મના પ્રવાહને) રોકનારો છે, તે (જ્ઞાનમય) ભાવ સર્વ ભાવાસ્રવના અભાવસ્વરૂપ છે.

ભાવાર્થ:- મિથ્યાત્વ રહિત ભાવ જ્ઞાનમય છે. તે જ્ઞાનમય ભાવ રાગદ્વેષમોહ વગરનો છે અને દ્રવ્યકર્મના પ્રવાહને રોકનારો છે; તેથી તે ભાવ જ ભાવ-આસ્રવના અભાવ-સ્વરૂપ છે.

- સંસાર નું કારણ મિથ્યાત્વ જ છે; તેથી મિથ્યાત્વસંબંધી રાગાદિકનો અભાવ થતાં, સર્વ ભાવાસ્રવનો અભાવ થયો એમ અહીં કહ્યું.

સારાંશ:— • (ઉત્થાનિકા:-) હવે, જે જ્ઞાનમય ભાવ છે તે જ ભાવાસ્રવનો અભાવ છે એવા
(પૃ.નં.-૨૭૭) અર્થનું નિરૂપણ કરતાં કહે છે: 'સર્વ ગુણસ્થાન તે વેગથી'. જેટલા ગુણો છે એની જાત એંશી ઉપર પ્રકારો એ બધા જ્ઞાનમય ભાવ છે, આનંદમય છે, સ્વભાવમય છે. મિથ્યાત્વ ગયા પછી જે આત્મજ્ઞાન થયું અને આત્માની શ્રદ્ધા, સ્થિરતા આદિ (થયા) એ બધા આત્મભાવ થયા. [એ જ] મિથ્યાત્વરહિત ભાવાસ્રવનો અભાવ છે.

- (શ્લોકાર્થ) 'જીવનો જે રાગદ્વેષમોહ વગરનો જ્ઞાનથી જ રચાયેલો ભાવ છે'! [અર્થાત્]
- રાગદ્વેષમોહ- એ મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી લેવા. રાગની એકતાની બુદ્ધિવાળા રાગ-દ્વેષ, એ વિનાનો ભાવ, [પરંતુ] ચારિત્રના રાગ વિનાનો [એમ ન લેવું].
- [રાગની] એકતામાં જે અનંત સંસાર હતો એ અસ્થિરતામાં અલ્પ રહી ગયો.
- જ્ઞાનથી જ રચાયેલો [અર્થાત્] આત્માના સ્વભાવથી જ બનેલો. સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન, શાંતિની સ્થિરતા, સ્વરૂપાચરણ, આનંદ, વીતરાગતા વગેરે [એ જ્ઞાનથી રચાયેલો ભાવ છે].
- તે સર્વ દ્રવ્યકર્મોના આસ્રવના ઘોઘને (અર્થાત્ જથ્થાબંધ દ્રવ્યકર્મના પ્રવાહને) રોકનારો છે!: મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીથી જે આસ્રવ આવતો એ આસ્રવ રુંધાય જાય છે. રોકવાનો અર્થ આવતો નથી. પહેલાં એ આવવાનું મિથ્યાત્વ વખતે હતું એ અત્યારે આવતું નથી. પહેલાં આવતો હતો અને અત્યારે નથી આવતો એ અપેક્ષાએ એમ રોક્યા છે (એમ કહ્યું).
- રાગની એકતાબુદ્ધિમાં જથ્થાબંધ કર્મ આવતા. રાગની એકતાબુદ્ધિ વિનાનો સ્વભાવની એકતાનો ભાવ, કર્મના ઓઘને- ઘોઘને રોકનારો છે.
- એમ તે (જ્ઞાનમય) ભાવ સર્વ ભાવાસ્રવના અભાવસ્વરૂપ છે.!: એ મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીનો જે ભાવ તે ભાવાસ્રવ. દ્રવ્યાસ્રવ અહીં ગયા અને ભાવાસ્રવ છે નહિ. સમ્યગ્દર્શન થતાં રાગની એકતા છૂટતાં જ ભાવાસ્રવ હતો એ પણ એમ છે નહિ

- (ભાવાર્થ) 'મિથ્યાત્વ રહિત ભાવ જ્ઞાનમય છે. તે જ્ઞાનમય ભાવ રાગદ્વેષમોહ વગરનો છે અને દ્રવ્યકર્મના પ્રવાહને રોકનારો છે; તેથી તે ભાવ જ ભાવ-આસ્રવના અભાવસ્વરૂપ છે.': જ્ઞાની-ધર્મી જીવનો ભાવ દયા, દાન, વ્રત આદિના વિકલ્પની અંદર રહેલો ભાવ તે આનંદમય છે, એ જીવનમય છે, એ શુદ્ધ છે, જ્ઞાનમય છે, સમકિતમય છે, શાંતિમય છે, વીતરાગપરિણતિમય છે.- એ શોધો (ગુણસ્થાને)! જેટલી શક્તિઓ છે તેની અંશે વ્યક્ત દશા (થઈ), એ જ્ઞાનમય ભાવ લીધો.
- 'સ્વામિનારાયણ' વાળાઓ માંસ છોડાવે, દારૂ છોડાવે, એવું છોડાવે, એટલે ભાઈ કહે 'વ્યસનમુક્તિ'. આ તો મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીની અંદરનો રાગ છોડાવ્યો એ 'વ્યસનમુક્તિ' છે.
- જ્યારે ૪ પાંચમે જે વિશેષ પરિણતિ થઈ એ તો રાગ-દ્વેષ-મોહ વગરની છે. આગળ ૧૭૦મી ગાથામાં લીધો ૪ બંધાયપણે છે એટલે ચારિત્ર નથી ત્યાં સુધી એને આસ્રવ આવે છે, પરંતુ આ નહિ.
- 'બંધ અધિકાર'માં પણ એ કહેશે ૪ ઉપરોક્તમાં રાગ થાય અસ્તિત્વ કરે છે એ બંધનું કારણ છે. રાગ બંધનું કારણ એમ નથી કહ્યું. આરે ફેર છે જુઓ તો...
- જ્યાં મિથ્યાત્વની ગાંઠ ગળી ત્યાં અંદર જ્ઞાનમય ભાવ રહે છે. મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીના જે ભાવાસ્રવ છે એ જ્ઞાનમય ભાવમાં નથી, તેથી તે ભાવ જ ભાવાસ્રવના અભાવસ્વરૂપ છે.
- '<u>સંસારનું કારણ મિથ્યાત્વ જ છે; તેથી મિથ્યાત્વ સંબંધી રાગાદિકનો અભાવ થતાં, સર્વ ભાવાસ્રવનો</u> અભાવ થયો એમ અહીં કહ્યું.':
- જેમ મિથ્યાત્વ સંસાર છે તેમ સમ્યગ્દર્શન તે મોક્ષ છે. સમકિત તે જ મોક્ષનું કારણ અને મોક્ષ છે. 'પ્રવચનસાર'માં કહ્યું ને! પાંચ ગાથા! પાંચ ગાથા મોક્ષમાર્ગની છે એમાં મોક્ષતત્ત્વ કહ્યું. શું શૈલી! નિજ સ્વભાવને પ્રાપ્ત કરવા માટેની શૈલી!
- સંસારનું કારણ મિથ્યાત્વ 'જ' છે_"જ", "જ" એમ લીધું છે. ત્યારે પછી અવ્રત, પ્રમાદ ને કષાય નહિ? આ જ કારણ છે? એ અનંત સંસારનું કારણ છે. તેથી મિથ્યાત્વ સંબંધી રાગાદિકનો અભાવ થતાં, સર્વ ભાવાસ્રવોનો અભાવ થયો એમ અહીં કહ્યું. <u>એ બાકીના</u> સર્વ ભાવાસ્રવ જે મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીના, (એ) સર્વ ભાવનો એમ અભાવ થયો. [પરંતુ] સર્વ ભાવનો- ભાવાસ્રવનો અભાવ ન થયો એમ અહીં કહ્યું.

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. 'સર્વ ગુણાંશ તે સમકિત' - શ્રીમદના આ વાક્યમાં આ પત્રમાં કહેવામાં આવેલા સામાન્યભાવની જ વાત કહેવામાં આવી છે.
2. ભક્તિધર્મમાં કહેવામાં આવેલા 'રાગદ્વેષ મોહ વગરનો ભાવ' નો અર્થ 'ત્રિગુણ રાગદ્વેષ વગરનો ભાવ' - એમ થાય છે.
3. ભક્તિધર્મમાં કહેવામાં આવેલા 'રાગદ્વેષ મોહ વગરનો ભાવ' નો અર્થ 'મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી રાગદ્વેષ' - એમ થાય છે.
4. આત્માના સ્વભાવરૂપ જ ગણેલા સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન, શાંતિની સ્થિરતા, સ્વરૂપસ્થિરતા, આનંદ, વીતરાગતા વગેરેને ભક્તિધર્મમાં 'સાત્વિક રચાયેલો ભાવ' કહ્યો છે.
5. મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી જે આસ્રવ પહેલાં આવતો હતો તે હવે આવતો નથી - તેને અહીં 'આસ્રવને રોક્યો છે' એમ કહ્યું છે.
6. ભાવાસ્રવ એટલે મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીનો ભાવ.
7. મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીની અંદરનો રાગ છોડવો તે જ સાચું 'ત્યાગ કરવો' છે, એમ પ્રભુ ગુરુદેવશ્રીએ ફરમાવ્યું છે.
8. દાર, અને માલ છોડવા એ જ સાચું 'ત્યાગ કરવો' છે એમ પ્રભુ ગુરુદેવશ્રીએ ફરમાવ્યું છે.
9. રાગ બંધનું કારણ છે.
10. રાગ બંધનું કારણ નથી, પરંતુ ઉપયોગમાં રાગ સાથે એકત્વ અભિપ્રાય તે બંધનું કારણ છે.
11. પ્રવચનસારની પંચરત્નની ગાથાઓમાં મોક્ષમાર્ગને જ મોક્ષ કહ્યો છે.

ગાથા-૧૬૯

ઉત્થાનિકા: હવે, જ્ઞાનીને દ્રવ્યાસ્રવનો અભાવ છે એમ બતાવે છે:-

ગાથા: જે સર્વ પૂર્વનિબદ્ધ પ્રત્યય વર્તતા તે જ્ઞાનીને,
છે પૃથ્વીપિંડ સમાન ને સૌ કર્મશરીરે બદ્ધ છે. ૧૬૯.

ગાથાર્થ: તે જ્ઞાનીને પૂર્વે બંધાયેલા સમસ્ત પ્રત્યયો માટીના ઢેફાં સમાન છે અને તે (માત્ર) કાર્મણ શરીર સાથે બંધાયેલ છે.

ભાવાર્થ: જ્ઞાનીને જે પૂર્વે અજ્ઞાન દશામાં બંધાયેલા મિથ્યાત્વાદિ દ્રવ્યાસ્રવરૂપ પ્રત્યયો છે તે તો માટીના ઢેફાંની માફક પુદ્ગલમય છે તેથી તેઓ સ્વભાવથી જ અમૂર્તિક ચૈતન્યસ્વરૂપ જીવથી ભિન્ન છે. તેમનો બંધ અથવા સંબંધ પુદ્ગલમય કાર્મણ શરીર સાથે જ છે, ચિન્મય જીવ સાથે નહિ. માટે જ્ઞાનીને દ્રવ્યાસ્રવનો અભાવ તો સ્વભાવથી જ છે. (વળી જ્ઞાનીને ભાવાસ્રવનો અભાવ હોવાથી, દ્રવ્ય આસ્રવો નવાં કર્મના આસ્રવણનું કારણ થતા નથી તેથી તે દૃષ્ટિએ પણ જ્ઞાનીને દ્રવ્ય આસ્રવનો અભાવ છે.)

પ્રવચન: (ઉત્થાનિકા:) 'હવે, જ્ઞાનીને દ્રવ્યાસ્રવનો અભાવ છે એમ બતાવે છે':

(પૃ.નં.૨૪૧). ભાવાસ્રવનો અભાવ છે એમ તો પહેલું કહ્યું. ભાવાસ્રવ એટલે મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી સંબંધી રાગદ્વેષ; એનો અભાવ એટલે નહિ. હવે અહીં દ્રવ્યાસ્રવ કહે છે.

- (ટીકા:) 'જે પૂર્વે અજ્ઞાન વડે બંધાયેલા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગરૂપ દ્રવ્યાસ્રવભૂત પ્રત્યયો છે, તે અન્યદ્રવ્યસ્વરૂપ પ્રત્યયો અચેતન પુદ્ગલપરિણામવાળા હોવાથી જ્ઞાનીને માટીના ઢેફાં સમાન છે (-જેમ માટી વગેરે પુદ્ગલસ્કંધો છે તેમ જ એ પ્રત્યયો છે);':
- જે પૂર્વે [આત્મા] સમ્યગ્દર્શન, આત્મજ્ઞાન પામ્યા પહેલાં.
- પ્રમાદ [જુદો] નથી નાખ્યો, [તેને] કષાયમાં લઈ લીધો છે.
- સૂક્ષ્મ શું છે કે, જે કર્મ પડ્યા છે એને દ્રવ્યાસ્રવ કહે છે. ઉદયને તો કહે પરંતુ આ જડ આઠ [પ્રકારના] કર્મ પડ્યા છે - અજ્ઞાનથી પહેલાં બાંધેલા - એને અહીં દ્રવ્યાસ્રવ (કહે છે). પડ્યા છે એને. ઉદય આવે ત્યારે પછી એને નવા થાય [આવે] એ વસ્તુ જુદી, એ પછી. અજ્ઞાનથી પહેલાં બાંધેલા જે જડ કર્મ આત્માના પ્રદેશે પરદ્રવ્ય તરીકે પડ્યા છે એને અહીં દ્રવ્યાસ્રવ કહેલ. દ્રવ્યાસ્રવ [જ્ઞાનીને] છે, એ એમ.
- એ પૂર્વે બંધાયેલા પરમાણુ અન્યદ્રવ્યસ્વરૂપ છે; સ્વદ્રવ્યસ્વરૂપ નહિ તેમ જ સ્વદ્રવ્યના જે વિપરીત વિકાર થાય એ પણ એ [પરમાણુઓ] નહિ. એ આઠેય જડ આઠ કર્મ અન્યદ્રવ્યસ્વરૂપ પ્રત્યયો અચેતન પુદ્ગલના પરિણામ છે.
- જેમ માટીનું ઢેફું ભિન્ન છે તેમ એ જડ કર્મ તો અજ્ઞાનીને પણ એના આત્માથી ભિન્ન છે. અહીં તો ધર્મી (જેને) આત્મજ્ઞાન થયું [છે] એને આ જડકર્મ પડેલા છે એ માટીના ઢેફાં સમાન છે. અજબ છે ને! અજબ! જેમ આ માટી બહારની છે એમ એ માટી છે.
- તે તો બિચારા, સ્વભાવથી જ માત્ર કાર્મણ શરીર સાથે બંધાયેલા છે - સંબંધવાળા છે, જીવ સાથે નહિ; માટે જ્ઞાનીને દ્રવ્યાસ્રવનો અભાવ સ્વભાવથી જ સિદ્ધ છે.
- એ કાર્મણ શરીર સાથે રજકણોનો બંધ છે. આત્માની સાથે એને કંઈ સંબંધ છે નહિ. જડ આઠ કર્મના પરમાણુ પડ્યા છે એ અજીવ છે. એ અજીવ દ્રવ્ય તરીકે છે, જીવદ્રવ્ય

સ્પર્શ નહિ. એ જડ છે એના જડમાં છે, આત્માને કોઈ સંબંધ નહિ. એ તો સ્વભાવથી જ, અભાવસ્વભાવ સિદ્ધ છે.

(ભાવાર્થ:) 'સમકિતને જે પૂર્વ અજ્ઞાનદશામાં બાંધેલાં મિથ્યાત્વાદિ દ્રવ્યાસ્રવરૂપ પુદ્ગલો છે તે તો માટીના ઢેફાંની માફક પુદ્ગલમય છે તેથી તેઓ સ્વભાવથી જ અમૂર્તિક ચૈતન્યસ્વરૂપ જીવથી ભિન્ન છે.'

- પહેલાં છે એમાં આસ્રવ લીધાં. આસ્રવની વ્યાખ્યા આવે છે. આસ્રવના બે પ્રકાર: દ્રવ્યાસ્રવ અને ભાવાસ્રવ. ભાવાસ્રવ [એ] મિથ્યાત્વ અને રાગદ્વેષ. સમ્યગ્દર્શન થતાં ભાવાસ્રવનો પણ અભાવ છે. ત્યાં અવિરતના ભાવ છે એની અહીં ગણતરી નથી. અને દ્રવ્યાસ્રવ તો જડ છે, કારણ સમકિતને દ્રવ્યાસ્રવ અને ભાવાસ્રવ બેય નથી. અહીં સમ્યગ્દર્શનની મુખ્યતા (વાત) છે, તો! સમકિતીને આસ્રવ નથી જ (એમ લીધું).
- 'તેના બંધ અથવા સંબંધ પુદ્ગલમય કર્મના શરીર સાથે જ છે. (વળી સમકિતને ભાવાસ્રવનો અભાવ હોવાથી, દ્રવ્યાસ્રવો નવાં કર્મના આસ્રવણનું કારણ થતા નથી તેથી તે દૃષ્ટિએ પણ સમકિતને દ્રવ્યાસ્રવનો અભાવ છે).'
- 'બંધ'નો અર્થ કર્યો છે: બંધ અથવા સંબંધ. એ કર્મના શરીર સાથે એને બંધ, સંબંધ છે, આત્મા સાથે કોઈ સંબંધ નથી. ભગવાન તો ચિન્મય, સ્વભાવમય(છે). અરૂપી સ્વભાવમય, એની સાથે એને કોઈ સંબંધ છે નહિ.
- બીજું કારણ કહી દીધું! એ તો દ્રવ્યાસ્રવ જડ છે માટે આત્માની સાથે સંબંધ નથી; બીજું કે દર્શનને નવાં કર્મના આસ્રવણનું કારણ થતું નથી, માટે પણ તે ભિન્ન છે, એમ (કહ્યું છે). રાગદ્વેષમોહ નથી, માટે દ્રવ્યાસ્રવથી નિમિત્તમાં જોડાને ભાવાસ્રવ થવો જોઈએ તે તો છે નહિ તેથી તે દ્રવ્યાસ્રવ જડ છે અને તેથી ભાવાસ્રવ થતા નથી માટે પણ એ પર છે એમ સિદ્ધ કર્યું છે.

ગાથા-૧૬૯ : ઉપસંહાર

સ્વા-૨૫

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. આ ગાથામાં જ્ઞાનીને ભાવાસ્રવનો અભાવ છે એમ જણાવ્યું છે.
2. જ્ઞાનીને ભાવાસ્રવનો અભાવ છે - એમ ગાથા ૧૬૮માં જણાવ્યું હતું.
3. આ ગાથામાં જ્ઞાનીને દ્રવ્યાસ્રવનો અભાવ છે એમ જણાવ્યું છે.
4. આ ગાથામાં જીવના રાગદ્વેષમોહરૂપ પરિણામને નિમિત્તે નવા બંધાતા જે દ્રવ્યકર્મો તેને દ્રવ્યાસ્રવ કહ્યાં છે.
5. આ ગાથામાં ઉદયમાં આવતા પૂર્વે બંધાયેલા આઠ પ્રકારના જે દ્રવ્યકર્મો તેને દ્રવ્યાસ્રવો કહ્યાં છે.
6. આ ગાથામાં સત્તામાં પડેલા પૂર્વે બંધાયેલા જે દ્રવ્યકર્મો તેને દ્રવ્યાસ્રવો કહ્યાં છે.
7. સત્તામાં પડેલાં પૂર્વે બંધાયેલા માટીના ઢેફાં સમાન દ્રવ્યકર્મોનો સંબંધ આત્મા સાથે છે એમ આ ગાથામાં કહ્યું છે.
8. સત્તામાં પડેલાં પૂર્વે બંધાયેલા માટીના ઢેફાં સમાન દ્રવ્યકર્મોનો સંબંધ ઔદારિક શરીર સાથે છે એમ આ ગાથામાં કહ્યું છે.
9. સત્તામાં પડેલાં પૂર્વે બંધાયેલા માટીના ઢેફાં સમાન દ્રવ્યકર્મોનો સંબંધ કાર્મણ શરીર સાથે છે એમ આ ગાથામાં કહ્યું છે.
10. આચાર્ય અમૃતચંદ્રે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગ એ ચાર પ્રકારના પ્રત્યયોમાં પુદ્ગલને કાયામાં ગર્ભિત કર્યાં છે.
11. આ ગાથામાં જ્ઞાનીને પૂર્વે બંધાયેલા જે કર્મો માટીના ઢેફાં સમાન કહ્યાં છે, તેથી સાબિત થાય છે કે અજ્ઞાનીને તે જ કર્મો માટીના ઢેફાં સમાન નથી.
12. 'બદ્ધ છે' અથવા 'બંધાયેલ છે' - એનો અર્થ તેને સંબંધ છે એમ થાય છે.
13. આથી જ્ઞાનીને સત્તામાં પડેલા જે કર્મો નવા કર્મોના આસ્રવણનું કારણ થાય છે એમ કહ્યું છે.
14. જ્ઞાનીને રાગદ્વેષમોહનો અભાવ હોવાથી સત્તામાં પડેલા જે કર્મો નવા કર્મોના આસ્રવણનું નિમિત્ત થતા નથી.
15. જ્ઞાનીને નવા કર્મનું આસ્રવણ થતું નથી તેથી જ જ્ઞાનીને દ્રવ્યાસ્રવનો અભાવ છે એમ આ ગાથામાં કહ્યું છે.

કળશ-૧૧૫

ઉત્થાનિકા: હવે આ અર્થનું સમર્થન કાવ્ય કહે છે.

કળશ: (દોહરા)

દ્રવ્યાસ્રવથી ભિન્ન જે સ્વભાવથી સ્વરૂપ,
ભાવાસ્રવથી જે વળી અભાવને પામેલ;
સર્વ પ્રકારે આ રીતે નિરાસ્રવ જ હોય,
એક જ્ઞાનમય ભાવવંત જ્ઞાયકમાત્ર જ હોય. ક.૧૧૫.

શ્લોકાર્થ- ભાવાસ્રવના અભાવને પામેલો અને દ્રવ્યાસ્રવોથી તો સ્વભાવથી જ ભિન્ન એવો આ જ્ઞાની - કે જે સદા એક જ્ઞાનમય ભાવવાળો છે તે - નિરાસ્રવ જ છે, માત્ર એક જ્ઞાયક જ છે.

ભાવાર્થ:- રાગદ્વેષમોહરૂપ ભાવાસ્રવનો જ્ઞાનીને અભાવ થયો છે અને દ્રવ્યાસ્રવથી તો તે સદાય સ્વયમેવ ભિન્ન જ છે કારણ કે દ્રવ્યાસ્રવ પુદ્ગલપરિણામસ્વરૂપ છે અને જ્ઞાની ચૈતન્યસ્વરૂપ છે. આ રીતે જ્ઞાનીને ભાવાસ્રવ તેમજ દ્રવ્યાસ્રવનો અભાવ હોવાથી તે નિરાસ્રવ જ છે.

સારાંશ: (પૂ.ગુ.સ્વ.) મુખ્ય નયે પંચમ ગુણસ્થાન ઉપરની વાત આમાં છે. પરંતુ ગૌણ નયે સમકિતીને પણ અહીં લીધા છે; કારણ કે મિથ્યાત્વ એ જ આસ્રવ અને સંસાર છે. એ ગયું એટલે અલ્પ આસ્રવ જે છે ઇ પછી ગણતરીમાં નથી.

- (શ્લોકાર્થ:) ભાવાસ્રવોના અભાવને પામેલો અને દ્રવ્યાસ્રવોથી તો સ્વભાવથી જ ભિન્ન: રાગ હું છું, પુણ્ય હું છું, એવો મિથ્યાત્વભાવ અને એના સંબંધે અનંતાનુબંધીના રાગદ્વેષ એ જ તો ખરેખર સંસાર અને આસ્રવ છે. ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ છે એનું અંદર ભાન થતાં એ ભાવાસ્રવ એને હોતા નથી.
- અજ્ઞાનીના પરિણામમાં પણ દ્રવ્ય જડ છે એ તો છે નહિ. દ્રવ્યાસ્રવ તો જડ છે.
- 'એવો આ જ્ઞાની - કે જે સદા એક જ્ઞાનમય ભાવવાળો છે તે - નિરાસ્રવ જ છે, માત્ર એક જ્ઞાયક જ છે.': ત્રિકાળી જ્ઞાયક છે જે પુણ્ય-અપુણ્ય નથી એવું પરિણામમાં ભાન થયું છે એને જ્ઞાયકના જ પરિણામ રહે છે. જાણનાર-દેખનારના પરિણામ રહે છે. [એને] ભાવાસ્રવ અને દ્રવ્યાસ્રવ હોય નહિ.
- 'એક જ્ઞાયક એવ' જ્ઞાયક શબ્દે ત્રિકાળી જ્ઞાયક દૃષ્ટિમાં છે પણ પરિણામમાં જાણવા-દેખવાનો ભાવ થાય છે, ઇ જ્ઞાયક જ છે - જાણનાર જ છે. રાગાદિ થાય છે તેને એ પોતે પોતાના જ્ઞાનપર્યાયમાં સ્વપર પ્રકાશક પોતાના સામર્થ્યથી જાણે-દેખે છે.
- (ભાવાર્થ) 'રાગદ્વેષમોહરૂપ ભાવાસ્રવનો જ્ઞાનીને અભાવ થયો છે અને દ્રવ્યાસ્રવથી તો તે સદાય સ્વયમેવ ભિન્ન જ છે કારણ કે દ્રવ્યાસ્રવ પુદ્ગલપરિણામસ્વરૂપ છે અને જ્ઞાની ચૈતન્યસ્વરૂપ છે.': 'દીપચંદજી' [શેઠીયા આગ્રાથી] કહેતા કે! જ્ઞાનીને દુઃખ ન હોય એટલે આસ્રવ હોય નહિ. અહીં તો મિથ્યાત્વ સંબંધના રાગ-દ્વેષની વાત છે. જ્ઞાયકનું ભાન થયું એટલા સંબંધના એના ભાવાસ્રવ નથી, બાકી અલ્પ ભાવાસ્રવ છે એ જ્ઞાનનું જ્ઞેય છે. પછી પાછું સિદ્ધ કરશે, જ્ઞાનીને રહેવાવાળા

આસક્તિ નથી ત્યાં મુક્ત આસ્વાદ છે. આસ્વાદ એ એટલું દુઃખ છે. આસ્વાદ પોતે દુઃખ છે.

- આ રીતે જ્ઞાનીને ભાવાસ્વાદ તેમજ દુઃખાસ્વાદનો અભાવ હોવાથી તે નિરાસ્વાદ જ છે : અહીં તો નિરાસ્વાદ જ છે (એમ કહ્યું). કિંચિત નિરાસ્વાદ છે અને કિંચિત આસ્વાદ (છે), એમ ન બોલ્યું. મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી સંબંધી નિરાસ્વાદ જ છે.
- ભલે છ ખંડના રાજ્યમાં હોય, છન્નું હજાર સ્ત્રીના વૃંદમાં હોય છતાં મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીનો આસ્વાદ નથી, તેથી તે સ્વરૂપાચરણના અપેક્ષાએ નિરાસ્વાદ છે. બાકી જેટલા પરિણામ છે એ આસ્વાદ છે, એ પછી કહેશે. અહીં કે નીચેની ભૂમિકાના એ પરિણામ એને નથી જ, એમ નહિ.

કલશ-૧૧૫: ચર્ચાઓ

(૧) સાચું + ખોટું (T/F) જણાવો:-

1. ગાથા ૧૫૮ તથા ૧૫૯ ના ઉપોદ્ઘાતનો આ કલશ છે.
2. જ્ઞાની સ્વભાવથી જ ભાવાસ્રવથી ભિન્ન હોય છે અને દ્રવ્યાસ્રવથી અભાવને પામે છે - એમ આ કલશમાં કહ્યું છે.
3. જ્ઞાની અને અજ્ઞાની દ્રવ્યાસ્રવથી તો સ્વભાવથી જ ભિન્ન હોય છે અને જ્ઞાની ભાવાસ્રવથી ભિન્નતાને પામે છે - એમ અહીં આશય છે.
4. જ્ઞાની સદાય જ્ઞાનમયભાવવાળો, નિરાસ્રવ જ છે, માત્ર એક જ્ઞાયક જ છે.
5. અહીં જ્ઞાનીને મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી રાગદ્વેષની અપેક્ષાએ સદાય નિરાસ્રવ કહ્યો છે.
6. ભલે મને સમ્યગ્દર્શન નથી પરંતુ હું (જ્ઞાની) જ્ઞાયક છું, પ્રમત્ત + અપ્રમત્ત પર્યાયો મારામાં નથી એમ હું માનું છું તેથી મને ભાવાસ્રવનો અભાવ છે.
7. જેને એક જ્ઞાયકના જ (જ્ઞાનમય) પરિણામ હોય તે જીવ નિરાસ્રવ જ હોય.
8. જ્ઞાની નિરાસ્રવ હોવાથી તેને જરા પણ દુઃખનો અનુભવ ન હોય.
9. અહીં જ્ઞાનીને નિરાસ્રવ કહ્યો છે તે એક અપેક્ષિત કથન છે, સર્વથા સાચું કથન નથી.

ગાથા - ૧૭૦

ઉત્થાનિકા: હવે પૂછે છે કે જ્ઞાની નિરાસ્રવ કઈ રીતે છે? તેના ઉત્તરની ગાથા કહે છે:-

ગાથા: ચઉવિધ પ્રત્યય સમયસમયે જ્ઞાનદર્શનગુણ થકી
બહુભેદ બાંધે કર્મ, તેથી જ્ઞાની તો અબંધ છે. ૧૭૦.

ગાથાર્થ: કારણ કે ચાર પ્રકારના દ્રવ્યાસ્રવો જ્ઞાનદર્શનગુણો વડે સમયે સમયે અનેક પ્રકારનું કર્મ બાંધે છે તેથી જ્ઞાની તો અબંધ છે.

સારાંશ: (ટીકા) પ્રથમ, જ્ઞાની તો આસ્રવભાવની ભાવનાના અભિપ્રાયના અભાવને લીધે નિરાસ્રવ જ છે; ∴ અજ્ઞાનીને તો અભિપ્રાયમાં મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષની ભાવના છે; કારણ કે વસ્તુ સ્વભાવે આખો આનંદ એનો તો ગ્રહણ અને ત્યાગ કરવા(?) નથી, [પરંતુ] જ્ઞાનીને એ ભાવના નથી. [તેનો] અભિપ્રાય તો સમ્યગ્દર્શન અને શાંતિનો અભિપ્રાય છે, [તેને] અભિપ્રાયમાં રાગ અને મિથ્યાત્વની ભાવના નથી. તે આનંદની ભાવનાવાળો છે, આસ્રવની ભાવનાવાળો નથી. અભિપ્રાયમાં એની ભાવના નથી માટે નિરાસ્રવ છે. તદ્દન નિરાસ્રવ જ છે એમ [પણ] નથી. અભિપ્રાયની વાત છે. અને એમાં સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન બેનું માહાત્મ્ય બતાવ્યું છે.
(પ્ર.નં. ૨૭૮)

- અરે! દયા, દાનના પરિણામ આવે પરંતુ અભિપ્રાયમાં એને રાખવા લાયક (છે) ને કરવા લાયક છે એવી ભાવના નથી. અહાહા! કેવું સ્પષ્ટ કર્યું છે!
- પરંતુ જે તેને પણ દ્રવ્યપ્રત્યયો સમય સમય પ્રતિ અનેક પ્રકારનું પુદ્ગલ કર્મ બાંધે છે, ત્યાં જ્ઞાનગુણનું પરિણમન જ કારણ છે.' ∴ એને પણ જે દ્રવ્યાસ્રવો- એ જૂના કર્મ છે એ ઉદય આવે અને નવા કર્મ બાંધે છે.
- પૂર્વનાં જડ કર્મ ઉદયમાં આવતાં જ્ઞાનીને નવા (થોડાં) નવા કર્મ બંધાય છે તેમાં જ્ઞાનગુણનું (જઘન્ય) પરિણમન જ કારણ છે; અર્થાત્ જઘન્ય જ્ઞાનગુણની ક્ષયોપશમ દશા જ બંધનું કારણ છે. વસ્તુ-આત્મા અને એની દ્રષ્ટિ બંધનું કારણ નથી. અભિપ્રાય બંધનું કારણ નથી, તો બંધનું કારણ શું છે? તેનો આ ખુલાસો કર્યો કે [illegible] કારણ જ્ઞાનની જ હીન દશા પરિણમે છે તે બંધનું કારણ છે.
- જ્ઞાનીને અભિપ્રાયમાં આસ્રવ કરવાનો ભાવ છૂટી ગયો છે. પરંતુ આ સ્થિતિમાં જે અલ્પ કર્મબંધન થાય છે તે પૂર્વકર્મના ઉદયમાં જ વર્તમાન જ્ઞાનની પરિણતિ હોતી [illegible] કહેવાય છે તે કારણ છે. જ્ઞાનગુણની હીન- ક્ષયોપશમ દશા જ ત્યાં બંધનું કારણ છે. એ હીન દશા સમકિતનો વિષય કે સમકિતનું કારણ નથી.

પ્રવચન- રત્નાકર ભાગ-૬ પાનું ૨૬૮ જોઈ

ગાથા-૧૭૦ : ભાવાર્થ

ક્રમ-30

(1) જોડકાં જોડો :—

1.	અજ્ઞાની	(A) અભિપ્રાયમાં આસ્રવભાવની (શુભાશુભભાવની) ભાવના છે.
2.	જ્ઞાની	(B) અભિપ્રાયમાં આસ્રવભાવની (શુભાશુભભાવની) ભાવના નથી.

3.	જ્ઞાનીને અભિપ્રાયની અપેક્ષાએ	(A) અલ્પ આસ્રવ છે.
4.	જ્ઞાનીને જ્ઞાનગુણની હીન દશાની અપેક્ષાએ	(B) આસ્રવ નથી.

(2) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :—

1. જ્ઞાની સર્વથા નિરાસ્રવ છે એમ અહીં કહ્યું છે.
2. જ્ઞાનીને થતા અલ્પ બંધનું કારણ તેના શ્રદ્ધા ગુણનું જઘન્ય પરિણમન છે- એમ આ ગાથામાં કહ્યું છે.
3. જ્ઞાનગુણનું જઘન્ય પરિણમન અર્થાત્ જ્ઞાનગુણની હીન-ક્ષયોપશમ દશા.
4. જ્ઞાની અભિપ્રાયની અપેક્ષાએ નિરાસ્રવી નથી.
5. જ્ઞાની જ્ઞાનગુણની હીનદશાને કારણે નિરાસ્રવી નથી.
6. જ્ઞાની પૂર્વબંધના ઉદયમાં વર્તમાન જ્ઞાની થોડી કમજોરીએ જોડાય છે તેથી તેને અલ્પ બંધ થાય છે.

ઉત્થાનિકા: હવે વળી પૂછે છે કે જ્ઞાનગુણનું પરિણમન બંધનું કારણ કઈ રીતે છે? તેના ઉત્તરની ગાથા કહે છે:—

ગાથા: જે જ્ઞાનગુણની જઘન્યતામાં વર્તતો ગુણ જ્ઞાનનો,
ફરી ફરી પ્રણમે અન્યરૂપે, તેથી તે બંધક કહ્યો. ૧૭૧.

ગાથાર્થ: કારણ કે જ્ઞાનગુણ, જઘન્ય જ્ઞાનગુણને લીધે ફરીને પણ અન્યપણે પરિણમે છે, તેથી તે કર્મનો બંધક કહેવામાં આવ્યો છે.

ભાવાર્થ:- ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન એક જ્ઞેય પર અંતર્મુહૂર્ત જ થંભે છે, પછી અવશ્ય અન્ય જ્ઞેયને અવલંબે છે; સ્વરૂપમાં પણ તે અંતર્મુહૂર્ત જ ટકી શકે છે. પછી વિપરિણામ પામે છે. માટે એમ અનુમાન પણ થઈ શકે છે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા સવિકલ્પ દશામાં હો કે નિર્વિકલ્પ અનુભવદશામાં હો— યથાખ્યાતચારિત્ર-અવસ્થા થયા પહેલાં તેને અવશ્ય રાગભાવનો સદ્ભાવ હોય છે; અને રાગ હોવાથી બંધ પણ થાય છે. માટે જ્ઞાનગુણના જઘન્ય ભાવને બંધનો હેતુ કહેવામાં આવ્યો છે.

સારાંશ: • (ઉત્થાનિકા) 'હવે પૂછે છે કે જ્ઞાનગુણનું પરિણમન બંધનું કારણ કઈ રીતે છે?'

(પુ.નં.૨૭૧) • જ્ઞાનગુણનું પરિણમન બંધનું કારણ? એક તરફ તમે કહો કે જ્ઞાન અને બુદ્ધિનો અભિપ્રાય નથી માટે બંધ નથી. વળી કહો કે બંધનું કારણ જ્ઞાનનું પરિણમન છે.

• (ટીકા:) 'જ્ઞાનગુણનો જ્યાં સુધી જઘન્ય ભાવ છે (—ક્ષાયોપશમિક ભાવ છે) ત્યાં સુધી તે (જ્ઞાનગુણ) અંતર્મુહૂર્તમાં વિપરિણામ પામતો હોવાથી ફરી ફરીને તેનું અન્યપણે પરિણમન થાય છે.'! જ્યાં સુધી યથાખ્યાત ચારિત્ર નથી અને જ્યાં સુધી પૂર્ણ સ્થિરતાના પરિણામ નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાનગુણનું વર્તમાન જઘન્ય ભાવે પરિણમન છે. ઓછો ભાવ પરિણમ્યો છે, એમ.

• જ્ઞાન અંતર્મુહૂર્ત જ સ્થિર રહી શકે છે- પછી ફરીને એને રાગ થયા વિના રહેતો જ નથી. પહેલા ના પાડી [હતી] એ અભિપ્રાયની અપેક્ષાએ ના પાડી હતી, [પરંતુ] ચારિત્રના દોષની અપેક્ષાએ [એને રાગ] છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ થયો, એટલે થઈ જાયે દુઃખ નહીં, આકુળતા નહીં [એમ નહીં]. [નહિ] તો પૂર્ણ સુખ અને પૂર્ણ (શાંતિ) હોવા જોઈએ.

• જ્ઞાનગુણનો જ્યાં સુધી જઘન્ય ભાવ છે [અર્થાત્] ક્ષાયોપશમ ભાવ છે, ક્ષાયિક ભાવ નથી, ત્યાં સુધી તે (જ્ઞાનગુણ) અંતર્મુહૂર્તમાં વિપરિણામ પામે છે [અર્થાત્] ઈતરનું પરિણમન થઈ જાય છે. જ્ઞાનીને પણ અંદરમાં સ્થિરતા નિર્વિકલ્પ હોય છે ત્યાં સુધી ભલે એને બુદ્ધિપૂર્વક (વિકલ્પ) નથી પરંતુ જ્યાં બહાર આવ્યો એટલે એના પરિણામ વિકલ્પ અને રાગમાં આવે છે. ચોથે, પાંચમે અશુભ રાગેય થાય છે. છઠ્ઠે પછી શુભ (રાગ હોય છે).

• એક તરફ જ્ઞાનીને નિરાસ્રવ કહ્યો અને એક તરફ જ્ઞાનીને હજી રાગ-દ્વેષ થાય છે એમ કહ્યું. તે અંતર્મુહૂર્તમાં અંદરમાં સ્થિર રહી શકે, પછી ગુંજાર ભાવને અંદર રાગ-દ્વેષના પરિણામ થાય છે.

• ચોથે પાંચમે ગુણસ્થાને આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન પણ છે. છઠ્ઠે રૌદ્રધ્યાન નથી, આર્તધ્યાન છે. થાય છે ના હેયબુદ્ધિએ, પરંતુ [થાય] છે. એમ

અસ્થિરતાના પરિણામ થાય એ તેને તેને અંતરનો આભાસ છે.

- જઘન્ય અંતર નીચલા દરજ્જાનું પરિણમન. ઊંચે યથાખ્યાત ચારિત્રમાં તેવું પરિણમન નહિ, અહીંયા ક્ષાયિક ભાવનું પરિણમન નથી. ભલે સમકિત ક્ષાયિક હોય પરંતુ ક્ષાયિક ભાવ જે ચારિત્રનો છે તે પરિણમન નહિ. ક્ષાયિક સમકિતી પણ અસ્થિરતાના પરિણામને પામે છે.
- શ્રેણિક રાજા! ક્ષાયિક સમકિત! તેમણે તેમણે તીર્થંકર ગોત્ર બાંધ્યું છે, છતાં કોણિક 'કોણિક' એ ભાગ મને મારવા આવ્યો (છે એમ માન્યું અંતરે) હીરો ચૂસી લીધો, ઝેર ખાધું, આપઘાત કર્યો! એ પરિણામ વિપરીત (છે પણ પણ) સમકિત એ વિપરીત નથી, પરંતુ અસ્થિરતામાં વિપરીત છે.
- 'તે (જ્ઞાન ગુણનું જઘન્ય ભાવે પરિણમન), યથાખ્યાતચારિત્ર-અવસ્થાની નીચે અવશ્યંભાવી રાગનો સદ્ભાવ હોવાથી, બંધનું જ કારણ છે.': સમકિત અને જ્ઞાનની અપેક્ષાએ તો વાત થઈ ગઈ. અહીં તો હવે સ્થિરતાની અપેક્ષાએ જ્ઞાનની જઘન્ય સ્થિરતા છે. પૂર્ણ યથાખ્યાત ચારિત્રની નીચે અવશ્યંભાવી [અધૂરી] જરૂર રાગનો સદ્ભાવ હોવાથી [અંતરંગ] અસ્થિરતાની અપેક્ષાએ બંધ જ છે. દૃષ્ટિ અને જ્ઞાનની અપેક્ષાએ એને બંધ નથી- એ આત્મા વિપરીત પરિણામ નથી.
- યથાખ્યાત અંતરંગ જેવી એની શાંતિ અને ચારિત્રની સ્થિરતાનો સ્વભાવ છે એવો જ સ્થિરતાનો સ્વભાવ પૂર્ણ પ્રગટે નહિ ત્યાં સુધી- દસમા ગુણસ્થાન સુધી- રાગનો સદ્ભાવ હોવાથી, બંધનું કારણ જ છે. સ્થિરતા જઘન્ય છે એ કારણે અને રાગ-દ્વેષના પરિણામ થાય છે.
- ભાવાર્થ: 'ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન એક જ્ઞેય પર અંતર્મુહૂર્ત જ ટકે છે, પછી અવશ્ય અન્ય જ્ઞેયને આલંબે છે; સ્વરૂપમાં પણ તે અંતર્મુહૂર્ત જ ટકી શકે છે. પછી વિપરિણામ પામે છે.'! નિર્વિકલ્પ આનંદ સાક્ષાત્ ભાવ, એના ધ્યાનમાં રહે તો એ અંતર્મુહૂર્ત રહી શકે, વધારે રહી શકે નહિ. પછી જરૂર સ્વજ્ઞેયને છોડી પરજ્ઞેયને અવલંબે છે.
- અંતર્મુહૂર્તના તો (ઘણા-) અસંખ્ય પ્રકાર છે. જ્ઞાની પણ અંતર્મુહૂર્ત સ્વરૂપમાં સ્વજ્ઞેયમાં રહે પછી એને પરજ્ઞેયનું અવલંબન થાય (ત્યારે) જરૂર તે રાગને પામે. 'પરદ્રવ્યાવલંબી દુઃખદ્' સ્વદ્રવ્યનું અવલંબન છૂટીને જેટલું પરદ્રવ્યનું અવલંબન થાય પછી તીર્થંકર અને ગણધરના વાણીનું અવલંબન [હોય તો પણ તે] રાગ અને બંધનું કારણ છે.
- 'વિપરિણામ' એટલે? વિકાર પરિણામ જે સ્વભાવથી વિરુદ્ધ છે તેને એ પામે છે. અશુભ ભાવ પણ પામે છે. બાહુબલી અને ભરત. બંને સમકિતી! એક બીજાને ઘા માર્યું! સમકિતની અપેક્ષાએ અબંધ છે પરંતુ અસ્થિરતાની અપેક્ષાએ બંધ છે. એ અસ્થિરતાનો રાગ છે, ચારિત્રનો દોષ છે. દસમે ગુણસ્થાને પણ મોહનીય અને આયુષ્ય સિવાય છ કર્મ બાંધે છે. રાગ છે ને! રાગ!
- 'માટે એમ અનુમાન પણ થઈ શકે છે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા સવિકલ્પ દશામાં હો કે નિર્વિકલ્પ અનુભવદશામાં હો- યથાખ્યાત ચારિત્ર અવસ્થા થયા પહેલાં- તેને

અવશ્ય રાગભાવનો સદ્ભાવ હોય છે; અને રાગ હોવાથી બંધ પણ થાય છે. માટે જ્ઞાનગુણના જઘન્ય ભાવને બંધનો હેતુ કહેવામાં આવ્યો છે.'

- આ તો સવિકલ્પ ભાવે, રાગ આવે એમાં તો ઠીક, આ તો નિર્વિકલ્પ દશા ધ્યાનમાં હો; ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે (તો). દૃષ્ટિ છે એ બરાબર છે, જ્ઞાન પણ બરાબર છે, પરંતુ સ્થિરતામાં બરાબરપણું નથી એમ કહે છે. ક્ષાયકની [જે] સ્થિરતા પુરાણી છે એ પણ બરાબરી છે, પરંતુ જઘન્ય સ્થિરતા છે - જે (યથાખ્યાત) ચારિત્રની સ્થિરતા (ઉત્કૃષ્ટ ભાગની એ નથી). એના અભાવને લઈને અનુમાન થઈ શકે છે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા નિર્વિકલ્પ ધ્યાનમાં તો પણ કર્મબંધન કરે છે.
- 'છ ઢાળામાં આવે છે ને કે ધ્યાતા-ધ્યાન-ધ્યેય ભેદ ન થાય, એટલે ધ્યાનનો અનુભવ ચોથે, પાંચમે આદિ (૨૮). છતાં તે કાળે પણ એને અસ્થિરતા થોડી છે માટે તે કાળે પણ આસ્રવ છે, બંધ છે. મુમુક્ષુ: તે કાળે નિર્જરા નથી? ઉત્તર: નિર્જરા છે પરંતુ સાથે બંધ છે ને! નિર્જરા થોડી છે. સ્થિરતા ઓછી છે એટલે કે એટલો અંતર એને નિર્જરાનો ભાવ હજી નથી. ઉગ્ર અંતર જે થઈને તે ભાવ નથી.
- ચોથે ગુણસ્થાને નિર્વિકલ્પ ધ્યાનમાં પણ હજી ત્રણ કષાયના ભાવનો રાગ છે. નિર્વિકલ્પ ધ્યાન વખતે પણ! સ્થિરતા ઓછી છે માટે એને આસ્રવ અને બંધ છે.
- બે વાત લેવી. નિર્વિકલ્પ [અને] સવિકલ્પ. એટલે સવિકલ્પમાં રાગાદિ છે એમ નહિ; ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે નિર્વિકલ્પ થઈ જાય છે. છઠ્ઠે નિર્વિકલ્પતા નહિ એમ? ચોથે-પાંચમે નિર્વિકલ્પતા આવી જાય છે ત્યાં તે કાળમાં ચોથે ત્રણ કષાયનો ભાવ છે, પાંચમે બે કષાયનો ભાવ છે. અરે! છઠ્ઠે પણ ધ્યાનમાં આવી જાય ત્યારે એક કષાયનો ભાવ હજી છે. તેને પણ રાગ છે, બંધન પણ છે. સાતમે પણ નિર્વિકલ્પ ધ્યાનમાં હજી રાગ છે એટલું બંધન છે. નવમે પણ એટલું [બંધન] છે, દસમે પણ એમ છે. યથાખ્યાત ચારિત્ર એને બારમે હોય.
- માટે જ્ઞાનગુણના જઘન્ય ભાવને બંધનો હેતુ કહેવામાં આવ્યો છે' એટલે આ ભાવમાં સ્થિરતા થોડી છે, એમ. સ્થિરતાની જઘન્ય સ્થિતિ ઓછી છે એ અપેક્ષાએ જે ગુણ છે, [તે] મલિન છે, એ તો બંધનું કારણ નહિ. [પરંતુ] અંદર જેટલી અસ્થિરતા અને રાગાદિ છે એવા જ્ઞાનગુણના જઘન્ય ભાવને 'બંધનો હેતુ કહેવામાં આવ્યો છે.

પાના-૩૪A

ગાથા-૧૭૧ : સમયસાર

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1- આ ગાથામાં જ્ઞાનગુણનું જઘન્ય પરિણમન બંધનું કારણ થઈ જાય છે તે કહ્યું છે.
2- જ્ઞાની તેમજ અજ્ઞાનીનું ક્ષાયોપશમિકજ્ઞાન એક જ્ઞેય પર એક જ સમય ટકે છે.
3- ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન અંતર્મુહૂર્તમાં વિપરિણામ પામે છે.
4- સવિકલ્પ દશામાં હોય ત્યારે સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગભાવનો અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે.
5- યથાખ્યાત ચારિત્ર થયા પહેલાં સમ્યગ્દૃષ્ટિને નિર્વિકલ્પ દશામાં રાગનો સદ્ભાવ હોતો નથી.
6- યથાખ્યાત ચારિત્ર થયા પહેલાં સવિકલ્પ તેમજ નિર્વિકલ્પ દશામાં સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગનો સદ્ભાવ હોવાથી બંધ પણ નિરંતર થાય છે.
7- જ્ઞાનગુણ અને ચારિત્રગુણ બન્ને સ્વતંત્ર છે; તેથી ચારિત્રમાં રાગ ભલે વિદ્યમાન હોય, પરંતુ જ્ઞાનનું પરિણમન જઘન્ય પણ હોઈ શકે અથવા જઘન્ય ન પણ હોઈ શકે.
8- જ્ઞાનગુણના જઘન્ય ભાવને બંધનો હેતુ કહેવામાં આવ્યો છે.
9- આ જ અધિકારની આગળની ગાથાઓમાં જ્ઞાનીને બંધ નથી એમ કહેવામાં આવ્યું હતું. અહીં કહે છે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિને પણ બંધ થાય છે. આમ આ બન્ને કથનોમાં વિરોધ છે કે જે જિનવાણીમાં માન્ય ન હોવો જોઈએ.
10- પહેલાં જ્ઞાનીને રાગ નથી એમ અભિપ્રાયની અપેક્ષાએ કહ્યું હતું, અહીં હવે એમ ચારિત્રની અપેક્ષાએ એને રાગ છે, એમ કહ્યું છે. આમ આ બે કથનો વચ્ચે વિરોધ નથી, માત્ર અપેક્ષાભેદ જ છે કે જે જિનવાણીમાં માન્ય છે.
11- ક્ષાયિક સમકિતીને જ્ઞાનનો જઘન્ય ભાવ (ક્ષાયોપશમભાવ) ન હોઈ શકે.
12- "વિપરિણામ" અર્થાત્ વિકારનું પરિણમન, સ્વભાવથી વિરુદ્ધ પરિણમન.
13- ચોથે અને પાંચમે ગુણસ્થાને શુભ અને અશુભ રાગ નથી હોતા, ફક્ત શુભ રાગ જ હોય છે.
14- ચોથે અને પાંચમે ગુણસ્થાને આર્ત અને રૌદ્રધ્યાન નથી હોતું, ફક્ત ધર્મધ્યાન જ હોય છે.
15- શ્રેણિક રાજાએ જ્યારે હીરો ચૂસીને આત્મહત્યા કરી ત્યારે તેમના જ્ઞાનગુણના જઘન્ય પરિણમનને કારણે સમકિત પણ અવશ્ય વમી ગયું હોવું જોઈએ.

(૨) 1- યથાખ્યાત ચારિત્ર એટલે જેવો એનો ચારિત્રની સ્થિરતાનો સ્વભાવ છે એવો પૂર્ણ પ્રગટ્યો.
2- દસમા ગુણસ્થાન સુધી સ્થિરતા જઘન્ય હોવાથી રાગના સદ્ભાવને કારણે બંધ પણ થાય છે.
3- અંતર્મુહૂર્તના અનંત પ્રકાર છે.
4- અંતર્મુહૂર્તના અસંખ્ય પ્રકાર છે.
5- સ્વદ્રવ્યનું અવલંબન છૂટીને પરદ્રવ્યનું જેટલું અવલંબન થાય તેટલું બંધનું કારણ છે.
6- ભરત અને બાહુબલિ બન્ને ક્ષાયિક સમકિતી હોવાને કારણે તેમના યુદ્ધ સમયે કોઈ પણ પ્રકારનો બંધ તેમને નહોતો.
7- દસમે ગુણસ્થાને પણ મોહનીય અને આયુષ્ય સિવાય છ કર્મોનો બંધ થાય છે.
8- નિર્વિકલ્પ દશામાં પણ ચોથે ગુણસ્થાને ત્રણ કષાયના ભાવનો, પાંચમા ગુણસ્થાને બે કષાય ભાવનો, અરે! સાતમા ગુણસ્થાને એક કષાયના ભાવનો રાગ છે અને તેથી બંધ પણ છે. કારણ, નવમે અને દસમે પણ એમ છે. નિર્વિકલ્પ દશામાં હો!
9- યથાખ્યાત ચારિત્ર બારમે ગુણસ્થાને પ્રગટે, અગિયારમે ગુણસ્થાને નહિ.

10- જઘન્યગુણની જઘન્યતા બંધનું કારણ છે એટલે ન જઘન્યગુણ બંધનું કારણ છે.

11- જે ગુણ છે એનો નિષેધ છે; નહિ ગુણ અને તેનું પરિણમન જેટલું સ્નિગ્ધ છે એનો બંધનું કારણ નહિ, પરંતુ અંદર જેટલા અસ્થિરતા અને રાગ હોય છે એવા જઘન્યગુણના જઘન્ય ભાવને બંધનો હેતુ કહેવામાં આવ્યો છે.

ગાથા-૧૭૨

ઉત્થાનિકા: હવે વળી ફરી પૂછે છે કે — જો આમ છે (અર્થાત્ જ્ઞાનગુણનો જઘન્ય ભાવ બંધનું કારણ છે) તો પછી જ્ઞાની નિરાસ્રવ કઈ રીતે છે? તેના ઉત્તરની ગાથા કહે છે:—

ગાથા: ચારિત્ર, દર્શન, જ્ઞાન જેથી જઘન્ય ભાવે પરિણમે,
તેથી જ જ્ઞાની વિવિધ પુદ્ગલકર્મથી બંધાય છે. ૧૭૨.

ગાથાર્થ: કારણ કે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જઘન્ય ભાવે પરિણમે છે તેથી જ્ઞાની અનેક પ્રકારનાં પુદ્ગલકર્મથી બંધાય છે.

ભાવાર્થ: જ્ઞાનીને બુદ્ધિપૂર્વક (અજ્ઞાનમય) રાગદ્વેષમોહનો અભાવ હોવાથી જ્ઞાની નિરાસ્રવ જ છે. પરંતુ જ્યાં સુધી ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન છે ત્યાં સુધી તે જ્ઞાની જ્ઞાનને સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવે દેખવા, જાણવા અને આચરવા શક્તિમાન નથી - જઘન્ય ભાવે દેખવા, જાણવા અને આચરવા શક્ત છે; તેથી એમ જણાય છે કે તે જ્ઞાનીને હજુ અબુદ્ધિપૂર્વક કર્મકલંકનો વિપાક (અર્થાત્ ચારિત્રમોહસંબંધી રાગદ્વેષ) વિદ્યમાન છે અને તેથી તેને બંધ પણ થાય છે. માટે તેને એમ ઉપદેશ છે કે - જ્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન ન ઊપજે ત્યાં સુધી જ્ઞાનનું જ નિરંતર ધ્યાન કરવું, જ્ઞાનને જ દેખવું, જ્ઞાનને જ જાણવું અને જ્ઞાનને જ આચરવું. એ જ માર્ગે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનું પરિણમન વધતું જાય છે અને એમ કરતાં કરતાં કેવળજ્ઞાન પ્રગટે છે. કેવળજ્ઞાન પ્રગટે ત્યારથી આત્મા સાક્ષાત્ જ્ઞાની છે અને સર્વ પ્રકારે નિરાસ્રવ છે.

- જ્યાં સુધી ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન છે ત્યાં સુધી અબુદ્ધિપૂર્વક (અર્થાત્ ચારિત્રમોહનો) રાગ હોવા છતાં, બુદ્ધિપૂર્વક રાગના અભાવની અપેક્ષાએ જ્ઞાનીને નિરાસ્રવપણું કહ્યું અને અબુદ્ધિપૂર્વક રાગનો અભાવ થતાં અને કેવળજ્ઞાન પ્રગટતાં સર્વથા નિરાસ્રવપણું કહ્યું. એ, વિવક્ષાનું વિચિત્રપણું છે. અપેક્ષાથી સમજતાં એ સર્વ ઠીક બેસે છે.

સારાંશ: (પૃ.નં.૨૪૮) (ઉત્થાનિકા:). 'હવે વળી ફરી પૂછે છે કે — જો આમ છે (અર્થાત્ જ્ઞાનગુણનો જઘન્ય ભાવ બંધનું કારણ છે) તો પછી જ્ઞાની નિરાસ્રવ કઈ રીતે છે? તેનો ઉત્તર.'

- એક બાજુ તમે નિરાસ્રવ કહો અને એક બાજુ જ્ઞાનની સ્થિરતાની જઘન્યતામાં આસ્રવ કહો (એ કઈ રીતે?) તેનો ઉત્તર [આપે છે].
- (ટીકા:) 'જે ખરેખર જ્ઞાની છે તે, બુદ્ધિપૂર્વક (ઇચ્છાપૂર્વક) રાગદ્વેષમોહરૂપ આસ્રવભાવોના તેને અભાવ હોવાથી, નિરાસ્રવ જ છે.'
- બુદ્ધિ એટલે રુચિ. ધર્મીને ઇચ્છાપૂર્વક, રુચિપૂર્વક, બુદ્ધિપૂર્વક રાગદ્વેષનો અભાવ છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ થયો તો તેની રુચિ અતીન્દ્રિય આનંદની રુચિ થઈ ગઈ છે. પોતાના પૂર્ણ આનંદસ્વરૂપ તરફ એની દૃષ્ટિ છે અને એની રુચિ છે. એવા વાસ્તવિક જ્ઞાનીને બુદ્ધિપૂર્વક, ઇચ્છાપૂર્વક કે રુચિપૂર્વક રાગ-દ્વેષ-મોહના આસ્રવભાવનો અભાવ છે. મિથ્યાત્વ અને મિથ્યાત્વ સાથેના અનંતાનુબંધીના રાગ-દ્વેષ તેનો તો તેને અભાવ છે. એ અપેક્ષાએ (કહ્યું કે) તે નિરાસ્રવ જ છે. નિરાસ્રવ એ અપેક્ષાએ કહેવામાં આવે છે અને પુણ્ય-પાપના ભાવ કરવાની ઇચ્છા નથી, રુચિ નથી.
- મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ એ પાંચ આસ્રવ છે. એમાં જ્ઞાનીને હોતો

આસ્રવ છે અને ક્યાં આસ્રવ નથી તેનો ખુલાસો કરે છે.

- 'પરંતુ જ્યાં એટલું હોય છે કે - તે જ્ઞાની જ્યાં સુધી જ્ઞાનને સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવે દેખવાને, જાણવાને અને આચરવાને અશક્ત વર્તતો થકો...' : જ્ઞાનને [અર્થાત્] આત્માને. હજી, પરમઅવગાઢ શ્રદ્ધા નથી હતી. ક્રમમાં આવે છે ને? જ્યાં સુધી પૂર્ણ દેખાતો નથી ત્યાં સુધી. દેખવાનો અર્થ કે શ્રદ્ધા કરતો નથી. જ્યાં સુધી સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવથી દેખાતો નથી. કોઈ વાર દેખવાના અર્થમાં શ્રદ્ધા, પણ આવે છે અને શ્રદ્ધાના અર્થમાં કોઈ વખતે દેખ્યું પણ આવે છે.
- જ્યાં સુધી જ્ઞાન નામ આત્માને ઉત્કૃષ્ટ ભાવે દેખવાને એટલે કેવળજ્ઞાન જ્યાં સુધી થતું નથી ત્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ભાવે દેખતો નથી.
- સમકિતી જઘન્ય દશામાં છે, નીચલી દશામાં છે એ કારણે પૂર્ણરૂપે આત્માને શ્રદ્ધવા-દેખવા, જાણવા અને આચરણ કરવાને અશક્ત છે. નીચલા દરજ્જામાં ચોથે, પાંચમે આદિ ગુણસ્થાનમાં જઘન્ય ભાવે જ જ્ઞાનને એટલે આત્માને દેખે છે, જાણે છે, આચરે છે.
- 'જઘન્ય ભાવે જ જ્ઞાનને દેખે છે, જાણે છે અને આચરે છે ત્યાં સુધી તેને પણ, જઘન્ય ભાવની અન્યથા અનુપપત્તિ વડે (અર્થાત્ જઘન્ય ભાવ અન્ય રીતે નહિ બનતો હોવાને લીધે)...' : જો જઘન્ય ભાવ ન હોય તો આસ્રવભાવ [પણ] ન હોય, [પરંતુ] જઘન્યભાવ તો છે. જઘન્યભાવ છે [માટે] રાગદ્વેષનો આસ્રવ પણ છે. જઘન્ય ભાવ ન હોય, ઉત્કૃષ્ટ ભાવ હોય તો રાગ-દ્વેષ ભાવ જ ન હોય. અસ્થિરતાના રાગ-દ્વેષ છે એ પણ ન હોય.
- 'જઘન્ય ભાવની અન્યથા અનુપપત્તિ...' : આસ્રવ ન હોય તો જઘન્ય ભાવની ઉત્પત્તિ જ ન દેખવામાં આવે. જો આસ્રવ નિમિત્ત ન હોય તો જઘન્ય ભાવની ઉત્પત્તિ ન હોય, તો ઉત્કૃષ્ટ ભાવની ઉત્પત્તિ હોય.
- 'જેનું અનુમાન થઈ શકે છે એવા અબુદ્ધિપૂર્વક કર્મકલંકના વિપાકનો સદ્ભાવ હોવાથી...' : હજી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ક્ષાયિક સમકિત હોય તોપણ જઘન્ય ભાવ છે. ચારિત્ર અને જ્ઞાનની પૂર્ણતા નથી અને પૂર્ણ જાણ્યું-દેખ્યું નથી ત્યાં સુધી આસ્રવની સ્થિતિ છે. જઘન્ય ભાવની પરિણતિ જ્યાં છે ત્યાં સુધી આસ્રવ ભાવ પણ છે. ભલે (આસ્રવ), મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીનો નહિ.
- ચારિત્ર નહિ, દૃષ્ટિ નહિ પરંતુ પોતાની નબળાઈને (કારણે) પર્યાયમાં રાગાદિક અસ્થિરતાના ભાવ છે એ કર્મકલંક વિપાકનો સદ્ભાવ છે. એ ભાવ વિકાર છે એ જ કર્મકલંક છે, જડકર્મ નહિ.
- 'પુદ્ગલકર્મનો બંધ થાય છે.' : કર્મકલંકનો સદ્ભાવ હોવાથી રાગ-દ્વેષાદિના ચારિત્ર-દોષના પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે. તેનાથી પુદ્ગલકર્મનો બંધ થાય છે.
- 'માટે ત્યાં સુધી જ્ઞાનને દેખવું, જાણવું અને આચરવું કે જ્યાં સુધીમાં જ્ઞાનનો જેટલો પૂર્ણ ભાવ છે તેટલો દેખવામાં, જાણવામાં અને આચરવામાં બરાબર આવી જાય. ત્યારથી સાક્ષાત્ જ્ઞાની થયો થકો (આત્મા) સર્વથા નિરાસ્રવ જ હોય છે.'
- ત્યાં સુધી ભગવાન આત્માને દેખવો; જ્યાં સુધી એનું પૂર્ણ જ્ઞાન-આચરણ ન થાય ત્યાં સુધી પૂર્ણને દેખવો, પૂર્ણને જાણવો અને પૂર્ણનું આચરણ કરવાનો પ્રયત્ન

ટકવો. ત્યારે સાધક નિરાસ્રવ થાય છે.

- હે આ તરજો કેવળજ્ઞાન પૂર્ણ દશા થઈ ગઈ, ભગવાન! જ્યારે પૂર્ણ થઈ ગયો ત્યારે પૂર્ણ નિરાસ્રવ છે. જ્યાં સુધી પૂર્ણ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદનું આચરણ ન હોય ત્યાં સુધી પણ તેને નિર્વિકલ્પતાની ભૂમિકા છે અને બંધ પણ છે.
- સાધક [જ્ઞાની] નામ કેવળજ્ઞાની. તેને સિદ્ધાંતે આસ્રવ છે જ નહિ.
- (ભાવાર્થ:) 'જ્ઞાનીને બુદ્ધિપૂર્વક (અજ્ઞાનમય) રાગદ્વેષમોહનો અભાવ હોવાથી જ્ઞાની નિરાસ્રવ જ છે. પરંતુ જ્યાં સુધી ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન છે ત્યાં સુધી તે જ્ઞાની જ્ઞાનને સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવે દેખવા, જાણવા અને આચરવા શક્તિમાન નથી - જઘન્ય ભાવે દેખે, જાણે અને આચરે છે;': અને [જ્ઞાનીને] બુદ્ધિપૂર્વક અજ્ઞાનમય-રાગ ટળી ગયો છે અને રાગ રહ્યું તેનું ચિત્ત છે અને નિર્વિકલ્પ ભૂમિકાનો તો બાકી રહ્યો છે. સમકિત છે ત્યાં આત્માનો અનુભવ થાય છે અને એમાં અતીન્દ્રિય આનંદનું વેદન અંશે વેદન થાય છે. એ અપેક્ષાએ અજ્ઞાનમય રાગદ્વેષમોહ તો એને છે જ નહિ. એ અપેક્ષાએ તો [જ્ઞાની] નિરાસ્રવ જ છે.
- જ્ઞાનની દશા ક્ષયોપશમ છે, હીણી છે; [ત્યાં સુધી] પોતાના સ્વરૂપને સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવે દેખવા શક્તિમાન નથી અને ન જાણી શકે છે અને ન આચરણ કરી શકે છે.
- જેટલે અંશે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર છે એટલા અંશે તો અબંધ પરિણામ છે; પરંતુ એ જ્ઞાનીને પણ જેટલા અંશમાં રાગદ્વેષનો અંશ બાકી છે એટલું આસ્રવનું નિમિત્ત છે, બંધનું નિમિત્ત છે. (પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય)
- તેથી એમ જાણવું કે જ્ઞાનીને હજુ અબુદ્ધિપૂર્વક કર્મકલંકનો વિપાક (અસ્થિર ચારિત્રમોહસંબંધી રાગદ્વેષ) વિદ્યમાન છે અને તેથી તેને બંધ પણ થાય છે.'
- અબુદ્ધિપૂર્વક [અર્થાત્] બુદ્ધિપૂર્વક નહિ [પરંતુ] અસ્થિરપૂર્વક. જેટલા અંશે પોતાના સ્વરૂપમાં નિજ દૃષ્ટિ, જ્ઞાન અને સ્થિરતા છે એટલો તો અબંધભાવ છે અને જેટલા અંશે અંદરમાં રાગ આવ્યો, એટલા અંશમાં આસ્રવ છે અને બંધ પણ છે.
- 'માટે તેને એમ ઉપદેશ છે કે - જ્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન ન ઉપજે ત્યાં સુધી જ્ઞાનનું જ નિરંતર ધ્યાન કરવું, જ્ઞાનને જ દેખવું, જ્ઞાનને જ જાણવું અને જ્ઞાનને જ આચરવું'.
- સમકિતીને ઉપદેશ છે એમ કહે છે. પૂર્ણ જ્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી રાગ છે અને રાગ છે એટલો બંધ પણ છે. માટે જ્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી જ્ઞાનને દેખવો, જાણવો અને [તેનું] આચરણ કરવું. આચરણનો અર્થ આવો સ્વરૂપ - આનંદસ્વરૂપમાં આચરણ કરવું - લીન (થવું).
- જ્ઞાન એટલે આત્મા. ધર્મીને પણ કોઈ વાર આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન હોય છે, હજુ આર્તધ્યાન હોય છે. તો કહે છે કે એ રાગનું ધ્યાન છોડી દેવું. જ્યાં સુધી પૂર્ણ દશા પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી સ્વભાવ તરફનો પુરુષાર્થ કરવો
- આત્માના આનંદમાં વિશેષ રહેવું એ તપ (છે). તપતિ ઇતિ તપઃ | સ્વરૂપમાં શોભતા - આનંદમાં રમવું [તેનું] ચારિત્ર અને એમાં ઉગ્ર - વિશેષ રહેવું તેનું નામ તપ (છે). નિર્જરા તપ એ છે.
- પહેલાં નિરાસ્રવ કહ્યું. પછી વળી ફરી આસ્રવ કહ્યું અને પૂર્ણ થાય ત્યારે નિરાસ્રવ

છઠ્ઠો બોલ કહ્યું:

- 'નિરંતર! અતીન્દ્રિય જ્ઞાનમૂર્તિ આત્મા, તેનું નિરંતર જ્ઞાન સ્વરૂપ આત્માનું ધ્યાન કરે. એવા જ્ઞાતા માત્રનું ધ્યાન કર્યું (?) જ્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન થાય ત્યાં સુધી જ્ઞાનને જ દેખ્યું [શ્રદ્ધ્યું] આત્માને જ જાણ્યો અને આત્માને જ આચર્યું! - આ જ માર્ગે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનું પરિણમન વધતું જાય છે અને એમ કરતાં કરતાં કેવળજ્ઞાન પ્રગટે છે. કેવળજ્ઞાન પ્રગટે ત્યારથી આત્મા સાક્ષાત્ જ્ઞાની છે અને સર્વ પ્રકારે નિરાસ્રવ છે.' આ જ માર્ગે શુદ્ધિ વધતી જાય છે. અંતરમાં આચરણ કરતાં શુદ્ધિ વધતી જાય છે ભગવાન પરમાત્મા સર્વજ્ઞાની થતાં, કેવળજ્ઞાની (થતાં) તે સર્વથા નિરાસ્રવ છે. તેને ફરી પુદ્ગલનો આસ્રવ છે નહિ.
- 'જ્યાં સુધી ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન છે ત્યાં સુધી અબુદ્ધિપૂર્વક (અશક્તિ ચારિત્રમોહનો) રાગ હોવા છતાં, બુદ્ધિપૂર્વક રાગના અભાવની અપેક્ષાએ જ્ઞાનીને નિરાસ્રવપણું કહ્યું અને અબુદ્ધિપૂર્વક રાગનો અભાવ થતાં અને કેવળજ્ઞાન પ્રગટતાં સર્વથા નિરાસ્રવપણું કહ્યું. આ, વિવક્ષાનું વિચિત્રપણું છે. અપેક્ષાથી સમજવાં એ સર્વ કથન યથાર્થ છે'!
- પહેલું કહ્યું તેનો ખુલાસો કર્યો. જ્યાં સુધી જ્ઞાન જઘન્ય છે, ત્યાં (સુધી) અબુદ્ધિપૂર્વક (અશક્તિ ચારિત્રમોહનો) રાગ છે. તેનો અભાવ થતાં અને કેવળજ્ઞાન પ્રગટતાં સર્વથા નિરાસ્રવ છે. [ત્યાર પહેલાં જ્ઞાનીને] બુદ્ધિપૂર્વક-ઇચ્છાપૂર્વક રાગ ન હોવાની અપેક્ષાએ નિરાસ્રવપણું કહ્યું [હતું].
- સમ્યગ્દર્શન થયું તો બંધ નથી અને આસ્રવ નથી એમ પણ કહ્યું અને સમ્યગ્દર્શન થયા પછી પણ ચારિત્રનો દોષ છે તો આસ્રવ અને બંધ થાય છે એમ કહ્યું: અને [હવે] પૂર્ણ જ્ઞાન થવાથી થાય છે નિરાસ્રવ છે [એમ કહ્યું].
- સમ્યગ્દર્શન થયું તો મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી પૂરતો નિરાસ્રવ છે પરંતુ હજુ ચારિત્રમોહનો દોષ છે [તેથી] સમ્યગ્દર્શનમાં જ્યાં સુધી પૂર્ણ આચરણ ન થાય ત્યાં સુધી આસ્રવ છે અને બંધ પણ છે. એ વિવક્ષાની-કથનની-વિચિત્રતા છે. જે જે પ્રકારે જ્યાં (કહ્યું હોય તે પ્રકારે સમજવું જોઈએ). 'જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે, ત્યાં સમજવું તેહ; ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે આત્માર્થી જન એહ!
- ભિન્ન અપેક્ષાએ કહ્યું તે કથનની વિચિત્રતા છે.

ગાથા-૧૭૨ : પ્રશ્નાવલી

વર્ગ-૩૯-A

(૧) જોડકાં જોડો :-

1.	બુદ્ધિપૂર્વક	A. અનિચ્છાપૂર્વક, અરુચિપૂર્વક
2.	અબુદ્ધિપૂર્વક	B. ઇચ્છાપૂર્વક, રુચિપૂર્વક
3.	બુદ્ધિપૂર્વકનો રાગ	A. ચારિત્રમોહ સંબંધિત રાગ
4	અબુદ્ધિપૂર્વકનો રાગ	B. દર્શનમોહ સંબંધિત રાગ
5	ચારિત્ર	A. સ્વરૂપમાં રમણતા
6	લય	B. સ્વરૂપમાં વિશેષ રમણતા
7	મિથ્યાદૃષ્ટિ	A. બધા પ્રકારના રાગનો સર્વથા અભાવ
8	સમ્યગ્દૃષ્ટિ	B. બુદ્ધિપૂર્વક તથા અબુદ્ધિપૂર્વક રાગનો સદ્ભાવ
9	સાક્ષાત્ જ્ઞાની (કેવળજ્ઞાની)	C. અબુદ્ધિપૂર્વક રાગનો સદ્ભાવ
10.	સમ્યગ્જ્ઞાની	A. સર્વપ્રકારે નિરાસ્રવ છે
11.	સાક્ષાત્ જ્ઞાની (કેવળજ્ઞાની)	B. બુદ્ધિપૂર્વક રાગની અપેક્ષાએ નિરાસ્રવ છે.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1- આ ગાથામાં આચાર્યે 'સમ્યગ્જ્ઞાનીના નિરાસ્રવપણાનો પ્રકાર જણાવ્યો છે.
2- જે જીવને બુદ્ધિપૂર્વકનો રાગ વિદ્યમાન હોય તેને અબુદ્ધિપૂર્વકનો રાગ ન હોય.
3- અધસ્તન (ક્ષયોપશમ) જ્ઞાનીને જ્ઞાનગુણની જઘન્યતાના કારણે અબુદ્ધિપૂર્વકનો રાગ વિદ્યમાન હોય છે.
4. અહીં અજ્ઞાનમય (અથવા કે મિથ્યાત્વ સંબંધિત) રાગાદિભાવોને 'અબુદ્ધિપૂર્વક' કહ્યાં છે.
5. અહીં અજ્ઞાનમય (અથવા કે મિથ્યાત્વ સંબંધિત) રાગાદિભાવોને 'બુદ્ધિપૂર્વક' કહ્યાં છે.
6. ચારિત્રમોહ સંબંધિત રાગાદિભાવ અબુદ્ધિપૂર્વક (અરુચિપૂર્વક) નિર્બળતાને કારણે હોય છે.
7. ચારિત્રમોહ સંબંધિત રાગાદિભાવ અબુદ્ધિપૂર્વક (અરુચિપૂર્વક) અસ્થિરતા-નબળાઈને કારણે હોય છે.
8. ચતુર્થગુણસ્થાનવર્તી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ્ઞાનને (અથવા કે આત્માને) સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવે દેખી, જાણી અને આચરી શકતો નથી, પરંતુ પંચમગુણસ્થાનવર્તી શ્રાવક આત્માને સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવે દેખી, જાણી અને આચરી શકે છે.
9. ઉત્કૃષ્ટ ભાવલિંગી મુનિરાજ જ્ઞાનને (અથવા કે આત્માને) સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવે દેખી, જાણી અને આચરી શકે છે.
10. બધા ક્ષાયોપશમજ્ઞાનવાળા સમ્યગ્દૃષ્ટિઓ બુદ્ધિપૂર્વકના રાગની અપેક્ષાએ નિરાસ્રવ છે.

11. ઘણા ક્ષયોપશમજ્ઞાનવાળા સમ્યગ્દૃષ્ટિઓ અબુદ્ધિપૂર્વકના રાગની અપેક્ષાએ નિરાસ્રવી છે.

12. અબુદ્ધિપૂર્વકનો રાગ ટળતાં વિજ્ઞાન પ્રગટે છે.

13. ક્ષયોપશમજ્ઞાનવાળો સમ્યગ્જ્ઞાની જ્ઞાનને (અંતર + બહારમાં) તેની રુચિના અભાવને પરનો સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવે ઈચ્છા, જ્ઞાન + આચરણ કરતો નથી.

14. ક્ષયોપશમજ્ઞાનવાળો સમ્યગ્જ્ઞાની જ્ઞાનને (અંતર + બહારમાં) તેની અસ્થિરતા-બળવાન નિમિત્તોને પરનો સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવે ઈચ્છા, જ્ઞાન + આચરણ કરતો નથી.

15. "(વિકલ્પ પરની)" અન્યથા અનુપપત્તિ હોવાથી" અર્થાત્ (વિકલ્પ પર) બીજા કોઈ રીતે થતું ન હોવાથી."

(3) સાચું + ખોટું (T/F) જણાવો:—

1. '...એવું અનુમાન થઈ શકે છે એવા અબુદ્ધિપૂર્વક પરિણતિના વિભાવનો સદ્ભાવ હોવાથી...' ગાથાના આ ટીકામાં "પરિણતિ"નો અર્થ "અસ્થિરતાને પરનો નિમિત્તે થતા ભાવવિકાર" થાય છે, "દ્રવ્યપર્યાય" નહિ.
2. પરિણતિનો સદ્ભાવ વિજ્ઞાન થતાં સુધી રહે છે.
3. સમ્યગ્દૃષ્ટિને જ્યાં સુધી જઘન્ય ભાવે પરિણમન છે ત્યાં સુધી અંશે પણ અબંધ પરિણમન હોતા નથી.
4. સમ્યગ્દૃષ્ટિને જેટલા અંશે પોતાના સ્વરૂપમાં નિઃશંક દૃષ્ટિ, જ્ઞાન અને સ્થિરતા છે એટલે અંશે અબંધભાવ છે.
5. અહીં આચાર્યનો ઘણો ઉપદેશ [illegible] મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવો માટે જ છે, સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવો માટે નહિ.

કળશ-૧૧૬

ઉત્થાનિકાઃ હવે, આ જ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:—

કળશઃ- (હરિગીત)

જ્યારે કોઈ આત્મા આત્મજ્ઞાની થાય,
બુદ્ધિપૂર્વક રાગનો કરે સદા પરિત્યાગ;
વળી સ્પર્શે નિજ શક્તિને વારંવાર અહીંયા,
છોડતો અને જ્ઞાની થતા અબુદ્ધિપૂર્વક રાગ;
જ્ઞાનરૂપ થઈ થતો ઉખાડતો પરભાવ,
એવો જ્ઞાનીને સદા નિરાસ્રવ તું જાણ. ક.૧૧૬

શ્લોકાર્થઃ- આત્મા જ્યારે જ્ઞાની થાય ત્યારે, પોતે પોતાના સમસ્ત બુદ્ધિપૂર્વક રાગને નિરંતર છોડતો થકો અર્થાત્ નહિ કરતો થકો વળી જે અબુદ્ધિપૂર્વક રાગ છે તેને પણ જીતવાને વારંવાર (જ્ઞાનાનુભવરૂપ) સ્વશક્તિને સ્પર્શતો થકો અને (એ રીતે) સમસ્ત પરવૃત્તિને – પરપરિણતિને – ઉખાડતો જ્ઞાનના પૂર્ણભાવરૂપ થતો થકો, ખરેખર નિરાસ્રવ છે.

ભાવાર્થઃ- જ્ઞાનીએ સમસ્ત રાગને હેય જાણ્યો છે. તે રાગને મટાડવાને ઉદ્યમ કર્યા કરે છે; તેને આસ્રવભાવની ભાવનાનો અભિપ્રાય નથી; તેથી તે સદા નિરાસ્રવ જ કહેવાય છે.

• પરવૃત્તિ (પરપરિણતિ) બે પ્રકારની છે- અશ્રદ્ધારૂપ અને અસ્થિરતારૂપ. જ્ઞાનીએ અશ્રદ્ધારૂપ પરવૃત્તિ છોડી છે અને અસ્થિરતારૂપ પરવૃત્તિ જીતવા માટે તે નિજ શક્તિને વારંવાર સ્પર્શે છે અર્થાત્ પરિણતિને સ્વરૂપ પ્રતિ વારંવાર વાળ્યા કરે છે. એ રીતે સકળ પરવૃત્તિને ઉખાડીને કેવળજ્ઞાન પ્રગટાવે છે.

• 'બુદ્ધિપૂર્વક' અને 'અબુદ્ધિપૂર્વક'નો અર્થ આ પ્રમાણે છે:—

[બુદ્ધિપૂર્વક:] જે રાગાદિ પરિણામ ઈચ્છા સહિત થાય તે બુદ્ધિપૂર્વક છે; અને
[અબુદ્ધિપૂર્વક:] જે રાગાદિ પરિણામ ઈચ્છા વિના પરનિમિત્તની બળજોરીથી થાય તે અબુદ્ધિપૂર્વક છે.

• જ્ઞાનીને જે રાગાદિપરિણામ થાય છે તે બધાય અબુદ્ધિપૂર્વક જ છે; સવિકલ્પ દશામાં થતા રાગાદિ પરિણામો જ્ઞાનીની જાણમાં છે તોપણ અબુદ્ધિપૂર્વક છે કારણ કે ઈચ્છા વિના થાય છે.

(રાજમલ્લજીએ આ કળશની ટીકા કરતાં 'બુદ્ધિપૂર્વક' અને 'અબુદ્ધિપૂર્વક'નો આ પ્રમાણે અર્થ કર્યો છે:—

• [બુદ્ધિપૂર્વક:] જે રાગાદિપરિણામ મન દ્વારા, બાહ્ય વિષયોને અવલંબીને, પ્રવર્તે છે અને જેઓ પ્રવર્તતા થકા જીવને પોતાને જણાય છે તેમ જ બીજાને પણ અનુમાનથી જણાય છે તે પરિણામો બુદ્ધિપૂર્વક છે; અને

[અબુદ્ધિપૂર્વક:] જે રાગાદિ પરિણામ ઈન્દ્રિયમનના વ્યાપાર સિવાય કેવળ મોહના ઉદયના નિમિત્તે થાય છે અને જીવને જણાતા નથી તે અબુદ્ધિપૂર્વક છે. આ અબુદ્ધિપૂર્વક પરિણામોને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાની જાણે છે અને તેમના અવિનાભાવી ચિહ્ન વડે તેઓ અનુમાનથી પણ જણાય છે.)

સારાંશઃ (પૃ.નં.૨૭૮) (શ્લોકાર્થ)• આત્મા જ્યારે જ્ઞાની થાય...: અહીં દ્વીપ બહાર સ્વયંભૂરમણ

સમુદ્રમાં અસંખ્ય તિર્યંચ છે. સમકિતી છે. સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં મચ્છ અને કચ્છ, અને જીવમાં સિંહ અને વાઘ સમકિતી છે એવો શાસ્ત્રમાં પાઠ છે. શક્તિ નથી. અંદર સ્વરૂપનું આચરણ નથી પરંતુ સમ્યગ્દર્શન [છે] પંચમ ગુણસ્થાનવાળા સિંહ અને વાઘ, નાગ, મચ્છ અને કચ્છ- તિર્યંચ...! અરે! નારકીનું શરીર તો, સાતમા નરકમાં મિથ્યાત્વ લઈને જાય છે અને ત્યાં સમકિત પામે છે. અને નીકળે ત્યારે મિથ્યાત્વ લઈ જાય, સાતમા નરક! એટલી પ્રતિકૂળતા(છે) છતાં દ્રષ્ટિ ગુલાંટ ખાઈને, પલટી મારી સ્વભાવ તરફની દ્રષ્ટિ કરીને અનુભવ કરે છે. એટલી પ્રતિકૂળતામાં સમકિત થાય છે. પ્રતિકૂળતા એ તો જ્ઞાનનું જ્ઞેય છે.

- ભિન્ન જ્ઞેય પ્રતિકૂળ અને અનુકૂળ છે જ નહિ. જ્ઞેય તો જ્ઞાનમાં જાણવા લાયક છે.
- ત્યારે, પોતે પોતાના સમસ્ત બુદ્ધિપૂર્વક રાગને નિરંતર છોડતો થકો (અબુદ્ધિ) નહિ કરતો થકો 'સંન્યસન' (કર્યું છે) ત્યાં આ ત્યાગ! પરનું ગ્રહણ અને ત્યાગ તો પ્રભુ રહિત છે. ધર્મી તો રુચિપૂર્વક રાગનો ત્યાગ કરે છે. પોતાના સમસ્ત બુદ્ધિપૂર્વક રાગને નિરંતર સંન્યસન નામ સંન્યાસ કરે છે. એ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ છે, સમકિતનું ગ્રહણ છે.
- નિરંતર ત્યાગી. પરનો ત્યાગી તો અજ્ઞાની પણ નિરંતર છે જ. પરવસ્તુ શરીર, વાણી, મન, જડ કર્મ પર, એ તો આત્મામાં છે જ નહિ તો પરનો ત્યાગ તો અનાદિથી છે જ. પરંતુ રાગની રુચિ (છોડી) અને સ્વભાવની રુચિ કરીને રાગની રુચિ છોડવી, ત્યાગ કરવો એ ખરો ત્યાગ છે. [પરંતુ] મિથ્યાત્વનો ત્યાગ નથી ત્યાં રાગનો ત્યાગ ક્યાંથી આવે? અને પરના ત્યાગ-ગ્રહણ તો આત્મા રહિત છે.
- બુદ્ધિપૂર્વક [અર્થાત્] રુચિપૂર્વક. આ રાગ કરવાલાયક છે, આ રાગ લાભદાયક છે, એટલે બુદ્ધિપૂર્વક. એ રાગની રુચિ છોડી દે. ભગવાન વીતરાગસ્વરૂપ અંદર છે એની રુચિ કર. રાગની રુચિ બુદ્ધિપૂર્વક છોડવી એનું નામ ત્યાગ કહીએ.
- 'છોડતો થકો અર્થાત્' રાગનો પ્રેમ છોડતો થકો અને પ્રેમથી રાગ નહિ કરતો થકો.
- જ્ઞાનીને હજી અસ્થિરતાનો (રાગ છે). રુચિ નથી છતાં પુરુષાર્થની નબળાઈના કારણે અબુદ્ધિપૂર્વકનો રાગ છે.
- 'વળી જે અબુદ્ધિપૂર્વક રાગ છે તેને પણ જીતવાને વારંવાર (જ્ઞાનાનુભવનરૂપ) સ્વશક્તિને સ્પર્શતો થકો...': અબુદ્ધિપૂર્વક હજી અસ્થિરતાનો રાગ છે એને પણ છોડવા માટે આત્માના અનુભવનો સ્પર્શ કર. વીતરાગ સ્વરૂપ ભગવાન આત્મા- ની સ્વશક્તિને સ્પર્શ, એને જાણ, સ્થિરતા કર- એ સ્પર્શન છે.
- સ્વ આત્માની શક્તિ એટલે આનંદ, એનું સ્પર્શન. સ્વ એટલે જ્ઞાન, પોતાની શક્તિ જ્ઞાન, તેનું સ્પર્શન. સ્વ એટલે આત્મા, એની શક્તિ એટલે વીતરાગ ભાવ, એનું સ્પર્શન.
- 'અને (એ રીતે) સમસ્ત પરવૃત્તિને- પરપરિણતિને- ઉખેડતો...': ઉપદેશ તો એમ જ આવે ને! અંદરમાં જાય છે એટલે રાગ ઉત્પન્ન થતો નથી એને 'ઉખેડતો થકો' એમ કહેવામાં આવે છે. આત્માનો સ્પર્શ કરીને, અનુભવ કરીને રાગને છોડતો- ઉખેડતો થકો.
- 'જ્ઞાનના પૂર્ણભાવરૂપ થતો થકો...' પૂર્ણભાવ એટલે યથાખ્યાત ચારિત્ર, કેવળજ્ઞાન,

અનંત આનંદ અને અનંત વીર્ય, એવું પૂર્ણ જ્ઞાન. દ્રવ્યસ્વભાવમાં, ગુણસ્વભાવમાં તો પૂર્ણતા છે જ, પરંતુ એને સ્પર્શીને કરતાં કરતાં, અનુભવ કરતાં (કરતાં), પર્યાયમાં પૂર્ણ થઈ જાય.

- 'પરમાર્થ નિરાકુળતા છે.' : પરમાર્થ એટલે નિશ્ચય. પછી કેવી નિરાકુળતા છે. પહેલાં નિરાકુળતા કહ્યું હતું ત્યારે તો મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીના અભાવની કહ્યું હતું. અહીં કહ્યું કે સમ્યગ્દર્શન થયા પછી પણ સ્વરૂપમાં અનુભવ કરતાં કરતાં રાગ છૂટી જાય અને પૂર્ણ વીતરાગ થઈ જાય છે ત્યારે નિરાકુળ થાય છે. ત્યારે તેને કિંચિત્ આકુળતા હોતી નથી.
- (ભાવાર્થ:) 'જ્ઞાનીએ સમસ્ત રાગને હેય જાણ્યો છે. તે રાગને મટાડવાને ઉદ્યમ કર્યા કરે છે; તેને આસ્રવભાવની ભાવનાનો અભિપ્રાય નથી; તેથી તે સદા નિરાસ્રવ જ કહેવાય છે.' : જ્ઞાનીને તે ભૂમિકામાં રાગ હોય અને હેય માને છે. ભાવનાની ભક્તિનો ભાવ આવે છે પરંતુ માને છે હેય. [એને] આસ્રવભાવના અભિપ્રાયની ભાવના નથી. આ ઠીક છે અને કરવા લાયક છે એમ [એને] નથી.

(પૃ.નં.૨૪૦) 'પ્રવૃત્તિ (પરપરિણતિ) બે પ્રકારની છે – અશ્રદ્ધારૂપ અને અસ્થિરતારૂપ.' :

- આત્મામાં દ્રવ્ય-ગુણ તો નિર્મળ છે, હવે પરિણતિ, એની જ પર્યાય છે એ પર્યાયમાં બે પ્રકાર (છે) અનાદિથી. અશ્રદ્ધારૂપ – મિથ્યાત્વરૂપ અને અસ્થિરતારૂપ.
- 'જ્ઞાનીએ અશ્રદ્ધારૂપ પ્રવૃત્તિ છોડી છે...' : અજ્ઞાનીને રાગ તે હિતકર છે અને રાગ તે મારી ચીજ-સ્વરૂપ છે, એવું જે અશ્રદ્ધાનું-મિથ્યાત્વનું પરિણમન છે અને અસ્થિરતાનું પણ [પરિણમન] છે. [પરંતુ] રાગ એ મારો છે, રાગથી મને હિત છે, પરનું હું કાંઈ કરી શકું છું – એ વાત જ્ઞાનીએ છોડી દીધી છે.
- 'અને અસ્થિરતારૂપ પ્રવૃત્તિને મટાડવા માટે તે નિજ શક્તિને વારંવાર સ્પર્શે છે અર્થાત્ પરિણતિને સ્વરૂપ પ્રતિ વારંવાર વાળ્યા કરે છે' : જ્ઞાનીને અસ્થિરતા છે. રાગ-દ્વેષની વાસના અલ્પ ઉત્પન્ન થાય છે એને મટાડવા માટે આત્માના અનુભવને વારંવાર સ્પર્શે છે, નિર્વિકલ્પ આનંદ દશાને વારંવાર સ્પર્શે છે. પોતાની જે પરિણતિ (હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય-વાસનામાં જાય છે એને અંદરમાં વાળવાનો પ્રયત્ન કરે છે, સ્વરૂપ તરફ વાળવાનો પ્રયત્ન કરે છે.
- 'એ રીતે સકળ પ્રવૃત્તિને ઉખેડીને કેવળજ્ઞાન પ્રગટાવે છે.' : આ રીતે સકળ પ્રકારની (અર્થાત્) અશ્રદ્ધારૂપ અને અસ્થિરતારૂપ બંને પરિણતિને ઉખેડીને કેવળજ્ઞાન પ્રગટાવે છે.
- સમકિતીને આસ્રવ અને બંધ હોય છે. થોડો સ્થિતિ, રસ [વાળો] બંધ કર્મમાં (પડે) છે પરંતુ તેને ગૌણ કરીને દૃષ્ટિના જોરથી વાત કરી હોય કે એને અસ્થિરતાનો આસ્રવ અને બંધ છે જ નહિ [એ બરાબર નથી]. એ પોતાની અપેક્ષાનું કથન છે. [બધા] કથન અપેક્ષાએ કહેવા માગ્યું છે એમ એને જાણવું જોઈએ.
- 'બુદ્ધિપૂર્વક' અને 'અબુદ્ધિપૂર્વક'નો અર્થ આ પ્રમાણે છે :- જે રાગાદિપરિણામ ઇચ્છા સહિત થાય તે બુદ્ધિપૂર્વક છે' : જે કાંઈ દયા દાનાદિના ભાવ રુચિપૂર્વક હોય, ઇચ્છાપૂર્વક હોય, હિતબુદ્ધિએ હોય એને બુદ્ધિપૂર્વક છે એમ કહે છે.
- 'અને જે રાગાદિપરિણામ ઇચ્છા વિના પરનિમિત્તની બળજોરીથી થાય તે

ગા-૧૭૩

અબુદ્ધિપૂર્વક છે. પોતાને રાગની રુચિ છે નહિ, રાગ દુઃખરૂપ લાગે છે, પરંતુ પોતાની પર્યાયમાં કમજોરીને લઈને વિકાર થાય અને નિમિત્તની બળજોરીથી થાય એમ કહેવામાં આવ્યું.

- અત્ર ફરી એમ કહ્યું કે (i) દરેક દ્રવ્ય પોતાની પર્યાયને પામે, પહોંચે વળે. એમાં પરનો કોઈ અધિકાર નથી અને તેની પર્યાય દ્રવ્ય-ગુણથી થાય, પરથી ન થાય અને (ii) તેની પર્યાય તેના સ્વ-અવસરે જ થવાની હોય તે થાય. ઘણા પ્રકાર) કોઈ અપેક્ષાએ છે (તે સમજવું જોઈએ). આવું કહ્યું ને 'નિયતિનું નિમિત્તપણું' બતાવે કોઈ અપેક્ષાએ કહ્યું છે એ કથનનું નિમિત્તપણું છે. વસ્તુસ્વરૂપનો જ્ઞાન છે એમ છે. [નોંધ: વક્તાના અભિપ્રાયને નય કહે છે]
- સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગ દૃષ્ટિમાં હેય છે, જ્ઞાનમાં જ્ઞેય છે, ચારિત્ર અપેક્ષાએ તે રાગ ઝેર છે. પરંતુ દૃષ્ટિના જોરની અપેક્ષાએ એમ કહ્યું કે એને [રાગ] નથી, પણ એને તે નથી એમ ન માની લેવું. દશમા ગુણસ્થાન સુધી રાગ-લોભ-છે, કર્મ બંધાય છે અને અહીં ચોથા ગુણસ્થાને આસ્રવ અને બંધ છે જ નહિ એમ કહ્યું, [પરંતુ] જેટલે અંશે રાગધારા તેટલે અંશે બંધ છે, જેટલે અંશે જ્ઞાનધારા તેટલે અંશે અબંધ છે. રાગથી ભિન્ન પડેલ જ્ઞાન અને શ્રદ્ધાની [આનંદ] ધારા નિરંતર હોય છે.
- જ્ઞાનીને જે રાગાદિપરિણામ થાય છે તે બધાય અબુદ્ધિપૂર્વક જ છે; [અર્થાત્] રુચિપૂર્વક નથી, ઈચ્છાપૂર્વક નથી. કમજોરીથી છે, કર્તા છે એમ નથી. [illegible]) જ્ઞાનનય (પ્રવચનસાર-૪૭ નય) ની અપેક્ષાએ એને એનો કહેવાય કે રાગનો કર્તા પણ છે, ભોક્તા પણ છે. ત્યાં જ્ઞાનપ્રધાન કથન છે ને! ત્યાં રાગનો અંશ છે, [અને] પરિણામ છે એ અપેક્ષાએ કર્તા તથા એને ભોગવે છે એ અપેક્ષાએ ભોક્તા કહ્યો છે. એને ઈ વેદનમાં છે, જ્ઞાનીને દુઃખનું વેદન છે.
- જ્ઞાનીનો ભોગ નિર્જરાનો હેતુ કહ્યો છે. ભોગ નિર્જરાનો હેતુ થાય? ભોગમાં તો રાગ છે, રાગ તો જ્ઞાનીનેય બંધનું કારણ થાય. પરંતુ દૃષ્ટિના જોરમાં રાગની રુચિ નથી, રાગમાં સુખબુદ્ધિ નથી, હિતબુદ્ધિ નથી એ અપેક્ષાએ કથન કર્યું છે. બાકી તો અંશે અંશે જ્યાં સુધી રાગ છે ત્યાં સુધી અસ્થિરતાનો દોષ છે, એ આસ્રવ છે અને એ પ્રમાણે બંધન પણ છે.
- સવિકલ્પ દશામાં થતા રાગાદિપરિણામો જ્ઞાનીની જાણમાં છે. ધર્મીને જાણવામાં આવે છે - મારી નબળાઈ છે, પર્યાયમાં ભાવકર્મનું જોર છે.
- કર્મો બળિયા, કદા નબળા બળિયા [એનો સાચો અર્થ:] કે આત્માના જ્ઞાનના આનંદનું બળ વધી ગયું હોય, કદાચિત્ ભાવકર્મનું બળ વિશેષ વધી ગયું હોય.
- ભોગવતા અબુદ્ધિપૂર્વક છે કારણ કે ઈચ્છા વિના થાય છે: ઈચ્છા વિના એટલે? કે, ઈચ્છાની રુચિ નથી. દૃષ્ટિમાં એને કરવાપણું છે એમ ભાવ નથી. બાકી તો ઈચ્છા થઈ છે તે ઈચ્છા થઈ છે. અબુદ્ધિપૂર્વક છે એટલે રુચિપૂર્વક નથી.
- હવે બંને અર્થ રાજમલજીએ કળશટીકામાં કર્યા છે. (રાજમલજીએ આ કળશની ટીકા કરતાં 'બુદ્ધિપૂર્વક' અને 'અબુદ્ધિપૂર્વક'નો આ પ્રમાણે અર્થ લીધો છે:

ક્રમ-૩૪

• (i) જે રાગાદિપરિણામ મન દ્વારા, બાહ્ય વિષયોને અવલંબીને, પ્રવર્તે છે અને જેઓ પ્રવર્તતા હોઈ અવલંબને પોતાને જણાય છે તેમજ બીજાને પણ અનુમાનથી જણાય છે તે પરિણામો બુદ્ધિપૂર્વક છે; અને

• (ii) જે રાગાદિપરિણામ ઇન્દ્રિયમનના વ્યાપાર સિવાય ફક્ત મોહના ઉદયના નિમિત્તે થાય છે અને અવલંબને જણાતા નથી તે અબુદ્ધિપૂર્વક છે. આ અબુદ્ધિપૂર્વક પરિણામને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાની જાણે છે અને તેના અવિનાભાવી ચિહ્ન વડે તેઓ અનુમાનથી પણ જણાય છે).'

• (i) જે રાગદ્વેષ થાય એ દશાની દિશા પરલક્ષ્ય જ છે, તે બાહ્ય વિષયોને અવલંબીને જ પ્રવર્તે છે. બીજાના પરિણામની દશા આવાના લક્ષે છે, તેથી તે તો દુઃખના અનુભવે થાય છે. રાગાદિ વિષયવાસના આદિ મન દ્વારા બાહ્ય વિષયોને અવલંબને થાય છે.

• અવલંબને જાણવામાં પણ આવે છે, આ રાગ દ્વેષ તેમજ બીજાને પણ અનુમાનથી જણાય છે અને અત્યારે અમુક રાગ છે કે દ્વેષ (રાગ છે).

• ચાર બોલ લીધા: (a) રાગ-દ્વેષ, પુણ્ય-પાપના ભાવ મન દ્વારા થાય, (b) બાહ્ય વિષયોને અવલંબીને થાય, (c) એ પ્રવર્તતા પોતાને જણાય અને (d) બીજાને અનુમાનથી જણાય. તે પરિણામો બુદ્ધિપૂર્વક છે.

(ii) 'જે રાગાદિપરિણામ ઇન્દ્રિયમનના વ્યાપાર સિવાય... [એ] અગત્યનું વાક્ય છે, નહિતર રાગ થાય એ મનના અવલંબન વિના હોય જ નહિ, પરંતુ [અહીં] બુદ્ધિપૂર્વક મનનું અવલંબન નથી એમ (કહ્યું છે). નહિતર પરદ્રવ્યના અવલંબન વિના રાગ થાય જ નહિ.

• મનમાં જોડાઈને હું રાગ કરું એવો વિકલ્પ નથી— એ ઇન્દ્રિય અને મનના વ્યાપાર સિવાય [નો અર્થ છે]. અહીં એમ 'ફક્ત મોહના ઉદયના નિમિત્તે થાય છે' [એમ કહ્યું છે]. મોહનો ઉદય આવ્યો પરંતુ મન સંબંધમાં જોડાય ત્યારે જ રાગ થાય. પરંતુ અહીં અગત્યતા ફેર છે.

• એને ખ્યાલમાં આવે નહિ પરંતુ છે તો મનનો સંબંધ. ખ્યાલમાં આવે નહિ એ અગત્યતાએ મોહના ઉદયથી રાગ અને દ્વેષ થયો એમ કહેવામાં આવ્યું.

• બાકી છે તો અંદર મન દ્વારા પરંતુ, પરંતુ અંદર સૂક્ષ્મ, બુદ્ધિમાં જણાતો નથી અને બીજાઓ પણ અનુમાન (ન) કરી શકે કે આ રાગમાં છે એ રીતે સ્વ દશામાં મનથી નહિ પરંતુ મોહના ઉદયથી થાય એમ અહીં અબુદ્ધિપૂર્વક કહેવામાં આવ્યું છે.

Check →

• આ અબુદ્ધિપૂર્વક રાગ પોતાને ન જણાય અને બીજાને પણ ન જણાય. પ્રત્યક્ષ કેવળી જાણે અને છદ્મસ્થ અનુમાનથી જાણે. એને અબુદ્ધિપૂર્વક કહે છે.

• પ્રશ્ન: ચોથા ગુણસ્થાનથી દશમા ગુણસ્થાન સુધી અબુદ્ધિપૂર્વક છે?
ઉત્તર: ચોથાથી પણ અબુદ્ધિપૂર્વક છે એ વાત અહીં નથી. અહીં તો નીચલા દરજ્જામાં બુદ્ધિપૂર્વક અને અબુદ્ધિપૂર્વકની વાત છે.

ફકરા-૧૧૬ : પ્રશ્નોત્તર

ભાગ-૪૫ A

(૧) જોડકાં જોડો :-

1	બુદ્ધિપૂર્વકનો રાગ	A. જે રાગાદિ પરિણામ ઇચ્છા સહિત હોય તે
2	અબુદ્ધિપૂર્વકનો રાગ	B. જે રાગાદિ પરિણામ ઇચ્છા વિના પરનિમિત્તની બળજોરીથી હોય
3.	બુદ્ધિપૂર્વકનો રાગ	A. જે રાગાદિ પરિણામ મન દ્વારા બાહ્યવિષયોને અવલંબીને પ્રવર્તે છે અને જે જીવને [પોતાને] તથા બીજાઓને અનુમાનથી જણાય
4.	અબુદ્ધિપૂર્વકનો રાગ	B. જે રાગાદિ પરિણામ ઇન્દ્રિયમનના વ્યાપાર સિવાય કેવળ મોહના ઉદયના નિમિત્તે થાય અને જીવને [પોતાને] જણાય નહિ.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. આ ફકરા આ પહેલાની ગાથા ૧૭૨ના ઉપસંહારરૂપ છે.
2. સમ્યગ્દૃષ્ટિને બુદ્ધિપૂર્વક રાગનો નિરંતર ત્યાગ હોય છે અને અબુદ્ધિપૂર્વકના રાગને જીતવાનો ઉદ્યમ ચાલુ હોય છે.
3. સમ્યગ્દૃષ્ટિમાં સમસ્ત રાગને હેય જાણ્યો છે અને તેને આત્મભાવની ભાવનાનો અભિપ્રાય નથી માટે તેને નિરાસ્રવ કહેવાય છે.
4. પરવૃત્તિ (પરપરિણતિ) બે પ્રકારની હોય છે : અશુદ્ધરૂપ અને અસ્થિરતારૂપ
5. સમ્યગ્દૃષ્ટિએ અશુદ્ધરૂપ પરવૃત્તિ છોડી છે.
6. સમ્યગ્દૃષ્ટિ અસ્થિરતારૂપ પરપરિણતિને જીતવા માટે સ્વશક્તિને વારંવાર સ્પર્શે છે.
7. સાધક દશામાં સમ્યગ્દૃષ્ટિને થતા રાગાદિ પરિણામ બુદ્ધિપૂર્વકના હોય છે ફક્ત કે તે પરિણામ તેને જણાય છે.
8. સાધક દશામાં સમ્યગ્દૃષ્ટિને થતા રાગાદિ પરિણામ પણ અબુદ્ધિપૂર્વકના જ છે ફક્ત કે તે તેની ઇચ્છા-રુચિ-વિના થાય છે.
9. સ્વસંમુખતાના સમુદ્રમાં મસ્ત-ફક્કડ (ફાકડા) આદિ અને વિભાવમાં સિંહ-વાઘ આમ અત્યંત નિઃશંક સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે.
10. નિઃશંક હોવાથી ઉપરોક્ત સમ્યગ્દૃષ્ટિઓ પંચમગુણસ્થાન પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.
11. સાતમા નરકની પ્રતિકૂળતાઓમાં રહીને કોઈ જીવને સમ્યગ્દર્શન પામવું શક્ય નથી.
12. આત્માની જાત પરનો નિરંતર ત્યાગી ન હોઈ શકે - એમ પૂ. ગુરુદેવે કહ્યું છે.
13. પહેલાં રાગ છૂટે પછી રાગનો રાગ છૂટે.
14. 'સ્વશક્તિને વારંવાર સ્પર્શવું' એટલે 'જ્ઞાનસામાન્ય આત્મામાં સ્થિરતા

કરતી.

15. જો વક્તાના અભિપ્રાયને નય કહેવાય છે તો શ્રોતાના અભિપ્રાયને પણ નય કહેવાય છે.

③ સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :—

1. પરવૃત્તિ (પરપરિણતિ)નો ઉપયોગ અર્થાત્ વિચારના જેટલાવલો સ્વતંત્ર કરવાથી રાગની ઉત્પત્તિ ન થતી.
2. સમ્યગ્દૃષ્ટિની પરિણતિ થઈ પણ હિંસા જૂઠું ચોરી વિષયભોગના ભાવ ન થાય.
3. જો સમ્યગ્દૃષ્ટિની પરિણતિ થઈ હિંસા જૂઠું ચોરી વિષયભોગના ભાવ થાય તો તે રાગ અબુદ્ધિપૂર્વકનો હોય છે.
4. 'દસમા ગુણસ્થાન સુધી બંધ થાય નિરંતર છે' અને 'આઠમા ગુણસ્થાન બંધાયલ-બંધ છે જ નહિ.' - આ બન્ને કથનો પરસ્પર વિરોધી હોવાથી જિનવાણીમાં માન્ય નથી.
5. 'જ્ઞાનીનો ભોગ નિર્જરાનો હેતુ છે', માટે જ્ઞાનીને રાગ કરવામાં વાંધો નથી.
6. 'ફસ્યો જીવડો, છૂટ્યો બળ્યો જીવડો' અર્થાત્ થી દુઃખકર વધારે જણાવા હોય છે, થી બળ વધારે જણાવા હોય છે.
7. 'ફસ્યો જીવડો, છૂટ્યો બળ્યો જીવડો' અર્થાત્ કેવળ આત્માના જ્ઞાનના આનંદનું જ્ઞાન વધી ગયું હોય, કેવળ ભાવનાનું જ્ઞાન વિશેષ વધી ગયું હોય.
8. 'જ્ઞાનીને રાગ ઇચ્છા વિના થાય છે' અર્થાત્ જ્ઞાનીને રાગ ઇચ્છાની રુચિ વિના થાય છે, પરંતુ જ્ઞાનીને રાગની ઇચ્છા હોતી જ નથી એમ કહ્યું નથી.
9. પંડિત રાજમલજીની વ્યાખ્યા અનુસાર 'અબુદ્ધિપૂર્વક રાગ ઇન્દ્રિયજ્ઞાનના વ્યાપાર વિના થાય છે' - એ થકી જ્ઞાનીને બુદ્ધિપૂર્વક રાગનું અવલંબન નથી એ અપેક્ષાથી [આસ્રવથી] ક્રમમાં આવ્યું છે.
10. અહીં ચારગતિ દસમા ગુણસ્થાન સુધીના અબુદ્ધિપૂર્વકના રાગની વાત કરી છે.
11. અહીં ચારગતિ નીચેના ગુણસ્થાનના અબુદ્ધિપૂર્વકના રાગની વાત કરી છે.

કળશ-૧૧૭

ઉત્થાનિકા:- હવે શિષ્યની આશંકાનો પ્રકાર કહે છે:-

કળશ:-

(દોહરા)

દ્રવ્યાસ્રવની સંતતિ વિદ્યમાન જો હોય,
તોપણ તે જ્ઞાની સદા નિરાસ્રવ કાં હોય?

ભાવાર્થ:- જ્ઞાનીને સમસ્ત દ્રવ્યાસ્રવની સંતતિ વિદ્યમાન હોવા છતાં સદાય નિરાસ્રવ છે એમ શા કારણે કહ્યું? - એમ જો તારી બુદ્ધિ છે (અર્થાત્ જો તને આવી આશંકા થાય છે) તો હવે તેનો ઉત્તર કહેવામાં આવે છે.

સારાંશ:- 'જ્ઞાનીને સમસ્ત દ્રવ્યાસ્રવની સંતતિ વિદ્યમાન હોવા છતાં...': સમકિતી જ્ઞાનીને
(પૃ.નં.૨૪૦) પણ હજુ આઠ કર્મ છે, આયુષ્ય સહિત; અને બંધના આઠ કર્મ (છે). બંધના કારણો વિદ્યમાન છે છતાં તમે કહો છો કે જ્ઞાનીને આસ્રવ નથી. આ શું કહો છો?
એમ હોવા છતાં 'જ્ઞાની સદાય નિરાસ્રવ છે': પૂર્વના કર્મ છે, રાગ છે, વળી [કર્મ] પણ આવે છે એમ બધું હોવા છતાં તમે પુનઃ જ્ઞાની સદાય નિરાસ્રવ છે એમ શા કારણે કહ્યું? - એમ જો તારી બુદ્ધિ છે (અર્થાત્ જો તને આવી આશંકા થાય છે) તો હવે તેનો ઉત્તર કહેવામાં આવે છે.'

કળશ-૧૧૭: પ્રશ્નાવલી

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1. આગામી ગાથાઓ ૧૭૩ થી ૧૭૬ના ઉપોદ્ઘાતનો આ કળશ છે.
2. પૂર્વબદ્ધ કર્મો, ઉદયમાં આવતા કર્મો અને નવા બંધાતા કર્મો - આ બધાં મળીને દ્રવ્યાસ્રવની સંતતિ કહેવાય છે.
3. આમ દ્રવ્યાસ્રવની સંતતિ વિદ્યમાન હોવા છતાં પણ જ્ઞાની નિરાસ્રવી કઈ રીતે છે - એવી આશંકા આ કળશમાં વ્યક્ત કરવામાં આવી છે.

ગાથા- ૧૭૩, ૧૭૪, ૧૭૫, ૧૭૬

ઉત્થાનિકા:- હવે પૂર્વોક્ત આશયના કથનની ગાથા કહે છે:-

ગાથા:-
જે સર્વ પૂર્વનિબદ્ધ પ્રત્યય વર્તતા સુદૃષ્ટિને,
ઉપયોગને પ્રાયોગ્ય બંધન કર્મભાવ વડે કરે. ૧૭૩.
અનભોગ્ય બની ઉપભોગ્ય જે રીત થાય તે રીત બાંધતા,
જ્ઞાનાવરણ ઇત્યાદિ કર્મો સાત-આઠ પ્રકારનાં. ૧૭૪.
સત્તા વિષે તે નિરુપભોગ્ય જ, બાળ સ્ત્રી જ્યમ પુરુષને;
ઉપભોગ્ય બનતાં તે બાંધે, યુવતી જેમ પુરુષને. ૧૭૫.
આ કારણે સમ્યક્ત્વસંયુત જીવ અનબંધક કહ્યા,
આસ્રવભાવઅભાવમાં નહિ પ્રત્યયો બંધક કહ્યા. ૧૭૬.

ગાથાર્થ:-
- સમ્યગ્દૃષ્ટિને જોકે પૂર્વે બંધાયેલા પ્રત્યયો (દ્રવ્ય આસ્રવો) સત્તારૂપે મોજૂદ છે તોપણ ઉપયોગના પ્રયોગ અનુસાર કર્મભાવ (-રાગાદિભાવ) વડે નવો બંધ કરે છે.
- તે પ્રત્યયો, નિરુપભોગ્ય રહીને પછી જે રીતે ઉપભોગ્ય થાય છે તે રીતે, જ્ઞાનાવરણાદિ ભાવે સાત-આઠ પ્રકારનાં ભેદોમાં એવા કર્મોને બાંધે છે.
- સત્તા અવસ્થામાં તેઓ નિરુપભોગ્ય છે અર્થાત્ ભોગવવાયોગ્ય નથી - જેમ જગતમાં બાળ સ્ત્રી પુરુષને નિરુપભોગ્ય છે તેમ; તેઓ ઉપભોગ્ય અર્થાત્ ભોગવવાયોગ્ય થતાં બંધન કરે છે - જેમ તરુણ સ્ત્રી પુરુષને બાંધે છે તેમ.
- આ કારણથી સમ્યગ્દૃષ્ટિને અબંધક કહ્યો છે. કારણ કે આસ્રવભાવના અભાવમાં પ્રત્યયોને (કર્મો) બંધક કહ્યા નથી.

ભાવાર્થ: -

ટીકા:- (પૃ.નં.૨૫૦) (ટીકા:) 'જેમ પુરુષને તો તત્કાળની પરણેલ બાળ સ્ત્રી અનુપભોગ્ય છે': પરણેલ હોય પણ હજી દસ વર્ષની કે અગિયાર વર્ષની કે બાર વર્ષની હોય તે અનુપભોગ્ય છે 'પરંતુ યૌવનને પામેલ એવી તે પહેલાંની પરણેલ સ્ત્રી યૌવન-અવસ્થામાં ઉપભોગ્ય થાય છે': એટલે જ્યારે યુવાન થાય [ત્યારે ઉપભોગ્ય થાય છે] 'અને જે રીતે ઉપભોગ્ય થાય તે અનુસાર, પુરુષના રાગભાવને લીધે જ, પુરુષને બંધન કરે છે - વશ કરે છે', એ દૃષ્ટાંત.

- 'તેવી રીતે જેઓ પ્રથમ તો સત્તા-અવસ્થામાં અનુપભોગ્ય છે..' ઉદયને સત્તામાં પડ્યા કંઈ એ કંઈ ભોગ્ય નથી, પડ્યા છે; 'પરંતુ વિપાક-અવસ્થામાં ઉપભોગ્યયોગ્ય થાય છે એવા પુદ્ગલકર્મરૂપ દ્રવ્યપ્રત્યયો હોવા છતાં. તેઓ જે રીતે ઉપભોગ્ય થાય તે અનુસાર અર્થાત્ ઉપયોગના પ્રયોગ અનુસાર કર્મોદયના કાર્યરૂપ જીવ-ભાવના સદ્ભાવને લીધે જ બંધન કરે છે.' એ કર્મનો ઉદય - જ્યારે પાકે આવે ત્યારે તે ઉપભોગ્ય[યોગ્ય] થાય છે. એનો ઉદય આવે ત્યારે પણ વર્તમાન પુરુષાર્થ જેટલો જોડાય તેટલું તેને બંધન છે.
- કર્મના ઉદયના કાળમાં જો જીવભાવનો સદ્ભાવ હોય, જોડું જોડાણ હોય તો બંધન કરે છે. જૂનાં સત્તામાં કર્મ પડ્યા હતા એ તો કંઈ ભોગ્ય નથી. ઉદયમાં આવે ત્યારે વર્તમાનમાં જેટલો જે ભાવનો પોતાને ઉપયોગ જોડાય તે

પુદ્ગલો બંધન થાય.
કર્મોદયના કારણરૂપ અજ્ઞાનભાવ (અથવા F) વિપરીતભાવ- એના નિમિત્તથી
નવીન જ બંધન કરે.

- 'માટે જ્ઞાનીને જો પૂર્વબદ્ધ દ્રવ્યપ્રત્યયો વિદ્યમાન છે તો ભલે હો, તથાપિ તે (જ્ઞાની) તો નિરાસ્રવ જ છે,...' જ્ઞાનીને પૂર્વે બંધાયેલા- મિથ્યાત્વાદિ બંધના હતા તે કર્મો પડ્યા છે. પૂર્વના કર્મની અવસ્થાઓ હતા, તે પડ્યા છે એ અવસ્થાઓ નિરાસ્રવ છે.
- 'કારણ કે કર્મોદયનું કાર્ય જે રાગદ્વેષમોહરૂપ અધ્યવસાનભાવ તેના અભાવમાં દ્રવ્યપ્રત્યયો બંધના કારણ નથી.': એ કર્મના ઉદયનું કાર્ય વર્તમાન રાગ-દ્વેષ-મોહ થાય તો આસ્રવ (થાય) પરંતુ જ્ઞાનીને એમાં જોડાણ જ નથી. એ તો ભિન્ન છે. એના જ્ઞાનનું જોડાણ તો આત્મા સાથે છે. [તેથી] જ્ઞાનીને એ (કર્મો) ઉદય આવે પરંતુ એને રાગદ્વેષ થતા જ નથી.
- જડ પડેલા કર્મો કંઈ બંધના કારણ નથી. વર્તમાનમાં ઉદય આવે ત્યારે જીવ પોતે એ બાજુમાં જોડાય તો એને [વિપરીત] ભાવ થાય.
- '(જેમ પુરુષને રાગભાવ હોય તો જ યુવાન પત્ની સ્ત્રી તેને વશ કરી શકે છે તેમ જીવને અધ્યવસાનભાવ હોય તો જ ઉદયપ્રાપ્ત દ્રવ્યપ્રત્યયો નવો બંધ કરી શકે છે).': જૂના કર્મ પડ્યા (છે) માટે એને બંધનનું કારણ થાય એમ નથી. વર્તમાનમાં એની દશા જડકર્મના ઉદયની સાથે જેટલા પ્રમાણમાં જોડાય તેટલા પ્રમાણમાં (બંધન) થાય. જ્ઞાનીનું જોડાણ તો આત્મા સાથે છે. [ઉદય સાથે] થોડું જોડાણ છે, છતાં તેને અહીં આસ્રવ અને બંધન રહિત કહેવામાં આવ્યો છે; તે મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીની અપેક્ષાએ છે. એ પ્રકારે
- (ભાવાર્થ:) 'દ્રવ્યાસ્રવોના ઉદયને અને જીવના રાગદ્વેષમોહભાવોને નિમિત્ત-નૈમિત્તિકભાવ છે. દ્રવ્યાસ્રવોના ઉદય વિના જીવને અધ્યવસાનભાવ થઈ શકે નહિ અને તેથી બંધ પણ થઈ શકે નહિ. દ્રવ્યાસ્રવોનો ઉદય થતાં જીવ જે પ્રકારે તેમાં જોડાય અર્થાત્ જે પ્રકારે તેને ભાવાસ્રવ થાય તે પ્રકારે દ્રવ્યાસ્રવો નવીન બંધનાં કારણ થાય છે. જીવ ભાવાસ્રવ ન કરે તો તેને નવો બંધ થતો નથી.'
- જૂના જડકર્મ છે નિમિત્ત અને નવા વર્તમાન રાગ-દ્વેષ થાય એ નૈમિત્તિક. એ રાગ-દ્વેષ કરે તો એના [જડકર્મ]ને નિમિત્ત કહેવામાં આવે. એકલા નિમિત્ત વિના સ્વભાવમાં એકલો આસ્રવ થઈ શકે નહિ. કર્મો ઉદય આવ્યો છે માટે બંધન થાય એમેય નથી. પોતાના [સ્વભાવ સાથેના] જોડાણમાંથી છૂટીને એમાં જેટલું જોડાણ કરે, એટલું એને નવું બંધન થાય.

(પૃ.નં.૨૪૧) 'સમ્યગ્દૃષ્ટિને મિથ્યાત્વનો અને અનંતાનુબંધી કષાયનો ઉદય નહિ હોવાથી તેને તે પ્રકારના ભાવાસ્રવો તો થતા જ નથી અને મિથ્યાત્વ તથા અનંતાનુબંધી કષાય સંબંધી બંધ પણ થતો નથી.'! જે પરવસ્તુનો કર્તા થાય છે અને પોતાનામાં થતાં વિકાર પરિણામનો રચનારો, કરનારો, જાણનારો પોતાને થાય છે ત્યાં સુધી તે મિથ્યાદૃષ્ટિ, અજ્ઞાની, મૂઢ છે. પરંતુ હું 'કરી શકું', પુણ્ય-પાપના ભાવ એ

આસ્રવ, વિકાર જે છે તે વિભાવ સ્વભાવથી ભિન્ન છે છતાં એ વિકાર પરિણામ આસ્રવ (છે) એવા અજ્ઞાનીઓને અહીં મિથ્યાત્વ, મિથ્યાત્વની સાથે અનંતાનુબંધી મિથ્યાત્વની સાથે રહેલા કષાયો, રાગ અને દ્વેષ, તેને અહીં આસ્રવ ગણેલા કષાય કહે છે. સમ્યગ્દ્રષ્ટિને એ ભાવ હોતા નથી. જે પરિણામથી નવા બંધ થાય તેવા ભાવાસ્રવો તેને હોતા નથી. એ ભાવ નથી તો પછી નવો બંધ પણ એને થતો નથી.

'(ક્ષાયિક સમ્યગ્દ્રષ્ટિને સત્તામાંથી મિથ્યાત્વનો ક્ષય થતાં પહેલાં જ અનંતાનુબંધી કષાયનો તથા તે સંબંધી અવિરતિ અને યોગભાવનો પણ ક્ષય થઈ ગયો હોય છે તેથી તેને તે પ્રકારનો બંધ થતો નથી;':

ક્ષાયિક એટલે તેને વિરોધ કરનાર રાગ, મિથ્યાત્વાદિનો અંશ રહ્યો નહિ. જે હવે નાશ ન થાય એવું નિર્મળ, પરમાત્મપદને પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી ભલે રહે એવું એ ક્ષાયિક સમ્યગ્દર્શન. પૂર્ણ સ્વરૂપની જે પ્રતીતિ થઈ તે પ્રતીતિ ક્ષાયિક થાય કે જે પડે નહિ. તે પ્રતીતિને કારણે મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી કષાયનો પણ નાશ થયો તથા તે સંબંધી અવિરતિ અને યોગભાવનો પણ ક્ષય થયો.

આત્મામાં અનંતા અનંત સ્વભાવ છે. (આત્મ) પ્રદેશમાં ફેરફાર થાય છે એનો વિકાર છે. એ અનંતા ગુણનું પણ (પરિણમન થાય છે). એક એક અંશે એ અનંતા-ગુણનો અંશ પણ પ્રગટ થાય છે. એટલે ફેરફારનો અંશ એને નાશ થાય છે. ચોથે ગુણસ્થાને શું? કેમ? કે 'સર્વગુણાંશ તે સમકિત'. દર્શન જ્ઞાનાદિના પરિણામ અને ચાર ઘાતિના પરિણામથી પણ એ જુદો છે, એવું જુદાનું ભાન થયું તો એમાં જેટલા ગુણો છે એની એક એક અંશે શક્તિઓની વ્યક્તતા થઈ. તે ચાર યોગનો અંશ પણ ગયો અને અનંતાનો અંશ વ્યક્ત-પ્રગટ થયો.

સાધક દૃષ્ટિ સાધ્ય! જે અનંત સ્વભાવ છે તેને સાધે છે માટે સાધ્ય.

'ઔપશમિક સમ્યગ્દ્રષ્ટિને મિથ્યાત્વ તેમ જ અનંતાનુબંધી કષાયો માત્ર ઉપશમમાં -સત્તામાં- જ હોવાથી સત્તામાં રહેલું દ્રવ્ય ઉદયમાં આવ્યા વિના તે પ્રકારના બંધનું કારણ થતું નથી;' જેમ પાણીમાં મેલ હોય અને મેલ હેઠે જાય અને પાણી નીતરી જાય પરંતુ મેલ અંદર હોય, એમ આત્મામાં અંદર અનુભવમાં મિથ્યાત્વ ભ્રાંતિ છે એ ઠરી ગઈ હોય અને એને ઉપશમ સમકિત કહે છે.

ત્યાં મિથ્યાત્વ અત્યારે બહાર આવતું નથી પરંતુ મિથ્યાત્વ અંદર છે તેના નિમિત્તથી અંશ-સત્તામાં ત્રિકાળ અંશ-પડ્યો છે, પરંતુ એ સત્તામાં પડેલ છે તે બહાર આવ્યા વિના આત્માને નુકસાન થાય નહિ.

'અને ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દ્રષ્ટિને પણ સમ્યક્ત્વમોહનીય સિવાયની છ પ્રકૃતિઓ વિપાક-ઉદયમાં આવતી નથી તેથી તે પ્રકારનો બંધ થતો નથી).'

સમકિતમોહનીય છે. જરાક અંદર સૂક્ષ્મ (મલ છે).

'અવિરત સમ્યગ્દ્રષ્ટિ વગેરેને જે ચારિત્રમોહનો ઉદય બાકી છે તેમાં જે પ્રકારે બંધ થાય છે તે પ્રકારે તેને નવો બંધ થાય છે; તેથી ગુણસ્થાનના વર્ણનમાં અવિરત-

સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિ ગુણસ્થાનોમાં અમુક અમુક પ્રકૃતિના બંધ કહ્યા છે. પરંતુ એ બંધ અલ્પ હોવાથી તેને સામાન્ય સંસારની અપેક્ષાએ બંધમાં ગણવામાં આવતો નથી.' પ્રકૃતિ ચારિત્રમોહનીયનું જોર પડ્યું છે એ ઉદયમાં આવે છે, પ્રકાર થાય છે ત્યારે જે પ્રકારે બંધાય તે પ્રકારે તેને નવો બંધ થાય.

- સામાન્ય અર્થમાં મિથ્યાત્વ. મિથ્યાત્વથી જ સંસારબંધ થાય એટલે સમ્યગ્દૃષ્ટિને ચારિત્રના ઉદયથી અલ્પ બંધ એવો ગણાતો નથી.
- સમ્યગ્દૃષ્ટિ ચારિત્રમોહના ઉદયમાં સ્વામિત્વભાવે તો બંધાતો જ નથી, માત્ર અસ્થિરતારૂપે બંધાય છે; અને અસ્થિરતારૂપે બંધાતા તે નિશ્ચય દૃષ્ટિમાં બંધાતા જ નથી. માટે સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગદ્વેષ મોહનો અભાવ કહેવામાં આવ્યો છે.
- [સમ્યગ્દૃષ્ટિ] રાગ-વિભાવ છે જે મારો છે એ રીતે રાગમાં બંધાતો નથી. અસ્થિરતાથી બંધાય છે પણ મારો છે એમ સ્વામિપણે બંધાતો નથી.
- પ્રભુ અંદર સચ્ચિદાનંદ નિજ આત્મા સ્વભાવે દૃષ્ટિ જાગી પડી છે. એ દૃષ્ટિને ભાન ને પણ પુરું હોય કે નહિ અંદર ભાન, ભલે જઘન્ય દેખાય, એમ પ્રભુ આત્મામાં પૂર્ણ થવા નિમિત્તમાં બંધાતાં અંદર રાગ ને દ્વેષની જઘન્ય દેખાય, પરંતુ એ રાગદ્વેષના સ્વામિપણે દૃષ્ટિ ન થાય.
- અસ્થિરતારૂપે બંધાય છતાં નિશ્ચય દૃષ્ટિમાં બંધાતા નથી. માટે સમ્યગ્દૃષ્ટિને રાગદ્વેષ મોહનો અભાવ કહેવામાં આવ્યો છે.
- 'જ્યાં સુધી કિંચિત્ સ્વામિત્વપણું રાખીને કર્મના ઉદયમાં જીવ પરિણમે છે ત્યાં સુધી જ જીવ કર્મનો કર્તા છે; ઉદયનો જ્ઞાતાદ્રષ્ટા થઈને પરના નિમિત્ત માત્ર અસ્થિરતારૂપે પરિણમે ત્યારે કર્તા નથી, જ્ઞાતા જ છે.'; જ્યાં સુધી રાગપરિણામ થાય તેનું સ્વામીપણું કરે (અજ્ઞાની) કે હું આ કરું, હું આ કરું, ત્યાં સુધી તો જીવ રાગનો અને પરનો કર્તા માને છે. દૃષ્ટિ થતાં, જે કાંઈ રાગ-દ્વેષાદિ આવે તેને જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા આત્મા જાણનાર-દેખનાર રહે, [ત્યારે] તેનો એ કર્તા નથી, જ્ઞાતા જ છે.
- તું તારા સિવાય પરને કાંઈ કરતો નથી. તો [પરનું] કરી શકે કેવી રીતે?

(પૃ.નં.242) - 'આ અપેક્ષાએ, સમ્યગ્દૃષ્ટિ થયા પછી ચારિત્રમોહના ઉદયરૂપ પરિણમતાં છતાં તેને જ્ઞાની અને અબંધક કહેવામાં આવ્યો છે. જ્યાં સુધી મિથ્યાત્વનો ઉદય છે અને તેમાં જોડાઈને જીવ રાગદ્વેષમોહભાવે પરિણમે છે ત્યાં સુધી જ તેને અજ્ઞાની અને બંધક કહેવામાં આવે છે. જ્ઞાની-અજ્ઞાની અને બંધ-અબંધનો આ વિશેષ જાણવો. વળી શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લીન રહેવાના અભ્યાસ દ્વારા કેવળજ્ઞાન પ્રગટવાથી જ્યારે જીવ સાક્ષાત્ સંપૂર્ણ જ્ઞાની થાય છે ત્યારે તો તે સર્વથા નિરાસ્રવ થઈ જાય છે એમ પહેલાં કહેવાઈ ગયું છે.'

- અહો! દૃષ્ટિપ્રધાન કથન છે ને! જ્યાં સુધી મિથ્યાત્વના ઉદયમાં બંધાય છે ત્યાં સુધી તેને અજ્ઞાની અને બંધક કહેવામાં આવે છે. દૃષ્ટિ જાગે તો આત્મા પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ (છે તેની) ભરોસાની દૃષ્ટિ છે, કિંતુ પર્યાયમાં હજુ દુર્બળતાથી રાગયુક્ત છે, એથી એને જ્ઞાની કહેવામાં આવે છે.
- દૃષ્ટિ પોતાનું પવિત્ર આનંદધામ પૂર્ણ પ્રભુ (છે) એના ભાનમાં તો છે, પરંતુ આત્મામાં

ક્રમ-૫૧

અંતર આંગણામાં, વિચારતા... વિચારતા... વિચારતા.. અંતરનાં ઊંડાણમાં અભ્યાસ કરતા નિષ્કર્ષ કાઢ્યા ત્યારે સાક્ષાત્કાર પ્રતીતિની થાય છે. અંતે પણ સાર ભાવ રહેલો છે.

ગાથા-૧૧૩ થી ૧૧૫ : ધર્મધારા

ક્રમ-૫૨A

(૧) જોડકાં જોડો :-

1.	નવીનનો પરિણામ ભાવ રૂપ	(A) વિભાવ અવસ્થામાં આત્માના ઉપાદેય ગુણો પ્રગટ્યા નથી
2.	શાંતનો પામેલ મહીમાની પરિણામ રૂપ	(B) સત્તામાં પડેલાં અનુપાદેય ગુણો પ્રગટ્યા નથી.
3.	શુદ્ધ રૂપ પ્રભુના શાસનને નિરંતર પુરુષને દેવું વંદન	(A) વર્તમાન પુરુષાર્થના સ્વભાવમાં રાગદ્વેષાદિના (આશ્રવ ભાવના) અભાવને નિરંતર કર્મના વિપાકમાં નહિ જોડાઈને વંદનીય રહેતો સમ્યગ્દ્રષ્ટિ પુરુષ
4.	શુદ્ધ રૂપ પ્રભુના શાસનના અભાવને નિરંતર વંદનીય રહેતો પુરુષ	(B) વર્તમાન પુરુષાર્થના અભાવમાં કર્મના વિપાકમાં જોડાતો મિથ્યાદ્રષ્ટિ પુરુષને રાગદ્વેષાદિ (આશ્રવ ભાવ)ને નિરંતર થતો નવીન જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મનો બંધ

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) કહો :-

1. 'પ્રત્યયો' એટલે 'દ્રવ્ય આસ્રવો'.
2. 'પૂર્વે બંધાયેલા મિથ્યાત્વાદિ ચાર પ્રત્યયો' એટલે 'આગામીકાળમાં ઉદિત દ્રવ્યકર્મો'.
3. 'જ્ઞાનાવરણ ઇત્યાદિ કર્મો સાત-આઠ પ્રકારના' - મૂળ ગાથાની આ પંક્તિ સૂચવે છે કે આયુકર્મનો બંધ ફક્ત આઠ જ વાર હોય છે અને બાકીના સાત પ્રકારની કર્મપ્રકૃતિઓ નિરંતર બંધાય છે.
4. 'કર્મોદયના વિપાકરૂપ ભાવભાવ' એટલે વિભાવી ભાવ.
5. 'કર્મોદયના વિપાકરૂપ ભાવભાવના સ્પર્શને લીધે જ બંધન થાય છે' - ગાથાનું આ કથન બતાવે છે કે ભાવમાં કર્મોદય અનુસાર રાગદ્વેષમોહાદિ વિકાર થાય જ છે.
~~[illegible]~~ (અનુભવમાં)
6. ઉપરોક્ત કથન એમ બતાવે છે કે જો જીવ કર્મોદય અનુસાર વિભાવમાં પરિણમે તો જ તેને નવું બંધન થાય છે.
7. કર્મનો ઉદય આવે ત્યારે પણ વર્તમાન પુરુષાર્થ અનુસાર જીવ જો તેમાં જોડાય નહીં તો બંધન ન થાય છે.
8. જેમ જૂનાં કર્મ સત્તામાં પડ્યાં છે એમ નવા કર્મ જરૂર બંધાય જ છે.
9. પૂર્વે મિથ્યાત્વના ભાવમાં બંધાયેલા સત્તામાં પડેલા કર્મની અપેક્ષાએ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ નિરાસ્રવ છે- એમ દ્રવ્યપ્રધાન કથનમાં કહ્યું છે.
10. પૂર્વ મિથ્યાત્વના ભાવમાં બંધાયેલા સત્તામાં પડેલા કર્મની અપેક્ષાએ મિથ્યાદ્રષ્ટિ પણ નિરાસ્રવ છે - એમ દ્રવ્યપ્રધાન કથનમાં આવું કહ્યું છે.
11. ઘણાં જીવનું જોડાણ આત્મા સાથે છે, પણ તે વિભાવમાં આત્મા કર્મ સાથે જોડાતો નથી.
12. દ્રવ્યાસ્રવોના ઉદય વિના જીવને ભાવાસ્રવભાવ થઈ શકે નહિ અને તેને બંધ પણ થઈ શકે નહિ.

ક-૫૨B

13. સમુદ્રતળમાં ઊંડા ગુફા છે જ્યાં પરતુંબના તળ મળતા તેને અને પ્રવાહકારમાં ઊંડા ગુફા છે જ્યાં મારા શિલાની પરિણામનો તળ મળે છે - આમ મારું તથ્યકાળ આભાસમાત્ર છે.

14. ક્રિયાશીલ જ્વાળામુખીને નિક્ષેપણ તથા અંતર્ગતબંધ સ્થાપનાનો સંપૂર્ણતયા થાય છે પરંતુ તે સંબંધ આવિર્ભૂત અને આવાગમનનો આંશિક ક્રિયા થતા નથી.

15. આગળમાં આવેલા તળનો અંત ગુણ છે. જ્વાળામુખી તેની પણ આંશિક વ્યક્તતા થાય છે અથવા તેની આંશિક અભાવ થાય છે.

(2) સાચું + ખોટું (T/F) જણાવો :-

1- જે અંતર સ્થાયી છે તેને સાચી તે ખોટું છે.

2- ઉપશમ જ્વાળામુખીને અંતમાં રહેલા સ્તરોનો આંશિક નાશ થાય છે.

3- ક્રિયોપરામ જ્વાળામુખીને સંરચનાત્મક પ્રવૃત્તિના બધાં સૂચકનો ઉદય હોય છે.

4- ક્રિયાશીલ, ઉપશમ તથા ક્રિયોપરામ એ ત્રણેય પ્રકારના જ્વાળામુખી નિક્ષેપણ તથા અંતર્ગતબંધ સ્થાપની સંપ્રવૃત્તિઓનો ઉદય હોતો નથી અને તે સંબંધ તેનો બંધ તેને થતો નથી.

5- ઉપરાંત ત્રણેય પ્રકારના જ્વાળામુખી આવિર્ભાવોનો ઉદય થાય છે અને તેમાં જે પ્રકારે તે જોડાય છે તે પ્રકારે તેને તેનો બંધ થાય છે.

6- ઉપરાંત ત્રણેય પ્રકારના જ્વાળામુખી આવિર્ભાવોના ઉદયમાં સ્થાનિક ભાગ નહિ પરંતુ અવિરચનારૂપે જોડાય છે અને તેથી તેને માત્ર આભાસ બંધ થાય છે.

7. ફિલનો ઉદય આયતમાં અગાઉની અને પાછી બન્ને સરખાવીને રૂપે પરિણામ છે, માટે બન્નેનો અંત સરખો બંધ થાય છે.

8. ફિલનો ઉદય આયતમાં અગાઉની અને પાછી બન્ને સરખાવીને રૂપે પરિણામ છે, પરંતુ તે જ સમયે નિક્ષેપણના ઉદયનું વિભાગ પામીને અગાઉની સપાટીનો તળ સ્થાને બદલી બને છે; પરંતુ નિક્ષેપણના આગમન પછી પાછી સપાટીનો સાથ સ્થાને અબાધિત રહે છે.

9. આવિર્ભાવોના ઉદયરૂપે પરિણામના હેતુ પાછીને અબાધિત રહેવો તે સાતત્ય શૈલીનું ચિહ્ન છે.

10. ટૂંકા સ્થળમાં ભીના સ્તરોના અભ્યાસ દ્વારા સ્થાપત્યશાખાને વિશેષજ્ઞાન પ્રકાશ પડે છે. આ તથ્ય અંતર્નિહિતમાં હોઈ શકે એવું નથી.

કળશ-૧૧૮   શ્રા-૫૩

ઉત્થાનિકા: હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે:-

કળશ:

(હરિગીત)

સત્તારૂપે જે દ્રવ્યમાં પૂર્વ બંધ નિબદ્ધ છે,
તે ઉદય પામી આપનાં ફળ અનુસરી નિજ સમયને;
પણ રાગદ્વેષ વિભાવ સર્વ વર્તતા નહિ જ્ઞાનીને,
નિર્મોહી એવા આત્મને નવીન ન બંધન થાય છે. ક.૧૧૮.

શ્લોકાર્થ:- જોકે પોતપોતાના સમયને અનુસરતા (અર્થાત્ પોતપોતાના સમયે ઉદયમાં આવતા) એવા પૂર્વબદ્ધ (પૂર્વે અજ્ઞાનઅવસ્થામાં બંધાયેલા) દ્રવ્યરૂપ પ્રત્યયો પોતાની સત્તા છોડતા નથી (અર્થાત્ સત્તામાં છે-હયાત છે), તોપણ સર્વ રાગદ્વેષમોહનો અભાવ હોવાથી જ્ઞાનીને કર્મબંધ કદાપિ અવતાર કરતો નથી- થતો નથી.

ભાવાર્થ:- જ્ઞાનીને પણ પૂર્વે અજ્ઞાન-અવસ્થામાં બંધાયેલા દ્રવ્યાસ્રવો સત્તા-અવસ્થામાં હયાત છે અને તેમના ઉદયકાળે ઉદયમાં આવતા જાય છે. પરંતુ તે દ્રવ્યાસ્રવો જ્ઞાનીને કર્મબંધનું કારણ થતા નથી, કારણ કે જ્ઞાનીને સર્વ રાગદ્વેષમોહ-ભાવોનો અભાવ છે. અહીં સર્વ રાગદ્વેષમોહનો અભાવ બુદ્ધિપૂર્વક રાગદ્વેષમોહની અપેક્ષાએ સમજવો.

સારાંશ: (પૃ.નં.૨૫૨) (શ્લોકાર્થ:) 'જોકે પોતપોતાના સમયને અનુસરતા (અર્થાત્ પોતપોતાના સમયે ઉદયમાં આવતા) એવા પૂર્વબદ્ધ (પૂર્વે અજ્ઞાનઅવસ્થામાં બંધાયેલા)...' જ્ઞાનીએ પૂર્વે અજ્ઞાન અવસ્થામાં બંધાયેલા કર્મો તે સમય સમયમાં ઉદયમાં આવે. 'દ્રવ્યરૂપ પ્રત્યયો પોતાની સત્તા છોડતા નથી (અર્થાત્ સત્તામાં છે-હયાત છે)' આઠ કર્મરૂપ પરમાણુ એ પોતાની સત્તા છોડતા નથી.

- 'તોપણ સર્વ રાગદ્વેષમોહનો અભાવ હોવાથી જ્ઞાનીને કર્મબંધ કદાપિ અવતાર કરતો નથી- થતો નથી.' અહીંયા મિથ્યાત્વનો મોહ અને અનંતાનુબંધીના રાગદ્વેષને ગણવામાં આવ્યો છે. મિથ્યાત્વ સંબંધ રાગનું જોડાણ નહિ, એને ગણીને- એનો અભાવ હોવાથી- [કર્મબંધ] અવતરતો નથી એટલે થતો નથી.
- ઘણાં લોક જે કેટલામાં શું કહ્યું છે તેનો હાર્દ સમજે અને કહેનારની અપેક્ષા શું છે તેનો હાર્દ સમજે છે.
- આખું સંસારને અંદરમાં ભર્યું. બાળકથી માંડી, યુવાનથી, વૃદ્ધપણાથી માંડી, રાજાથી માંડી બધા ભગવાન અંદર ભર્યા છે.
- પ્રશ્ન: જ્ઞાનમાં રાગને જુદો પાડશો કે?

ઉત્તર: ઈ (જુદો) પાડશો નહિ (પરંતુ) પડી જાશે. અંતરમાં આત્મા (અંતર્મુખ) થશે એટલે રાગ જુદો પડી જાશે. આત્મા (રાગ) આવશે નહિ, કારણ કે એનો સ્વભાવ નથી.

- પૂર્ણ જાણનારા ન હોય ત્યારે રાગ આવે, પરંતુ એ બુદ્ધિ હોય નહીં કે હોય છે. ઉપાદેય તો એક પૂર્ણ આત્મજ્યોતિનો નાથ. ભલે! ભાઈસ્ટ્ર હોય, અને દસમા ગુણસ્થાન સુધી રાગનો અંશ છે એને ઈ કર્મ બંધાય છે.

- પુરાણમાં જે રાક્ષસની તે અવતારે તે પરાજય થવાનો હોય તે શા. એને ભાવે ચિંતા કરે? થવી હોય તેને ચિંતા કરે? અભિમાન કરે કે આમ આમ કરી એને આમ આમ કરી. અહીં તો ભાગવતમાં વૃત્રાસુર થાય એને પણ ભાળ્યું છું એને (એ) મારે છે તે પણ દૈત્ય નિરૂપ્યા છે.
- (ભાવાર્થ:) 'જ્ઞાનીને પણ પૂર્વે અજ્ઞાન-અવસ્થામાં બંધાયેલાં દ્રવ્યકર્મો સત્તા-અવસ્થામાં હયાત છે અને તેના વિપાકો ઉદયમાં આવતા જાય છે'!
- જ્ઞાનીને પણ અગાઉ અજ્ઞાનીને તો હતાં પરંતુ જ્ઞાનીને પણ દ્રવ્યકર્મો અગાઉ જે આઠ કર્મ કર સત્તામાં અત્યાર નહીં પડ્યા છે. એવું? આ પહેલા (છે) અને દ્રવ્યકર્મ કહેવા પરમાણુ જડ છે અને દ્રવ્યકર્મ (જડ) એ તો વળી જુદી વાત. આ તો સત્તામાં પહેલા (છે અને દ્રવ્યકર્મ કહ્યું) 'સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા'માં આવે છે - પૂર્વના પાપો કરી અને પણ દ્રવ્યકર્મ કહેવાય છે. આવા હતા તે અગાઉ પડ્યા છે ને! એનો ટાઈમ સત્તામાંથી ઉદયમાં આવવાનો સમય હોય તો સમયે ઉદયમાં આવતા જાય છે
- 'પરંતુ તે દ્રવ્યકર્મો જ્ઞાનીને કર્મબંધનું કારણ થતા નથી.' કારણ કે તેને મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીના પરિણામ નથી માટે તે જોડાતા નથી. 'કેમ કે જ્ઞાનીને સકળ રાગદ્વેષમોહભાવોનો અભાવ છે. અહીં સકળ રાગદ્વેષનો અભાવ બુદ્ધિપૂર્વક રાગદ્વેષમોહની અપેક્ષાએ સમજવો.'
- નારકી, ભોગભૂમિ અને સંસાર પણ અજ્ઞાનની પર્યાયમાં હોય. મિથ્યાત્વ છોડે તો સંસાર છોડ્યો કહેવાય. રાગના ભાવને પણ પોતાનો માનવો અને નિમિત્તને માનવો એ મિથ્યાત્વ છે, સંસાર છે.
- મહાવિદેહમાં પ્રભુ બિરાજે છે. પ્રભુનું કરોડ પૂર્વનું આયુષ્ય છે. એક પૂર્વમાં ૭૦,૫૬,૦૦૦ કરોડ વર્ષ જાય. કુંદકુંદાચાર્યદેવ બે હજાર વર્ષ પહેલાં મહાવિદેહની યાત્રાએ ગયા. ત્યાં ભગવાનની વાણી સાંભળી, ને પાછા ગયા આઠ દિ' સાંભળ્યું. ત્યાં) બાકી શંકાનું સમાધાન શ્રુતકેવળીઓ પાસે કર્યું.
- સકળ નિરાવરણ અખંડ એક પ્રત્યક્ષ પ્રતિભાસમય અવિનશ્વર શુદ્ધ પારિણામિક પરમભાવલક્ષણ નિજ પરમાત્મદ્રવ્ય તે હું છું. એમ જીવ પોતાના આત્માને આમ જાણે છે. જ્ઞાનીને પોતાની - આત્માની ભાવના છે. સમ્યગ્ અને સ્વરૂપ ચિંતનનું જોડાણ અહીં થઈ ગયું; એટલે મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીનું કર્મ જોડાણ હતું એ ગયું.
- અંદર શુદ્ધસ્વરૂપ પરિણમ્યું એ ગતિ તારી છે. સ્વર્ગની ગતિ પણ દુર્ગતિ છે. ત્યાં દુઃખ છે, આકુળતા છે, કષાય છે. એ સુખ નથી.
- બુદ્ધિ અગોચર રુચિપૂર્વક. પ્રેમપૂર્વક જે રાગ-દ્વેષ-મોહ (ભાવ) એ અહીં નથી. કહેવાય છે એટલે બુદ્ધિપૂર્વક અને રાગ-દ્વેષ-મોહનો અભાવ છે.

ક્વિઝ-૧૧૮: ઉત્તરવહી

અંક-૫૫

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1. 'ભોગમાં સર્વ રાગદ્વેષમોહનો અભાવ હોવાથી જ્ઞાનીને કર્મબંધ કદાપિ થતો નથી'- સમયસારનું આ કથન જ્ઞાનપ્રધાન શૈલીનું છે.
2. ઉપરોક્ત કથનમાં 'સર્વ રાગદ્વેષમોહના અભાવનો અર્થ મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી સંબંધી રાગદ્વેષમોહ' - એમ થાય છે.
3. જ્ઞાની જ્યારે સ્વાધ્યાય, ધ્યાન આદિ ધર્મોમાં પ્રવૃત્ત છે ત્યારે તેના પૂર્વે બાંધેલા આઠેય પ્રકારના કર્મોમાંથી અમુક પ્રકારના કર્મો જ તેના ઉદયકાળને અનુસરીને ઉદયમાં આવતા હોય છે.
4. જ્યારે જ્ઞાની હોય કે અજ્ઞાની, બંનેને પૂર્વે બાંધેલા આઠેય પ્રકારના કર્મો તેના ઉદયકાળને અનુસરીને ઉદયમાં આવે છે.
5. ધર્મ પામવા માટે જ્ઞાનીએ રાગને છૂટો પાડવો પડે છે.
6. જ્ઞાનીએ રાગને છૂટો પાડવો પડતો નથી, પરંતુ આત્મજ્ઞાન થતાં રાગ છૂટો પડી જાય છે.
7. ૧૦માં ગુણસ્થાને ૬ પ્રકારના કર્મો બંધાય છે.
8. નવા આવતા જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોને જ દ્રવ્યાસ્રવ કહેવાય છે.
9. પૂર્વે બાંધેલા સત્તામાં પડેલા કર્મોને પણ દ્રવ્યાસ્રવ કહેવાય છે.
10. ઉદયમાં આવતા દ્રવ્યાસ્રવો અજ્ઞાનીને નવા બંધનું નિમિત્ત કારણ થાય છે, કેમ કે અજ્ઞાની તેમાં બુદ્ધિપૂર્વક - રુચિપૂર્વક - પ્રેમપૂર્વક - એકત્વપણે - તન્મય થઈને જોડાય છે.
11. આ ઘર, કુટુંબ, મિત્રો, બધી બાબતો, આબરૂ - એ બાહ્ય સંસાર છે.
12. આત્માનો સંસાર તેની પર્યાયમાં છે.
13. સીમંધર ભગવાનનું આયુષ્ય એક કરોડ પૂર્વનું છે. એક પૂર્વમાં ૭૦,૫૬,૦૦૦ કરોડ વર્ષ (સિત્તેર લાખ છપ્પન હજાર કરોડ વર્ષ) હોય છે.

[70,56,000 કરોડ વર્ષ × ૧ કરોડ વર્ષ

$70,56,000 = 7.056 \times 10^6$

૧ કરોડ $= 1,00,00,000 = 10^7$

∴ ૧ પૂર્વ = સિત્તેર લાખ છપ્પન હજાર કરોડ વર્ષ $= 7.056 \times 10^6 \times 10^7 = 7.056 \times 10^{13}$

અને ૧ કરોડ પૂર્વ $= 10^7 \times 7.056 \times 10^{13} = 7.056 \times 10^{20}$

∴ આમ સીમંધર ભગવાનનું આયુષ્ય 7.056×10^{20} વર્ષ છે.]

નિર્જરા-૧૧૯ ગાથા-૫૬

હવે,

ઉત્થાનિકા: જ્ઞાન અર્થાત્ દૃઢ કરનારી બે ગાથાઓ આગળ છે તેની સૂચનિકારૂપ કાવ્ય કહે છે:—

(દોહરા)

નિર્જરા:- રાગ-દ્વેષ ને મોહ છે કેવળ બંધનભાવ;
જ્ઞાનીને તે છે નહીં, તેથી બંધ અભાવ. નિ.૧૧૯.

ભાવાર્થ:- કારણ કે જ્ઞાનીને રાગદ્વેષમોહનો અભાવ છે તેથી તેને બંધ નથી, કેમ કે તે (રાગ દ્વેષ મોહ) જ બંધનું કારણ છે.

સારાંશ: • કારણ કે જ્ઞાનીને રાગ દ્વેષ મોહનો અભાવ છે...!

(પૃ.નં.૨૪૨) મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીનો અભાવ (ક્ષય) અને આઠે અભાવ કહ્યો છે. દૃષ્ટિ બદલે દૃષ્ટિમાં તો સમાધાન છે. અજ્ઞાનીની દૃષ્ટિમાં રાગ છે અને પરરુચિ છે. તેથી દૃષ્ટિનો વિષય (જે) સ્વભાવ, તેનો અને આનાદર છે. જ્ઞાનીને પૂર્ણાનંદનો સ્વભાવ તેજ આદરણીય છે અને (તેનો જ) સત્કાર છે. તેથી તે રાગ-દ્વેષ અસ્થિરતાના થાય તેને આદર આપતો નથી તેની તૌરા અને દરકાર કરતો નથી. પોતે અભાવ કર્યો હતો એ અંતરંગ કર્યું.

• તેથી તેને બંધ નથી; કેમ કે તે (રાગદ્વેષમોહ) જ બંધનું કારણ છે.!

• મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીના રાગદ્વેષ એ જ બંધનું કારણ છે) એ જ્ઞાનીને નથી. યથાખ્યાત ચારિત્ર ન થાય ત્યાં સુધી જઘન્ય ભાવમાં છે અને બંધ છે, ઈ કહી ગયા છે. એ વાત બાજુમાં રાખીને છે.

વિચારવાનું : ધર્મચર્ચા

ગા-૫૭

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1. ગાથા ૧૧૭, ૧૧૮ની સૂચનાનુસારે આ કાર્યો લખાયાં છે.
2. સમકિતીને મિથ્યાત્વ તથા અનંતાનુબંધીનો અભાવ હોય છે, તેને આઠેય રાગ-દ્વેષ-મોહનો [દુનિયાની આસક્તિઓ સંપૂર્ણ] અભાવ હોય છે.
3. મારી દૃષ્ટિ ભલે રાગ અને પર્યાય પર હોય, પરંતુ મને દ્રવ્યના સ્વભાવનો ઘણો જ આદર છે.
4. દેવ-શાસ્ત્ર-ગુરુ પ્રત્યેના રાગમાં તો ધર્મીને પણ રુચિ-પ્રેમ-હોય છે.
5. મને એવું લાગે છે કે મારું મિથ્યાત્વ પહેલાં ટળશે અને અનંતાનુબંધી કષાયો ટાળવામાં મને વધારે સમય લાગશે.
6. સમકિતીને કિંચિત્ નવો બંધ થાય છે, કિંચિત્ નવો બંધ થતો નથી— એવું અનેકાંત ન હોઈ શકે.

કળશ-૧૨૦

ઉત્થાનિકા: હવે, જ્ઞાનીને બંધ થતો નથી એ શુદ્ધનયનું માહાત્મ્ય છે માટે શુદ્ધનયના મહિમાનું કાવ્ય કહે છે:-

કળશ:- (હરિગીત)

જે જ્ઞાન ઉદ્ધત ચિહ્નવાળા શુદ્ધનયના આશ્રયે,
ઠરતા સદા એકાગ્રનો અભ્યાસ નિજ આતમ વિષે;
રાગાદિક વિરહિત ચિત્ત જ્ઞાની થઈ એ રીત,
તે બંધવિરહિત તે નિરંતર સમયસાર અનુભવે. ૧૨૦.

શ્લોકાર્થ: ઉદ્ધત જ્ઞાન (– કોઈનું દબાવ્યું દબાય નહિ એવું ઉદ્ધત જ્ઞાન) જેનું લક્ષણ છે એવા શુદ્ધનયમાં રહીને અર્થાત્ શુદ્ધનયનો આશ્રય લઈને જેઓ સદાય એકાગ્રપણાનો જ અભ્યાસ કરે છે તેઓ, નિરંતર રાગાદિક રહિત ચિત્તવાળા વર્તતા થકા, બંધરહિત એવા સમયના સારને (અર્થાત્ પોતાના શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને) દેખે છે – અનુભવે છે.

ભાવાર્થ: • અહીં શુદ્ધનય વડે એકાગ્રતાનો અભ્યાસ કરવાનું કહ્યું છે. 'હું કેવળ જ્ઞાનસ્વરૂપ છું, શુદ્ધ છું' – એવું જે આત્મદ્રવ્યનું પરિણમન તે શુદ્ધનય. એવા પરિણમનને લીધે વૃત્તિ જ્ઞાનમાં વળ્યા કરે અને સ્થિરતા વધતી જાય તે એકાગ્રતાનો અભ્યાસ.

• શુદ્ધનય શ્રુતજ્ઞાનનો અંશ છે અને શ્રુતજ્ઞાન તો પરોક્ષ છે તેથી તે અપેક્ષાએ શુદ્ધનય દ્વારા થતો શુદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ પણ પરોક્ષ છે. વળી તે અનુભવ એકદેશ શુદ્ધ છે તે અપેક્ષાએ તેને વ્યવહારથી પ્રત્યક્ષ પણ કહેવામાં આવે છે. સાક્ષાત્ શુદ્ધનય તો કેવળજ્ઞાન થયે થાય છે.

સારાંશ: (પૃ.નં.૨૪૩)
• (ઉત્થાનિકા:) હવે, જ્ઞાનીને બંધ થતો નથી એ શુદ્ધનયનું માહાત્મ્ય છે માટે શુદ્ધનયના મહિમાનું કાવ્ય કહે છે.:

• એકત્વ પવિત્રતાનો પિંડ પ્રભુ! ચૈતન્ય પ્રતિમા! અંદરમાં ભગવાન તો એવું માહાત્મ્ય છે. એ શુદ્ધનયને (લઈને) જ્ઞાનીને બંધ થતો નથી એ શુદ્ધનયનું માહાત્મ્ય (છે).

• શુદ્ધનય અર્થાત્ નિર્વિકલ્પ આનંદના અનુભવનું એ માહાત્મ્ય છે. પૂર્ણ સ્વરૂપના અનુભવ અને પ્રતીતિ (થવા) એવું માહાત્મ્ય છે.

• (શ્લોકાર્થ:-) 'ઉદ્ધત જ્ઞાન (– કોઈનું દબાવ્યું દબાય નહિ એવું ઉદ્ધત જ્ઞાન).:

• આત્માનું જે જ્ઞાન થયું એ જ્ઞાન ઉદ્ધત થઈ ગયું; એ કોઈને ગાંઠતું નથી. વિકલ્પ ઉદયને ગાંઠતું નથી, શાસ્ત્રના પાના વાંચ્યું તો જ્ઞાન થાય એમેય ગાંઠતું નથી એવું ઉદ્ધત જ્ઞાન છે.

• જ્ઞાન અને તેની સાથે શાંતિ અને આનંદ, એવો જે ભગવાન નિર્વિકલ્પ વસ્તુ તેને અહીં શુદ્ધનય કહેલ છે. એ શુદ્ધનયનું – આત્માનું જ્ઞાન થયું એ ઉદ્ધત જ્ઞાન (છે). જુઓ સમ્યગ્દર્શનનું માહાત્મ્ય અને સમ્યગ્જ્ઞાનનું માહાત્મ્ય!

• એ જ્ઞાન ભગવાનના વિશેષ જ્ઞાન દેખીને હું હીણું છું એમ નથી કહેતું, એમ

દબાઈ નહિ જાય. અને કેવળજ્ઞાનીને દેખાય એને એમ કહ્યું નથી કે આતો પૂર્ણજ્ઞાની છે, એ અજ્ઞાનીઓને તો હું અજ્ઞાની છું: ના, હું તો જ્ઞાની છું!

- સ્વ આશ્રયે ભગવાન આત્માને ઉઠાવ્યો એ જ્ઞાન ભગવાની કોઈ તાકાતથી દબાતું નહિ. ભગવાનને પણ મને જ્ઞાન થશે તેમ એ જ્ઞાન માગતું નહિ.
- 'જેનું લક્ષણ છે એવા શુદ્ધનયમાં રહીને અથવા શુદ્ધનયનો આશ્રય કરીને જેઓ સદાય એકાગ્રપણાનો જ અભ્યાસ કરે છે':
- એટલે કે જ્ઞાન અને આનંદ સ્વરૂપ એવો જે સ્વભાવ તેમાં એકાગ્રતાનો અભ્યાસ કરે છે, [પરંતુ] એ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે (એમ નથી). અનુભૂતિ થતાં શાસ્ત્ર ભણવાની જરૂર નથી.
- એ જ્ઞાન પોતામાં જ અભ્યાસ કરે છે; એકાગ્ર થાય (છે). એમ બહુ ભણીશ તો શાસ્ત્રજ્ઞાન કરીશ તો મને કેવળજ્ઞાન થશે (એમ નથી). એ જ્ઞાનમાં અનંત ગુણનું રૂપ છે. પુરુષાર્થ છે, આનંદ છે, એમાં શાંતિ છે. એવું જે જ્ઞાન એ પોતામાં એકાગ્રતાનો અભ્યાસ કરે છે.
- આઠ વર્ષની બાલિકાને સમ્યગ્દર્શન થાય અને તે અંતરમાં એકાગ્રતાનો અભ્યાસ કરવા લાગે.
- એક ઠેકાણે એમ કહ્યું કે ભાવશ્રુતજ્ઞાનના લક્ષે આગમ (દ્રવ્યશ્રુત)નો અભ્યાસ કરવો (પ્રવચનસાર). એક ઠેકાણે એમ કહ્યું કે શાસ્ત્રમાં બુદ્ધિ વ્યય વ્યભિચારી છે. [પદ્મનંદિ પંચવિંશતિ]. અહીં એમ કહે છે કે ભગવાન પરિપૂર્ણ છે એને જો જાણશે. તેને માટે એમાં જ એકાગ્રતા કરવાની છે. બહાર બાર સ્વરૂપના અવલંબનમાં એકાગ્રતા વધારવાની છે. એમાં એકાગ્રતા વધે એ જ જ્ઞાનીનું પરિણમન અને હેતુ છે. 'નિત્યચલિત' એટલે અનુભવ કરે છે, અભ્યાસ કરે છે.
- અનંતસંસાર! જેનું મતિ અને શ્રુતજ્ઞાન પંચમઆરામાં (કેવળજ્ઞાનને બોલાવે રહ્યું છે; મતિ, શ્રુત, કેવળને બોલાવે રહ્યું છે. અને એકાગ્રતાનો અભ્યાસ કરીશ એટલે કેવળજ્ઞાન આવે.
- સર્વાર્થસિદ્ધિના દેવો ૩૩ સાગર ચર્ચા કરે પરંતુ પાંચમું ગુણસ્થાન આવતું નથી. અને ભગવાન જ્યાં છે ત્યાં એકાગ્ર થાય તો અંતર્મુહૂર્તમાં કેવળજ્ઞાન લઈ લે.
- ભગવાન તારો પરિચય કરવો, સત્સમાગમ કરવો (એમ કહેતા નથી). ભાઈ! તું કેમ નહિ? મહાપ્રભુ તત્ત્વ છે. મહાસત્તા અસ્તિત્વ તત્ત્વ છે. એ તત્ત્વમાં એકાગ્ર થા! એવા મહાપ્રભુમાં એકાગ્રતાનો અભ્યાસ કર!
- આચાર્યના હૃદય શું કામ કરે છે! એને અંતરમાં નિજાત્મામાં એકાગ્રતા સિવાય કાંઈ સૂઝ પડતી નથી. સૂઝ-બૂઝ ઈ અંતરની છે.
- સ્વરૂપમાં એકાગ્રતા એ બધું છે. દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, શુક્લધ્યાન અને કેવળજ્ઞાન એ બધું [સ્વરૂપમાં એકાગ્રતા જ છે.]
- જે આત્મજ્ઞાન થયું એ કોઈને ગાંઠતું નથી. વ્યવહાર રત્નત્રયનો રાગ આવ્યો, તીર્થંકર ગોત્રનો ભાવ બંધાણો એને પણ ગાંઠતું નથી. પરમાં જેટલા એકાગ્રતા થાય તેને તો એ ગાંઠતું નથી. અહીં એકાગ્રતા થાય એ સાચી વસ્તુ છે.

કળશ-૧૨૦ : ઉપસંહાર

ક્રમ-૬૬ A

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1. અહીં શુદ્ધનયનો અર્થ દ્રવ્યનો વિષય ત્રિકાળી શુદ્ધ ભગવાન આત્મા થાય છે.
2. 'હું કેવળજ્ઞાનસ્વરૂપ છું, શુદ્ધ છું'- એવા આત્મદ્રવ્યના શુદ્ધ પરિણમનને અહીં શુદ્ધનય કહ્યો છે.
3. જ્ઞાનીને બંધ થતો નથી એ શુદ્ધનયનું અલૌકિક નિર્વિકલ્પ આનંદના અનુભવનું માહાત્મ્ય છે.
4. શુદ્ધનય દ્વારા થતો આત્માનો અનુભવ કથંચિત પરોક્ષ અને કથંચિત પ્રત્યક્ષ કહેવાય છે.
5. મૂળ શ્લોકમાં કહેલા 'ઉદ્ધત' શબ્દનો અર્થ સ્વચ્છંદી એટલે અમર્યાદિત થાય છે.
6. મૂળ શ્લોકમાં કહેલા 'ઉદ્ધત' શબ્દનો અર્થ 'કોઈથી દબાવ્યું દબાય નહિ એવું'- થાય છે.
7. અહીં શુદ્ધનયનું ફળ ઉદ્ધત જ્ઞાન કહ્યું છે.
8. કેવળજ્ઞાન પરિપૂર્ણ છે. ઉદ્ધત જ્ઞાન અપૂર્ણ છે; તેથી અહીં કહેલું ઉદ્ધત જ્ઞાન પોતાને કેવળજ્ઞાનથી જુદું માને છે.
9. ઉદ્ધત (આત્મ)જ્ઞાનમાં અનંતા ગુણનું રૂપ છે.
10. (આત્મ)જ્ઞાન ઉદ્ધત હોવાથી તે પોતામાં એકાગ્રતા કરી શકતું નથી.
11. શાસ્ત્રમાં જતી બુદ્ધિને પ્રવચનસારમાં 'વ્યભિચારિણી' કહી છે.
12. ભગવાનના કહ્યા આગમ (દ્રવ્યશ્રુત)નો અભ્યાસ કરો- એમ પદ્મનંદિ પંચવિંશતિમાં કહ્યું છે.
13. સ્વદ્રવ્યના અવલંબનમાં એકાગ્રતા વડે એ જ જ્ઞાનીનું પરિણમન એકરૂપ છે.
14. ભાવલિંગી મુનિનો સ્વરૂપમાં એકાગ્રતાનો અભ્યાસ કેવળજ્ઞાનને બોલાવે છે.
15. સર્વાર્થસિદ્ધિના દેવો ૩૩ સાગરોપમ સુધી ઉપસંહાર કરે છે તેમ છતાં તેઓને પાંચમું ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત થતું નથી, માટે આપણે પરસ્પર ઉપસંહાર કરવાની કોઈ જરૂર નથી.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1. પોતાના સ્વરૂપમાં એકાગ્રતા કરવી એ જ સાચો સાર છે.
2. દર્શન- જ્ઞાન- ચારિત્ર[ની પૂર્ણતા], શુક્લધ્યાન અને કેવળજ્ઞાન એ બધાં સ્વરૂપમાં એકાગ્રતા કરવાનાં જ ફળ છે.
3. જ્ઞાની જેટલો જેટલો સ્વરૂપમાં એકાગ્ર થાય છે, તેટલો તેટલો બંધથી રહિત થાય છે.
4. ભલે મને સમ્યગ્દર્શન નથી, પરંતુ 'વિપશ્યના' ધ્યાન શિબિરથી આત્મામાં સારી એકાગ્રતા ઘણી વધતી જાય છે.
5. શુદ્ધનયની એકાગ્રતા અર્થાત્ આત્માની શુદ્ધ અનુભવરૂપ પરિણતિમાં એકાગ્રતા.
6. શુદ્ધનય એ શુદ્ધ પરિણતિ છે અને સામાન્ય નિરાવરણ અખંડ એક દ્રવ્યના વિષયમાં એકાગ્રતા એને અહીં શુદ્ધનયની એકાગ્રતા કહી છે.
7. પં. જયચંદજી છાબડાના 'ભાવાર્થ'માં 'વૃત્તિ' શબ્દનો અર્થ ટીકા, 'વિવેચન, વાર્તિક' એટલે 'Commentary' થાય છે.

૮. 'વૃત્તિ' શબ્દનો અર્થ અહીં 'પરિણતિ' થાય છે.

૯. આત્માની વાત જેમાં આવે તે વિશે સંત પુરુષોના ચિંતનો જ માન્ય રાખવા જોઈએ અને [શાસ્ત્રજ્ઞ, વચનશૂર, દીર્ઘશૂર, ભાષાશાસ્ત્રજ્ઞ આદિ સ્વચ્છંદી] પંડિતોના ચિંતનો માન્ય ન રાખવા જોઈએ.

10. વિવેકને શાંતિથી તરીકે માન્ય ન રાખી શકાય.

11. શ્રુતજ્ઞાન કે જે પ્રમાણજ્ઞાન છે તે આવશ્યક છે અને શુદ્ધનય (નિશ્ચયનય) તથા વ્યવહારનય એ બન્ને તેના અવયવો છે; માટે બન્ને નયો આત્મપ્રાપ્તિ માટે અને સરખી રીતે આદરવાયોગ્ય છે.

12. કેવળજ્ઞાન એ શુદ્ધનયની પરિપૂર્ણતા છે.

13. કેવળજ્ઞાન થયા પછી પણ પરિણતિને જ્ઞાન તરફ વાળવા કરવાનો પુરુષાર્થ કરવાનો બાકી રહે છે.

- 'તેઓ નિરંતર રાગાદિક રહિત ચિત્તવાળા વર્તતા થકા, બંધરહિત એવા સમયના સારને (અશરીર પોતાના શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને) દેખે છે - અનુભવે છે.'
- એ બંધક તો રાંડ્યા છે. વિધુર નહિ હતા? બાયડી વિદાય કરે એને ધણીને વિધુર કહે. એમ આ જ્ઞાની બંધક વિધુર છે. એને બંધ છે નહિ. વિધુર એટલે રહિત થયા એમ આ જ્ઞાની બંધક રહિત છે. અંદરમાં એકાગ્ર થાય છે તે બંધરહિત થઈ જાય છે, એમ કહે છે. એ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ અંદર [જેટલો] એકાગ્ર થાય તેટલો બંધરહિત થાય અને સંપૂર્ણ એકાગ્ર થાય એટલે તદ્દન બંધરહિત થાય.

(પ્ર.નં-૨૫૪) (ભાવાર્થ:) 'અહીં શુદ્ધનય વડે એકાગ્રતાનો અભ્યાસ કરવાનું કહ્યું છે.':

- શાસ્ત્ર વાંચવાનો અભ્યાસ કરવો એમ અહીં કહ્યું નહિ. હું જ્ઞાનસ્વરૂપ છું એમ પરિણમનમાં આવવું એ શુદ્ધનયનો અભ્યાસ છે. અનંત કાળમાં એણે સ્વસ્વરૂપ પૂર્ણ આનંદ કંદ (છે) એના ઉપર નજર કરી નહિ, એના ઉપર ધ્યાન કર્યું નહિ, એનું વલણ જ કર્યું નહિ. બાકી બધું કર્યું; શુભાશુભ ભાવ અનંતવાર કર્યા છે, તે કર્યા [છે].
- 'હું કેવળ જ્ઞાનસ્વરૂપ છું શુદ્ધ છું - એવું જે આત્મદ્રવ્યનું પરિણમન તે શુદ્ધનય.'
- આત્મદ્રવ્ય શુદ્ધ છે એની સન્મુખ થઈને શુદ્ધનું પરિણમન (થાય તે શુદ્ધનય છે).
- પ્રથમ શુદ્ધ સ્વરૂપ એવા દ્રવ્યનાં ભાનપૂર્વક સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન થાય ત્યારે તેનું શુદ્ધ પરિણમન થાય એને તે પછી એકાગ્રતા - શુદ્ધ પરિણમનની એકાગ્રતા (થાય). અભ્યાસ છે તો? એથી કેવળજ્ઞાન થાય. [એ] શુદ્ધ પરિણમનને વધારવું એ એકાગ્રતા છે - એ એકાગ્રતાનો અભ્યાસ છે.
- પ્રભુ! આ અભ્યાસનો અર્થ શું?
  ઉત્તર: એક અગ્ર એટલે દ્રવ્યને ધ્રુવને લક્ષ્યમાં લેવું.
- શાસ્ત્રને વાંચવા એને અભ્યાસ પૂરો કરવો - એ શુદ્ધનયનો અભ્યાસ છે એમ નહિ. આહાહા...! એનો વાંચવાનો વિકલ્પ પણ જોર કર્યો છે.
- સકળ નિરાવરણ અખંડ એક પ્રત્યક્ષ પ્રતિભાસમય અવિનશ્વર શુદ્ધ પારિણામિક પરમ ભાવરૂપ લક્ષણ જે (છે) એવું નિજ પરમાત્મદ્રવ્ય તેની એકાગ્રતા એ શુદ્ધનયની એકાગ્રતા છે.
- રાગના વિકલ્પનો ભાવ, જેની સ્વરૂપના ભાનનો અભાવ છે, એની હોંશું એને તેના પરિણમનની ક્રિયા (કરે) એ કાંઈ ધર્મ નહિ. પ્રભુ! તારા ઘરમાં આનંદ છે ને નાથ! એ આનંદને સ્પર્શીને પરિણમન થવું એ શુદ્ધનયની એકાગ્રતાનો અભ્યાસ છે. બાકી દિ' ભક્તિ, પૂજા, વાંચન ઈ તો હોય. એ હોય ઈ બધું હેયબુદ્ધિએ (છે).
- 'પોતાના પરિણમનને સાધે વૃત્તિ જ્ઞાનમાં વળવા કરે અને સ્થિરતા વધતી જાય તે એકાગ્રતાનો અભ્યાસ.' : વૃત્તિ એટલે પરિણતિ. વર્તમાન શુદ્ધ દ્રવ્યને આશ્રયે થયેલી પરિણતિ. એ જ પરિણતિ અંદર વળવા જ કરે છે, દ્રવ્ય તરફ ઢળવા જ કરે છે. ત્રિકાળ સકળ નિરાવરણ... એને જ્યાં પકડ્યો અને પરિણમન થયું, એ પરિણમન અંદર વળવા જ કરે. જેના આશ્રયે પરિણમન શુદ્ધ થયું તેમાં તે પરિણમન વળવા કરે એ એકાગ્રતાનો અભ્યાસ છે. આ ત્રણ લોકના નાથ તીર્થંકરના હૃદયની વાતું છે.
- [એ ભાષા કહે છે કે] વિકલ્પનું નહિ, આશ્રયનું લેવું. પરંતુ જેને ભાવના પ્રભુ

આત્માની વાત છે એ વાત પંડિતો પણ લખવા માગ્યા છે. અરે! નિશ્ચયને જાણ્યા નહિ પણ એ સમકિતી પણ જે પણ એ માન્ય છે, તેને નિશ્ચયનું સમકિત અને સિદ્ધના સમકિતમાં કાંઈ ફેર નથી.

- શુદ્ધનય શ્રુતજ્ઞાનનો અંશ છે: સ્વ અને પરજીવને બરાબર જાણે એવું જે શ્રુતજ્ઞાન, એ શ્રુતજ્ઞાનનો અંશ શુદ્ધનય છે. શ્રુતજ્ઞાન છે એ દ્રવ્યને, પર્યાય-રાગને એકને જાણે પણ શુદ્ધનય એનો અંશ જાણે છે ને એના [માત્ર] ત્રિકાળને સ્વીકારે છે. વ્યવહાર [નય] પણ એનો નય છે પરંતુ આ [શુદ્ધ] નય એવો છે કે પ્રાયઃ તેને જ નય કહે છે. શ્રુતજ્ઞાન જે અવયવી છે તેનો એક અવયવ શુદ્ધનય છે. શ્રુતજ્ઞાન પ્રમાણ છે
- આત્મા અંતરમાં થતો રાગ, એ રાગની એકતાબુદ્ધિમાં ભગવાનના સ્વરૂપનો નાશ થાય છે. વસ્તુ તો વસ્તુ રહે છે, વસ્તુનો (નાશ) નહિ. રાગનો એક પણ ભાગમાં ભાગ અંશ, એનો જ્યાં આદર છે, સ્વીકાર છે, ઉત્સાહ છે, પ્રેમ છે, રુચિ છે; ત્યાં પરમાત્મસ્વરૂપનો અનાદર છે.
- 'આત્મ શ્રુતજ્ઞાન તો પરોક્ષ છે તેથી તે અપેક્ષાએ શુદ્ધનય દ્વારા થતો શુદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ પણ પરોક્ષ છે. વળી તે અનુભવ એકદેશ શુદ્ધ છે તે અપેક્ષાએ તેને વ્યવહારથી પ્રત્યક્ષ પણ કહેવામાં આવે છે.' આહાહા! શુદ્ધનય તો કેવળજ્ઞાન થયે થાય છે!
- કેવળજ્ઞાનની પેઠે પ્રત્યક્ષ થયું નથી તે અહીં તેને પરોક્ષ વ્યવહાર કહેવામાં આવ્યો. [આત્મ તો અનુભવ એકદેશ શુદ્ધ છે એ અપેક્ષાએ] પ્રત્યક્ષ પણ વ્યવહારથી કહેવાય છે.
- શુદ્ધનય એટલે સ્વભાવની એકતા, પરિણામનું વલણ અંદર રહ્યું. એક તરફ રામ અને એક તરફ ગામ. નિમિત્ત, પર્યાય માંડીને આખું ઊભું, ભગવાન બધાં જેના ભગવાન આત્માને પકડ્યો એનો નય.
- આ રાગ છે તેની દિશા પર તરફ છે. ભગવાન દશા તો સ્વ તરફ છે. રાગ છે તે અંદર છે. બહાર નરકના વલણમાં છે એ તો બહાર રાગ છે.
- એક તરફ કહે કે ભગવાન તે શુદ્ધનય છે. અભિપ્રાયના ગામો. ભગવાન ત્રિકાળી વસ્તુ તે શુદ્ધનય છે. અહીં કહે છે કે શુદ્ધનયની પરિપૂર્ણતા કેવળજ્ઞાને થાય, એટલે કે એને હવે આશ્રય લેવો રહ્યો નહિ; એટલે શુદ્ધનય કેવળજ્ઞાને થાય
પૂર્ણ થાય છે એમ કહ્યું. પણ એને આશ્રય લેવાનો, પરિણતિને એમ લેવાનું ન રહ્યું. પરિણતિ પૂર્ણ થઈ ગઈ એને શુદ્ધનય પૂર્ણ થઈ એમ કહેવામાં આવે છે.
- જે આશ્રય આમ (લેતો હતો), સ્વરૂપની દૃષ્ટિ હતી એ શુદ્ધનય છે. માટે કહ્યું છે ને? (સમયસારનું) 'પરિણમન તે શુદ્ધનય' છે. એટલે પરિણમન સ્વભાવમાં વળતા કરે. એ વળવું કરવાનું પૂરું થઈ ગયું. જે વળવું પૂરું થઈ ગયું, જે અપેક્ષાએ શુદ્ધનય પૂરો થઈ ગયો એમ કહ્યું! જેના ફળ તરીકે 'સાદિ અનંત અનંત સમાધિ સુખમાં' એવી દશાની પ્રાપ્તિ થાય છે.

કળશ-૧૨૧ (ભાગ-૭)

ઉત્થાનિકા :- હવે કહે છે કે શુદ્ધનયથી ચ્યુત થાય તેઓ કર્મ બાંધે છે :-

કળશ :- (હરિગીત)

જગ શુદ્ધનયથી ચ્યુત થઈ ફરી રાગમાં જોડાય જે,
તે આત્મજ્ઞાન રહિત થઈને જગ જે વળે પાછે;
તે પૂર્વ સંચિત ભાવાસ્રવોથી કર્મબંધ નવો કરે,
જે બંધ વિવિધ પ્રકારના વિધ વિધ ભેદ સહિત છે. ક.૧૨૧.

શ્લોકાર્થ:- જગતમાં જેઓ શુદ્ધનયથી ચ્યુત થઈને ફરીને રાગાદિના સંબંધને પામે છે એવા જીવો, જેમણે જ્ઞાનને છોડ્યું છે એવા થયા થકા, પૂર્વબદ્ધ દ્રવ્યાસ્રવો વડે કર્મબંધને ધારણ કરે છે (-કર્મોને બાંધે છે) - કે જે કર્મબંધ વિચિત્ર ભેદોના સમૂહવાળો હોય છે (અર્થાત્ જે કર્મબંધ અનેક પ્રકારનો હોય છે).

સારાંશ:- આ જગતમાં જેઓ શુદ્ધનયથી ચ્યુત થઈને ફરીને રાગાદિના સંબંધને પામે છે.
(પૃ.નં. ૨૫૪) • ફરીને એટલે શું? [કે] પહેલું (સમ્યગ્દર્શન) થયું હતું અને પછી છૂટી ગયું. પહેલા રાગનો સંબંધ છોડ્યો હતો અને સ્વભાવનો સંબંધ કર્યો હતો એ સ્વભાવનો સંબંધ છોડી દીધો અને ફરીને રાગનો સંબંધ કર્યો. પાછો જે પરઘર છે ત્યાં આવીને પડ્યા, નિજઘર માંહેથી ખસી ગયો. એ શુદ્ધનયથી ચ્યુત થાય છે એમ કહે છે. નાનામાં નાનો દયાનો રાગ એની સાથે પણ જોડાય, એ એવો રાગનો સંબંધ કર્યો. ચૈતન્યના સ્વભાવથી ચ્યુત- ભ્રષ્ટ થયો.

• એવા જીવો, જેમણે જ્ઞાનને છોડ્યું છે એવા થયા થકા, પૂર્વબદ્ધ દ્રવ્યાસ્રવો વડે કર્મબંધને ધારણ કરે છે (-કર્મોને બાંધે છે)!

• વિમુક્ત બોધા: બોધ એટલે જ્ઞાનથી છૂટી ગયા, આત્માથી છૂટી ગયા.

• કારણ કે રાગનો પ્રેમ થયો એટલે પૂર્વના કર્મના બંધનો સંબંધ આવી થયો. હવે એને નવા કર્મ બંધાશે. જ્ઞાનીને બંધના હેતુના એ હવે બંધાશે [કારણ કે એને] પૂર્વે બંધાયેલા કર્મને [વળગતાં] રાગનું નિમિત્ત આવ્યું, એટલે નવા કર્મ બંધાશે.

• દશમા [ગુણસ્થાને] લોભનો અંશ છે, એના પુરુષાર્થની કમજોરીને લઈને છે. એ રાગ આસ્રવ છે અને તેનાથી નવા છ કર્મ બંધાય છે.

• કે જે કર્મબંધ વિચિત્ર ભેદોના સમૂહવાળો હોય છે (અર્થાત્ જે કર્મબંધ અનેક પ્રકારનો હોય છે). અજ્ઞાનીને સ્થિતિની જાત પણ અનેક પ્રકારની છે અને બંધન પણ અનેક પ્રકારનું છે. અનેક પ્રકારની પ્રકૃતિનાં [અનેક પ્રકારના] રસ અને સ્થિતિવાળા કર્મ બંધાય. વિચિત્ર કર્મ બંધાય.

(પૃ.નં.-૨૫૫) (ભાવાર્થ:) શુદ્ધનયથી ચ્યુત થવું એટલે 'હું શુદ્ધ છું' એવા પરિણમનથી છૂટીને અશુદ્ધરૂપ પરિણમવું તે અર્થાત્ મિથ્યાદૃષ્ટિ બની જવું તે. એમ થતાં, જીવને મિથ્યાત્વ સંબંધી રાગાદિક ઉત્પન્ન થાય છે, જેથી દ્રવ્યાસ્રવો કર્મબંધના કારણ થાય છે અને તેથી અનેક પ્રકારના કર્મ બંધાય છે. આ રીતે અહીં શુદ્ધનયથી ચ્યુત થવાનો અર્થ શુદ્ધતાના ભાનથી (-સમ્યક્ત્વથી) ચ્યુત થવું એમ કહ્યું!

- પરથી ભિન્ન પડી, રાગથી ભિન્ન પડી પર્યાયને ત્રિકાળી દ્રવ્યસ્વભાવમાં જોડીને આત્માનો જે નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ અનુભવ થાય, શુદ્ધ આનંદનું વેદન થાય અને શુદ્ધનય એટલે શુદ્ધનયનો આશ્રય કરે (છે). એવા શુદ્ધ પરિણમન અંદરને પરથી છૂટીને અશુદ્ધરૂપે પરિણમવું અટકી મિથ્યાદૃષ્ટિ થવાનું તે શુદ્ધનયથી ચ્યુત થવાની વ્યાખ્યા [છે].
- હું શુદ્ધ છું એવો વિકલ્પ નહિ પરંતુ જે નિર્વિકારી વર્તમાની શુદ્ધ પરિણમન છે એનાથી ભ્રષ્ટ થવું અને અશુદ્ધ વિકારી પરિણમનમાં પરિણમવું એટલે કે મિથ્યાદૃષ્ટિ થવું [એ શુદ્ધનયથી ચ્યુત થવું છે].
- સમકિતીને રાગ નહોતા એમ [પહેલાની ગાથાઓમાં] કહ્યું હતું ઈ મિથ્યાત્વ સંબંધીના રાગ અને નહોતા. [હવે શુદ્ધનયથી ચ્યુત થતાં] એના [મિથ્યાત્વ] સંબંધી રાગાદિ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જૂના દ્રવ્યાસ્રવ કર્મો એ [નવા] કર્મબંધના કારણ થાય છે. તેથી અનંત સંસારના કર્મ બંધાય છે.
- 'ઉપયોગની અપેક્ષા અહીં ગૌણ છે, અર્થાત્ શુદ્ધનયથી ચ્યુત થવું એટલે શુદ્ધ ઉપયોગથી ચ્યુત થવું એવો અર્થ અહીં મુખ્ય નથી; કારણ કે શુદ્ધોપયોગરૂપ રહેવાનો કાળ અલ્પ હોવાથી માત્ર અલ્પ કાળ શુદ્ધોપયોગ રહીને પછી તેનાથી છૂટી જ્ઞાન અન્ય જ્ઞેયોમાં ઉપયુક્ત થાય તોપણ મિથ્યાત્વ વિના જે રાગનો અંશ છે તે અભિપ્રાયપૂર્વક નહિ હોવાથી જ્ઞાનીને માત્ર અલ્પ બંધ થાય છે અને અલ્પ બંધ સંસારનું કારણ નથી. માટે અહીં ઉપયોગની અપેક્ષા મુખ્ય નથી.':
- શુદ્ધસ્વરૂપથી ચ્યુત તો ત્યારે કહેવાય કે [જ્યારે તેને] અશુદ્ધ પરિણમન [થાય અને તે] મિથ્યાદૃષ્ટિ થાય. [પરંતુ] શુદ્ધસ્વરૂપનું ભાન અંતર દૃષ્ટિમાં છે અને ઉપયોગ વિકાર રાગાદિમાં જાય છે, છતાં તે શુદ્ધસ્વરૂપથી ચ્યુત થયો નથી. ઉપયોગમાં રાગ આવે એ વાત ત્યાં ગૌણ કરી છે અને રાગ આવે માટે શુદ્ધસ્વરૂપથી ચ્યુત થયો છે એમ નથી. દૃષ્ટિએ શુદ્ધ ચૈતન્યને પકડ્યું છે એનાથી એ ચ્યુત થયો નથી. ઉપયોગ વિકારિ રાગમાં ગયો હોય છતાં શુદ્ધ ચૈતન્યના પરિણમનથી ચ્યુત થયો નથી.
- અંદરની શુભરાગના ઉપયોગમાં છે છતાં તે શુદ્ધસ્વરૂપથી ભ્રષ્ટ નથી અને જ્ઞાનીને શુભભાવ કે અશુભભાવ આવે છતાં શુદ્ધસ્વરૂપથી ચ્યુત ન થાય. ત્યાં જે દૃષ્ટિ છે ત્યાંથી ખસે નહિ. આનંદનું વેદન તો સાથે છે. આર્તધ્યાન, રૌદ્ર-ધ્યાન થાય, એ ઉપયોગ અશુદ્ધ થાય છતાં સ્વરૂપની શુદ્ધતાથી ચ્યુત નથી.
- શુદ્ધોપયોગરૂપ, અંદર આનંદના ઉપયોગમાં રહેવું એનો કાળ ઘણો અલ્પ છે. (?) પોતાની સ્થિતિની અંદર તો છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં, તેનાથી ઓછા સ્થાનમાં (ચોથે). એમ નીચે ઉપયોગ તો ઘણો થોડો કાળ છે. ચોથે, પાંચમે ભલે અસંખ્ય સમય રહે પરંતુ ઘણો થોડો વખત રહે. એટલે ઉપયોગની અપેક્ષાએ ભ્રષ્ટ થયું એમ અહીં ન ગણવું. ચારિત્રદોષમાં એ અસ્થિર થયો પરંતુ વસ્તુમાં સ્થિર થયો એ શુદ્ધ ચૈતન્યના [એના] મૂળીયા પકડ્યાં છે.
- સ્વાધ્યાયમાં જે ઉપયોગ હોય એ તો સમકિતીને પણ થોડો કાળ રહે. પછી બીજા જાણવાયોગ્ય પદાર્થો છે એમાં ઉપયોગ જાય.

- અભિપ્રાયપૂર્વક એટલે રાગ હિતકારક છે અને આ રાગ એ મારું સ્વરૂપ છે, એવો અભિપ્રાય જ્ઞાનીને હોતો નથી. તેને અભિપ્રાયપૂર્વક રાગ નથી એટલે રાગ આવે એનો અલ્પ બંધ, અલ્પ સ્થિતિ પડે.
- જ્ઞાનીને રૌદ્રધ્યાન જેવો ભાવ પણ આવી-જાય એમ બને. જ્ઞાનો ઉપયોગ ભલે પરજ્ઞેયમાં જાય [પરંતુ] તેથી, દ્રષ્ટિ સ્વરૂપથી ખસતી નથી; તેથી તેનો રસ અને સ્થિતિ અલ્પ બંધાય છે. માટે ઉપયોગથી ખસી જવું તો ગૌણ છે ઈ એટલું મુખ્ય નથી. અંતરંગનો અનુભવ, પ્રતીતિ થઈ, તેનો ઉપયોગ ક્ષાયિક રાગમાં જાય એની અહીં મુખ્યતા ગણી નથી.
- હવે જો ઉપયોગની અપેક્ષા લઈએ તો આ પ્રમાણે અર્થ થાય:- જ્યાં શુદ્ધ-સ્વરૂપના નિર્વિકલ્પ અનુભવથી છૂટે પરંતુ સમ્યક્ત્વથી ન છૂટે તેને ચારિત્રમોહના રાગાદિ થકી બંધ થાય છે. તે બંધ જોકે અજ્ઞાનના પક્ષમાં નથી તોપણ તે બંધમાં તો છે જ. માટે તેને [illegible] સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ્ઞાનીને શુદ્ધનયથી ન છૂટવાનો અર્થાત્ શુદ્ધોપયોગમાં લીન રહેવાનો ઉપદેશ છે. કેવળજ્ઞાન થતાં સાક્ષાત્ શુદ્ધનય થાય છે.
- પહેલા ઉપયોગની અપેક્ષા નથી, એને બંધ નથી એમ કહ્યું અને હવે ઉપયોગ જોડી અર્થ થાય છે (એની વાત કરે છે).
- ક્ષાયિક [જ્ઞાની] નિર્વિકલ્પ અનુભવમાંથી ખસી જાય પરંતુ શુદ્ધસ્વરૂપની જે નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ થઈ છે એમાંથી ન છૂટે તો તેને થોડો રાગ થાય છે તો તે અજ્ઞાનના પક્ષે એને અજ્ઞાનની ધારામાં નથી, પરંતુ બંધ તો છે. અત્યારે તો ઉપયોગની અપેક્ષાએ લીધું છે ને!
- ઉપયોગમાં પણ [જે] રાગ આવે એને [illegible] છોડી જાય ઉપયોગને સ્વરૂપતરફ વાળવા પ્રયત્ન કરે છે. નિર્વિકલ્પ તો છૂટ્યું છે પરંતુ ઉપયોગ જે રાગમાં જાય છે એને પણ અંતરમાં વાળવા પ્રયત્ન કરે છે.
- [માટે] શુદ્ધ ઉપયોગમાં જ લીન રહેવું તેવો ઉપદેશ છે. એમાં દયા, દાનનો પણ વિકલ્પ ઉઠાવવો નહિ. શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અંતર લીન થઈને રહેવું, ઉપયોગ બહાર ન જાય એવો અહીં ઉપદેશ છે.
- (૧૨૦ના કળશના ભાવાર્થમાં આવી ગયું છે - છેલ્લી લીટીમાં) શુદ્ધનય તો કેવળજ્ઞાન થયે થાય છે, ત્યારપછી એને અંતરમાં ઉપયોગને વાળવો એ રહેતું નથી. પૂર્ણ શુદ્ધ થઈ ગયો. પરમાત્મદશા કેવળજ્ઞાન (થઈ ગયું).

વિષય-૧૨૧ : [illegible]　　પા-૧૦

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1. જો બાળ વૃષણકોથળીમાં [illegible] ગર્ભાવસ્થામાં [illegible] તો બાળ નિયમિત [illegible] થઈ જાય છે.
2. જો બાળ વૃષણકોથળીમાં [illegible] [illegible] (ખાસ કરીને [illegible]) તો નિયમિત [illegible] થઈ જાય છે.
3. આ વિકારમાં જો બાળ વૃષણની પરિસ્થિતિ સ્થિર હોય છે, પરંતુ [illegible] સ્થિર [illegible] તેની વાત કરવામાં આવે છે.
4. આ વિકારમાં વૃષણ [illegible] [illegible] સ્થિર થઈને [illegible] થઈ જાય [illegible] વિવિધ પ્રકારના [illegible] વાત કરવામાં આવે છે.
5. આ વિકારના [illegible] [illegible] વૃષણ સ્થિર [illegible] વૃષણના [illegible] (-[illegible]) સ્થિર [illegible] કર્યો છે.
6. વૃષણ [illegible] સ્થિર [illegible] અને વૃષણકોથળી સ્થિર [illegible] [illegible] ફરક નથી.
7. વૃષણકોથળીમાં રહેલા [illegible] વૃષણની પરિસ્થિતિમાં રહેલા [illegible] કરતાં [illegible] વધારે હોય છે.
8. [illegible] વૃષણકોથળીની [illegible] મુખ્ય છે, વૃષણની પરિસ્થિતિની [illegible] મુખ્ય છે.
9. [illegible] વૃષણની પરિસ્થિતિની [illegible] મુખ્ય છે, વૃષણકોથળીની [illegible] [illegible] છે.
10. [illegible] વૃષણ [illegible] સ્થિર [illegible] [illegible] વૃષણકોથળી [illegible] સ્થિર [illegible] [illegible] મુખ્ય નથી. ([illegible])
11. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] વૃષણ [illegible] સ્થિર [illegible] નથી.
12. [illegible] [illegible] નિયમિત સ્થિર થઈને [illegible] થઈ જાય છે.
13. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] વૃષણકોથળીમાં સ્થિર ન થાય, પરંતુ [illegible] [illegible] વૃષણકોથળી સ્થિર થઈને [illegible] [illegible] પ્રકારનો [illegible] હોય [illegible]
14. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] વૃષણની પરિસ્થિતિ સ્થિર [illegible] નથી.
15. આ વિકારમાં [illegible] વૃષણકોથળીમાં જ રહેલા [illegible] [illegible] [illegible] છે.

ગાથા-૧૭૯, ૧૮૦

ઉત્થાનિકા:- હવે આ જ અર્થને દૃષ્ટાંત દ્વારા દૃઢ કરે છે:-

ગાથા-હરિગીત

પુરુષે ગ્રહેલ આહાર જે, ઉદરાગ્નિને સંયોગ તે
બહુવિધ માંસ, વસા અને રુધિરાદિ ભાવે પરિણમે; ૧૭૯
ત્યમ જ્ઞાનીને પણ પ્રત્યયો જે પૂર્વકાળનિબદ્ધ જે
બહુવિધ બાંધે કર્મ, જો જીવ શુદ્ધનયપરિચ્યુત બને. ૧૮૦.

શબ્દાર્થ:- જેમ પુરુષ વડે ગ્રહાયેલો જે આહાર તે ઉદરાગ્નિથી સંયુક્ત થયો થકો અનેક પ્રકારે માંસ, વસા, રુધિર આદિ ભાવોરૂપે પરિણમે છે, તેમ જ્ઞાનીને પૂર્વે બંધાયેલા જે દ્રવ્યાસ્રવો છે તે બહુ પ્રકારનાં કર્મ બાંધે છે;- એવા જીવો શુદ્ધનયથી ચ્યુત થયેલા છે. (જ્ઞાની શુદ્ધનયથી ચ્યુત થાય તો તેને કર્મ બંધાય છે.)

ભાવાર્થ:- જ્ઞાની શુદ્ધનયથી છૂટે ત્યારે તેને રાગાદિભાવોનો સદ્ભાવ થાય છે, રાગાદિભાવોના નિમિત્તે દ્રવ્યાસ્રવો અવશ્ય કર્મબંધનાં કારણ થાય છે અને તેથી કાર્મણવર્ગણા બંધરૂપે પરિણમે છે. ટીકામાં જે એમ કહ્યું છે કે 'દ્રવ્યપ્રત્યયો પુદ્ગલકર્મને બંધરૂપ પરિણમાવે છે', તે નિમિત્તથી કહ્યું છે. ત્યાં એમ જાણવું કે 'દ્રવ્યપ્રત્યયો નિમિત્તભૂત થતાં કાર્મણવર્ગણા સ્વયં બંધરૂપે પરિણમે છે.

સારાંશ:- (પ્ર.નં.૨૫૫) 'બાધારહિતપણાને' એમ શબ્દ વાપર્યો છે. શુદ્ધનયથી પરિચ્યુત અને નયપરિચ્યુત કીધા. વ્યવહારનય તો કથનમાત્ર છે. મૂળ રસ્તો તો શુદ્ધનય છે. પહેલું એમ કીધું કે જ્ઞાયક-ભૂતાર્થ પદાર્થ, ત્રિકાળ એ જ શુદ્ધનય છે, પછી કીધું કે એ શુદ્ધનયનો વિષય છે.

- (ટીકા) 'જ્યારે જ્ઞાની શુદ્ધનયથી ચ્યુત થાય ત્યારે તેને રાગાદિભાવોનો સદ્ભાવ હોવાથી, પૂર્વબદ્ધ દ્રવ્યપ્રત્યયો, પોતાને (-દ્રવ્યપ્રત્યયોને) કર્મબંધના હેતુપણાના હેતુનો સદ્ભાવ થતાં હેતુમાન ભાવનું (-કાર્યભાવનું) અનિવાર્યપણું હોવાથી, જ્ઞાનાવરણાદિ ભાવે પુદ્ગલકર્મને બંધરૂપે પરિણમાવે છે.'
- હવે શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપના આનંદની પરિણતિમાં છે- એ શુદ્ધનયથી ચ્યુત થાય ત્યારે તેને રાગાદિ થાય. ઉપયોગમાંથી ખસી ગયો અને થયો રાગ-દ્વેષ. એ રાગ-દ્વેષ [પૂર્વ]કર્મને નિમિત્ત થયું અને [એ પૂર્વકર્મરૂપ] નિમિત્ત પછી નવા [દ્રવ્યકર્માસ્રવોને] નિમિત્ત થયું. પૂર્વકર્મ નવા [કર્મના] બંધનને [નિમિત્ત] થયું અને પૂર્વકર્મને હેતુ થયો રાગ-દ્વેષ.
- જડકર્મના નિમિત્તે રાગદ્વેષના પરિણામનું નિમિત્ત થયું તેથી નવું કર્મ નવું બંધન તે કર્મ થયું. એનું બંધનનું કાર્ય થાય જ, અનિવાર્ય છે, વારી શકાય નહિ.
- જ્યારે જૂના કર્મ પડ્યા છે પરંતુ હવે જ્યારે શુદ્ધ ઉપયોગમાંથી ખસી જાય છે અને રાગ-દ્વેષમાં આવે છે ત્યારે તે રાગ-દ્વેષ જૂના કર્મને નિમિત્ત થાય છે અને તેથી નવું કર્મનું કાર્ય થાય છે. નવા કર્મનાં બંધનરૂપ કાર્ય થાય છે.
- 'અને આ અપ્રસિદ્ધ પણ નથી (અર્થાત્ આનું દૃષ્ટાંત જગતમાં પ્રસિદ્ધ-જાણીતું છે); કારણ કે ઉદરાગ્નિ પુરુષે ગ્રહેલા આહારને રસ, રુધિર, માંસ આદિભાવે પરિણમાવે છે એમ જોવામાં આવે છે.'

ગા-૭૨

- આહાર ભલે શુદ્ધ જાતનો લીધો પરંતુ ઉદરાગ્નિ છે એને લઈને તેથી લોહીપણે, તેથી માંસપણે, તેથી હાડકાંપણે [અને] ભિન્ન ભિન્નપણે તે આહાર[ને] પરિણમાવે છે. [તેવી રીતે] જ્ઞાનીને પણ જ્યારે (શુદ્ધ) ઉપયોગથી ચ્યુત થાય, તો એને જૂના કર્મોમાં વિપાકનું નિમિત્તપણું થયું. એથી નવા કર્મ બંધાવાનું કારણ થયું.
- જેમ ઉદરાગ્નિથી માંસ, લોહી આદિ ભિન્ન ભિન્ન થાય એમ આ કર્મ પણ ભિન્ન ભિન્ન બંધાય, અનેક પ્રકારનું બંધાય એમ જાણે.
- (ભાવાર્થ) 'જ્ઞાની શુદ્ધનયથી છૂટે ત્યારે તેને રાગાદિ ભાવોનો સદ્ભાવ થાય છે, રાગાદિભાવોના નિમિત્તે દ્રવ્યાસ્રવો અવશ્ય કર્મબંધનાં કારણ થાય છે અને તેથી કાર્મણવર્ગણા બંધરૂપે પરિણમે છે.':

[નોંધ:- આ વિષયમાં ત્રણ અપેક્ષાએ વાત કરવામાં આવે છે:-

#1. જ્ઞાની શુદ્ધનયથી છૂટે ત્યારે તેને મિથ્યાત્વ થાય અને તેથી મિથ્યાત્વ સંબંધી બંધ થાય.

~~#2 જ્ઞાની શુદ્ધનયથી છૂટે અર્થાત્ ઉપયોગમાંથી છૂટે પરંતુ દૃષ્ટિ રહી જાય. [illegible] તેને મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી સંબંધી બંધન અને આસ્રવ નથી. એમ આના વિષયની દૃષ્ટિ અને અનુભવ અને આના ભાવને લઈને કહ્યું છે.~~
~~#3 અત્રે કહ્યું છે કે શુદ્ધનયથી છૂટવા આવે~~

#2 શુદ્ધોપયોગથી છૂટે છે પરંતુ દૃષ્ટિથી છૂટતો નથી. તેથી તેને મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી સંબંધી બંધ થતો નથી.

#3 શુદ્ધોપયોગથી છૂટે છે અને શુભ + અશુભ ઉપયોગમાં આવે છે ત્યારે તેને મિથ્યાત્વ સંબંધી બંધ તો નથી પરંતુ ચારિત્રમોહ સંબંધી બંધ અને આસ્રવ થાય છે.]

[illegible] અપેક્ષાએ વાત કરે છે:-

- 'જ્ઞાની શુદ્ધનયથી છૂટે ત્યારે તેને રાગાદિભાવોનો સદ્ભાવ થાય છે..':
- અહીં કહ્યું કે શુદ્ધનયથી છૂટવું એટલે ઉપયોગથી છૂટી જવો. દૃષ્ટિ રહી પરંતુ ઉપયોગ જે ધ્યાનમાં અંતર હતો તે ઉપયોગ બહારમાં આવી જવો. સમ્યગ્દૃષ્ટિને દૃષ્ટિ ભલે સમ્યક્ રહી, પરંતુ નિર્વિકલ્પ અંતર અનુભવ થકી ખસી જવો અને ભક્તિ આદિ શુભ રાગાદિમાં આવવું. ઉપયોગ જરી પરદ્રવ્યમાં જવો પરંતુ પ્રતીતરૂપ સમ્યગ્દર્શન એને ધ્યાન અંદર [રહ્યાં].
- 'રાગાદિભાવોના નિમિત્તે દ્રવ્યાસ્રવો અવશ્ય કર્મબંધનાં કારણ થાય છે':
- એ રાગાદિના કારણે જૂના કર્મ જરૂર નવા કર્મનું કારણ થાય છે. જ્ઞાની જ્યારે ઉપયોગમાંથી ખસીને [ને] ઉપયોગ જરી રાગમાં આવ્યો તો એ રાગને લઈને જૂના કર્મ નવા [કર્મનાં] બંધનું [નિમિત્ત] કારણ થાય [છે].

- 'આત્મા તેઓ નિર્વિકલ્પતા ત્રૈકાલિક પરિણામે છે. ટીકામાં જે એમ કહ્યું છે કે 'દ્રવ્યપર્યાયો ગુણપર્યાયોને ત્રૈકાલિક પરિણમાવે છે,' તે નિમિત્તથી કહ્યું છે. ત્યાં એમ સમજવું કે 'દ્રવ્યપર્યાયો નિમિત્તભૂત થતાં નિર્વિકલ્પતા સ્વયં ત્રૈકાલિક પરિણમે છે.':
- આત્મા રાગદ્વેષ કરે, વિકારી પરિણામિક પ્રકાર અને પરદ્રવ્ય તરફના ઝુકાવો કરે તેથી જીવો પર તેના તરફ ગતિ કરે પરિણમાવે. પરિણમાવે એટલે તેના તરફ નિમિત્ત થાય, એમ. [તેના તરફ] પરિણામે છે એમનો.
- આત્મા ના થતા છતાં આત્મા આપણા એકલા. એક બાજુ કહે કે ગતિ નથી અને બીજી બાજુ કહે ગતિ છે. કઈ તરફની અપેક્ષા છે? (તે સમજવું જોઈએ).

- ભગવાન આત્મામાં જેવા સાચા નીકળ્યા. એવા જ! જેણે સાચાના હાલ હાલ બહાર કર્યા, ભગવાને જીવું કહ્યું કે આ ભવ તારી મુક્તિ છે. એ પણ ઠેઠ સુધી પામેલ, ઠેઠ તેમાં રાખી, ઇન્દ્રોએ બનાવેલા પ.મારા ગોતમા હાથે સાચા નીકળ્યા. એમાં સાચા નીકળ્યા તો!

ગાથા-૧૭૯,૧૮૦: દિગ્વિચાર ક્ર.-૧૪

(૧) જોડકાં જોડો :-

1. પુરુષે ગ્રહેલો આહાર	A. અનંત પ્રકારના નવા કર્મોનો બંધ
2. ઉદરાગ્નિનો સંયોગ	B. પૂર્વે બંધાયેલા દ્રવ્યાસ્ત્રવો
3. બહુવિધ માંસ, વસાદિ ભાવોરૂપ પરિણમન	C. જ્ઞાનીનું શુદ્ધનયથી ચ્યુત થવું
4. પૂર્વબદ્ધ કર્મો	A. નવા કર્મોના હેતુપણાના હેતુ
5. રાગાદિ ભાવો	B. નવા કર્મોના હેતુ
6 શુદ્ધનયથી પરિચ્યુત થઈને મિથ્યાદૃષ્ટિ બનેલા જ્ઞાની	A. ચારિત્રમોહ સંબંધી અલ્પબંધ માત્ર થાય છે.
7. શુદ્ધોપયોગથી ચ્યુત થયો છે પરંતુ જેનું સમકિત લબ્ધિરૂપે વિદ્યમાન છે એવા જ્ઞાની	B. મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી સંબંધી જ્ઞાનાવરણ આદિના નવા કર્મોના બંધ થાય છે.
8. શુદ્ધોપયોગથી ચ્યુત થયો છે પરંતુ જેનું સમકિત લબ્ધિરૂપે વિદ્યમાન છે એવા જ્ઞાની	C. મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી સંબંધી નવા કર્મોનો બંધ થતો નથી.

(૨) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. દ્રવ્યપ્રત્યયો પુદ્ગલ કર્મને બંધરૂપે પરિણમાવે છે.
2. દ્રવ્યપ્રત્યયો નિમિત્તભૂત હોતાં કાર્મણવર્ગણા સ્વયં બંધરૂપે પરિણમે છે.
3. મૂળ ગાથામાં શ્રીકુંદકુંદાચાર્યે 'ણયપરિહીણા' (નયથી પરિચ્યુત) શબ્દ વાપર્યો છે, તેનો અર્થ 'વ્યવહારનયથી પરિચ્યુત' થાય છે.
4. ઉપરના કથનમાં નયપરિચ્યુતનો અર્થ 'શુદ્ધનયથી પરિચ્યુત' થાય છે.
5. 'શુદ્ધનયથી પરિચ્યુત' કહેવા માટે 'ણયપરિહીણા' શબ્દ વાપરીને શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય આપણને એમ દર્શાવે છે કે શુદ્ધનય જ પરમાર્થ મુખ્યનય છે, વ્યવહારનય તો ગૌણ કથનમાત્ર જ છે.
6. જ્ઞાની જ્યારે શુદ્ધનયથી પરિચ્યુત થાય છે ત્યારે તેને રાગાદિ ભાવોનો સદ્ભાવ અવશ્ય થાય છે.
7. રાગાદિ ભાવોના સદ્ભાવમાં પૂર્વબદ્ધ કર્મો કાર્મણવર્ગણાઓને જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મરૂપ પરિણમવામાં નિમિત્ત બને છે.
8. જીવ જ્યારે રાગાદિ કરે ત્યારે પૂર્વકર્મના નિમિત્તયુક્ત નવા કર્મબંધનરૂપ કાર્ય અનિવાર્યપણે થાય જ, તેને વારી શકાય નહિ.
9. આહાર ભલે ગમે તે પ્રકારનો લીધો હોય, પરંતુ ઉદરાગ્નિના સંયોગથી તે રુધિર, માંસ, વસા આદિ અનંત પ્રકારે અનિવાર્યપણે પરિણમે છે.

કળશ-૧૨૨

શ્લો-૭૫

ઉત્થાનિકા:- હવે આ અર્થ કળશના તાત્પર્યરૂપ શ્લોક કહે છે:-

કળશ: (હરિગીત)

તાત્પર્ય સર્વ કથન તણું કે શુદ્ધનય તજવો નહીં;
છે બંધ એના ત્યાગથી ને મોક્ષ એના ગ્રહણથી. ક.૧૨૨.

શ્લોકાર્થ- અહીં એ જ તાત્પર્ય છે કે શુદ્ધનય ત્યાગવાયોગ્ય નથી; કારણ કે તેના અત્યાગથી (કર્મનો) બંધ થતો નથી અને તેના ત્યાગથી બંધ જ થાય છે.

સારાંશ: (શ્લોકાર્થ:) 'અહીં એ જ તાત્પર્ય છે કે શુદ્ધનય ત્યાગવાયોગ્ય નથી...':

(પુ.નં.૨૪૫). એ પુરાણિદના ભાઈને પત્રમાં, ગુરુ-શાસ્ત્રમાં લખ્યો છે કે શુદ્ધનય છોડવાયોગ્ય નથી. જુઓ! બેઉમાં આ તાત્પર્ય આવ્યું. એ સમયસારના એના સહિત રચના (ગાથા) એ 'શુદ્ધનય ત્યાગવાયોગ્ય નથી.' ગુણ ને નય ને ભેદ એ તો રાગ છે, એ વ્યવહારનય ત્યાગવાયોગ્ય છે.

- અંદર શુદ્ધ ચૈતન્ય જ છે, રાગ વિનાની ચીજ (છે), એને પકડીને જ અનુભવ કર્યો એ છોડવા જેવો નથી, કારણ કે તેના અત્યાગથી (કર્મનો) બંધ થતો નથી. એનો ત્યાગ ન કરે તો બંધ થતો નથી અર્થાત્ કે તેને છોડે નહિ તો કર્મનો બંધ થતો નથી. શુદ્ધ સ્વરૂપ આનંદનો નાથ, એને પકડીને અનુભવે તો બંધ થતો નથી.
- 'અને તેના ત્યાગથી બંધ જ થાય છે.'
- ચૈતન્યમૂર્તિ પરમાત્મા! ભગવાન સ્વરૂપે અંદર બિરાજમાન છે, એને છોડીને જ રાગાદિ કરે, એને મિથ્યાત્વથી બંધ જ થાય છે. એને અબંધ-મોક્ષ સંવર, નિર્જરા છે નહિ.
- અંતરમાં સ્વરૂપની દૃષ્ટિનો જેને ત્યાગ નથી તેને બંધ નથી અને સ્વરૂપની દૃષ્ટિનો જેને ત્યાગ છે, એ પછી ભલે વ્રત અને તપ કરીને મરી જાય, સૂકાઈ જાય, તો [પણ] તેને બંધન છે.

(પુ.નં.૨૪૬). તાત્પર્ય અંતરનું રહસ્ય. આખા સિદ્ધાંતનું આ રહસ્ય છે.

- મુમુક્ષુ: સિદ્ધાંતનો સાર શું છે?

ઉત્તર: તાત્પર્ય એ સાર છે. આ ચૈતન્ય વસ્તુ પૂર્ણ શુદ્ધ આનંદ, એની પ્રતીતિ અને એનું પરિણમન (ધ્યાન) એ છોડવા જેવું નથી. એને છોડીને વ્યવહાર આદરવા જેવો નથી. એને છોડે નહિ તો બંધ થાય નહિ. એને વ્યવહારને (ગ્રહે), વ્યવહારને આદરે તો બંધ થાય. વ્યવહાર છોડવા જેવો છે કારણ કે એને છોડે મુક્તિ છે.

- નિશ્ચય અને વ્યવહારનયનું આ રહસ્ય છે.

વિભાગ-૧૨૨: ઉપસંહાર   ક્રમ-૭૬

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

સાચું, 1. નાટકરૂ કારક સાર.

2. શુદ્ધનયના અભ્યાસથી સંસારનું ગ્રહણ થાય છે.

ખોટું 3. શુદ્ધનયના અભ્યાસથી ગ્રહણ અને સંસારનો ત્યાગ થાય છે.

4. શુદ્ધનય છોડવાલાયક નથી કારણ કે શુદ્ધાત્મા સિવાય સિદ્ધિપ્રાપ્ત સ્થાન છોડવા-લાયક નથી.

5. શુદ્ધનય છોડવાલાયક નથી કારણ કે શુદ્ધનયના વિષયના આશ્રયે પ્રગટેલ શુદ્ધ પરિણતિ છોડવાલાયક નથી.

6. શુદ્ધનયના અભ્યાસથી કારણ કે સ્વરૂપની દ્રષ્ટિના ગ્રહણથી કર્મો બંધ થતાં નથી.

7. શુદ્ધનયના ત્યાગથી કારણ કે રાગાદિરૂપ પરિણામથી કર્મો બંધ જ થાય છે, સંવર-નિર્જરા પ્રગટતી નથી.

8. વ્યવહારને છોડવો જ યુક્તિ છે.

9. આ કળશમાં નિશ્ચયનય અને વ્યવહારનયનું રહસ્ય ખોલવામાં આવ્યું છે.

કળશ-૧૨૩

કા-૧૧

ઉત્થાનિકા:- હવે, 'શુદ્ધનય છોડવાયોગ્ય નથી' એવા અર્થને દૃઢ કરનારું કાવ્ય કહે છે:-

કળશ:- (હરિગીત)

ધીર ને ઉદાર અહો! મહિમાવંત અનાદિ અનંત જે,
તે જ્ઞાનમાં સ્થિરતા કરંતો કર્મનાશક ભાવ જે;
સદ્દૃષ્ટિઓ તે શુદ્ધનયને ના કદીયે છોડજો,
પરભાવથી વૃત્તિ સમેટીને નિજ જ્ઞાનઘનને દેખજો. ક.૧૨૩.

શ્લોકાર્થ:- ધીર (ચળાચળતા રહિત) અને ઉદાર (સર્વ પદાર્થોમાં વિસ્તારયુક્ત) જેનો મહિમા છે એવા અનાદિનિધન જ્ઞાનમાં સ્થિરતા બાંધતો (અર્થાત્ જ્ઞાનમાં પરિણતિને સ્થિર રાખતો) શુદ્ધનય - કે જે કર્મોને મૂળથી નાશ કરનારો છે તે - પવિત્ર ધર્મી (સમ્યગ્દૃષ્ટિ) પુરુષોએ કદી પણ છોડવાયોગ્ય નથી. શુદ્ધનયમાં સ્થિત તે પુરુષો, બહાર નીકળતા એવા પોતાના જ્ઞાનકિરણોના સમૂહને (અર્થાત્ કર્મના નિમિત્તે પરમાં જતી જ્ઞાનની વિશેષ વ્યક્તિઓને) અલ્પ કાળમાં સમેટીને, પૂર્ણ, જ્ઞાનઘનના પુંજરૂપ, એક, અચળ, શાંત તેજને - તેજઃપુંજને - દેખે છે અર્થાત્ અનુભવે છે.

ભાવાર્થ:- શુદ્ધનય, જ્ઞાનના સમસ્ત વિશેષોને ગૌણ કરી તથા પરનિમિત્તથી થતા સમસ્ત ભાવોને ગૌણ કરી, આત્માને શુદ્ધ, નિત્ય, અભેદરૂપ, એક ચૈતન્યમાત્ર ગ્રહણ કરે છે અને તેથી પરિણતિ શુદ્ધનયના વિષયસ્વરૂપ ચૈતન્યમાત્ર શુદ્ધ આત્મામાં એકાગ્ર-સ્થિર થતી જાય છે. એ પ્રમાણે શુદ્ધનયનો આશ્રય કરનારા જીવો અલ્પ કાળમાં બહાર નીકળતી જ્ઞાનની વિશેષ વ્યક્તિઓને સંકેલીને, શુદ્ધનયમાં (આત્માની શુદ્ધતાના અનુભવમાં) નિર્વિકલ્પપણે ઠરતાં સર્વ કર્મોથી ભિન્ન કેવળ જ્ઞાનસ્વરૂપ, અમૂર્તિક પુરુષાકાર, વીતરાગ જ્ઞાનમૂર્તિસ્વરૂપ પોતાના આત્માને દેખે છે અને શુક્લધ્યાનમાં પ્રવૃત્ત થઈને અંતર્મુહૂર્તમાં કેવળજ્ઞાન પ્રગટાવે છે. શુદ્ધનયનું આવું માહાત્મ્ય છે. માટે શુદ્ધનયના અવલંબન વડે જ્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન ઊપજે નહિ ત્યાં સુધી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોએ શુદ્ધનય છોડવાયોગ્ય નથી એમ શ્રીગુરુઓનો ઉપદેશ છે.

સારાંશ (પ્રશ્નરૂપ) - (શ્લોકાર્થ) [૧] શું છે [શુદ્ધનયનું] સ્વરૂપ?

[અ] 'ધીર (ચળાચળતા રહિત) અને ઉદાર (સર્વ પદાર્થોમાં વિસ્તારયુક્ત) જેનો મહિમા છે...'!

- ભગવાન આત્મામાં જે શુદ્ધ ધ્રુવ તે ચળાચળતા રહિત [ધીર] છે. બધા પદાર્થોને જાણે એવું 'ઉદાર' છે પોતે એક પદાર્થમાં આવું જ્ઞાન હોવા છતાં એ જ્ઞાન બધા પદાર્થોને જાણે એવું ઉદાર છે. જેના જ્ઞાનની પરિધિ શુદ્ધ ચૈતન્યપ્રભુને અવલંબને પ્રગટી તે લોકાલોકને જાણવાની તાકાત રાખે છે. એવા એનો મહિમા છે.
- [બ] 'એવા અનાદિનિધન જ્ઞાનમાં સ્થિરતા બાંધતો (અર્થાત્ જ્ઞાનમાં પરિણતિને સ્થિર રાખતો) શુદ્ધનય -'!
- 'અનાદિનિધન' એટલે જેની શરૂઆત નહિ અને જેનો છેડો નહિ. 'જ્ઞાનમાં' એટલે આત્મામાં. 'સ્થિરતા બાંધતો [એટલે] ખીલે જેમ બાંધે છે ને?

અને આ ધ્રુવમાં આત્માની પરિણતિને બાંધતો. અનાદિઅનંત જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા એમાં પરિણતિને સ્થિર રાખતો.

- '<u>શુદ્ધનય — કે જે કર્મોને મૂળથી નાશ કરનારો છે.</u>' :
- અહાહા! આત્મા અવિકાર છે ને! ચૈતન્યઘન અનાદિઅનંત મૂળ (ભગવાન) જ્યાં પકડ્યો ત્યાં કર્મોનો મૂળમાંથી નાશ થઈ જાય છે. આ મૂળને પકડ્યું તો આખું મૂળ નાશ થાય છે.

[2] '<u>તે — [શુદ્ધનય] પવિત્ર ધર્મી (સમ્યગ્દૃષ્ટિ) પુરુષોએ કદી પણ છોડવાયોગ્ય નથી.</u>'

- <u>કૃતિભિઃ</u>: એટલે જેણે કાર્ય કર્યું છે, એટલે સમકિતી. જે આ ચૈતન્ય શુદ્ધ છે, અને દૃષ્ટિમાં લીધો છે એણે કાર્ય કર્યું છે. એ કાર્ય કરનારો (છે માટે) એને અહીં સમકિતી કહે છે.
- પુરુષોએ એટલે આત્માઓ. સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્માએ કોઈ દિવસ પણ શુદ્ધનય — સ્વનો આશ્રય છે એ શુદ્ધ પરિણતિ છોડવા જેવી નથી.

[3] '<u>શુદ્ધનયમાં સ્થિત તે પુરુષો,..</u>' : જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાન, એમાં જે આત્માઓ સ્થિત છે તે ભવ્યો '<u>બહાર નીકળતા એવા પોતાનાં જ્ઞાનકિરણોના સમૂહને (કર્મના નિમિત્તે પરમાં જતી જ્ઞાનની વિશેષ વ્યક્તિઓને) અલ્પ કાળમાં સમેટીને</u>'.. જ્ઞાનની કિરણો બહારમાં જતી, રાગમાં જોડાતી એને સમેટીને.

- જ્ઞાનના કિરણો (એટલે કે) પરપ્રતિ જે બહાર દયા, દાન, વ્રતાદિમાં જતી હોય.. તેને પણ સમેટી લે, સંકેલી લે છે. પોતાની જે જ્ઞાનની પર્યાય — ઉપયોગ — બહાર જતો હોય તેને. મૂળ તો વિકાર. જ્ઞાન અંદરમાંથી (છૂટીને) બહાર જાય ત્યાં વિકાર (ઉત્પન્ન થાય છે). રાગમાં જતું જ્ઞાન એને અલ્પ કાળમાં સમેટીને આત્મામાં સમાવે.
- '<u>પૂર્ણ, જ્ઞાનઘનના પુંજરૂપ</u>' : પૂર્ણ એકલો જ્ઞાનનો ઢગલો! સ્વભાવનો પિંડ! જ્ઞાનનો રસકંદ! ધ્રુવ!
- '<u>એક</u>': એક એકરૂપ છે તેમાં સ્થિર થાય. અનેકપણું ભેદ પડતું હોય એને છોડી દે. રાગાદિભાવ(ને છોડી દે). ચૈતન્ય.. ચૈતન્ય... ચૈતન્ય.. ચૈતન્ય.. ચૈતન્ય.. ચૈતન્ય.. ચૈતન્ય.. અનાદિનિધન એકરૂપ વસ્તુ છે એમાં સમેટી લે. (ઇતર) વૃત્તિ જતી હોય તો (અંદર) ખેંચીને આમ લાવ દે.
- '<u>અચલ</u>': એવો ભગવાન આત્મા પૂર્ણાનંદસ્વરૂપ અચળ છે.
- '<u>શાંત તેજને — તેજ પુંજને</u>': ઉપશમ રસનો ગાંઠો! શાંત તેજનો પુંજ!
- '<u>દેખે છે</u>' : પર તરફની વૃત્તિને સંકેલીને આત્મા ઉપર ભાર દે છે ત્યારે આવા પૂર્ણને, પૂર્ણ જ્ઞાનઘન પુંજરૂપને, એકને, અચલને, શાંત તેજને, શાંત તેજના પુંજને [દેખે છે અર્થાત્] અનુભવે છે. એનું નામ આત્માનું જ્ઞાન અને આત્માનો અનુભવ, એનું નામ મોક્ષનો માર્ગ.
- (<u>ભાવાર્થ</u>) · '<u>શુદ્ધનય, જ્ઞાનના સમસ્ત વિશેષોને ગૌણ કરી તથા પરનિમિત્તથી થતા સમસ્ત ભાવોને ગૌણ કરી..</u>' : · સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ (એને) આત્માના સ્વભાવનો અનુભવ કરતો હોય ત્યારે જ્ઞાનના ભેદો જે છે એને છોડી દે,

ગ્રહણ કરે. તે મતિ, શ્રુત, અવધિના જે ભેદ છે એ ઉપરનું લક્ષ છોડી દે. [અને] પર નિમિત્તાધીન થતા રાગાદિ. એને ગૌણ કરીને સ્વભાવ તરફ દૃષ્ટિ કરે. પર-નિમિત્તક થતા રાગાદિ વિકલ્પોને છોડી દઈને આનંદ ઉપર દૃષ્ટિ કરે.

- 'આત્માને શુદ્ધ, નિત્ય, આનંદરૂપ, અને ચૈતન્યમાત્ર ગ્રહણ કરે છે.': પોતાના જે પવિત્ર ગુણો છે તેના જે અંશો હતા તે અપેક્ષાદૃષ્ટિ ભેદને ગૌણ કરીને - ગુણ ભેદ પણ નહિ - પરનિમિત્તક થતા વિકલ્પોને પણ છોડી આખા આત્માને ગ્રહણ કરે છે. ગૌણ કેમ કર્યું? ? ભેદ રહી ન જાય પરંતુ તેનો આશ્રય છોડી તેનું લક્ષ છોડી [દઈને]. ધર્મ કરનારને આ કરવું પડશે ત્યારે ધર્મ થશે.
- આને તેથી પરિણતિ શુદ્ધનયના વિષયરૂપ ચૈતન્યમાત્ર શુદ્ધ આત્મામાં અંતર્મુ-ખાકાર થતી જાય છે.! પરિણતિ અંતર વર્તમાન દશા. શુદ્ધનયનો વિષય તો ચૈતન્યમાત્ર અને ધ્રુવ, અખંડ, આનંદ, અને (છે). [તેમાં] પરિણતિ (ખાકાર થતી જાય છે). આ રીતે શુદ્ધ આત્મામાં (પરિણતિની) અંતર્મુખતા થતી જાય છે. વિકલ્પક અંતર્મુખતાનો અભ્યાસ કરવો [જેમ આવી શકે].
- 'આ પ્રમાણે શુદ્ધનયનો આશ્રય કરનારા જીવો આત્મ સ્વભાવથી બહાર નીકળતી જ્ઞાનની વિશેષ વ્યક્તિઓને ગૌણ કરીને, શુદ્ધનયના (આત્માની શુદ્ધતાના અનુભવમાં) નિર્વિકલ્પપણે ફરતા..': - બહાર નીકળતી જ્ઞાનની વિશેષ વ્યક્તિઓ અંતરના ભેદો.
- [ભેદોને ગૌણ કરીને] જ્ઞાન અંતર્મુખ થઈ જાય.
- રાગને તો છોડ, પરંતુ ભેદને પણ છોડ, કેમ કે ભેદ ઉપર લક્ષ જશે તો રાગ થશે.
- અંતરમાં નિમિત્તને છોડી, ભેદને છોડી કરીને નિમિત્તક થતા વિકારને પણ છોડી નિર્વિકારી ભગવાન અંદર અંતર્મુખ બિરાજે છે એનો અનુભવ કરવો. ધર્મની શરૂઆત અહીંથી છે.
- અહાહા! વસ્તુ જે આત્મા, ધ્રુવસ્વરૂપ (છે), અખંડ છે, આનંદ છે. એને ભેદનું લક્ષ છોડી, રાગનું લક્ષ છોડી, અખંડ જ્ઞાયક ચૈતન્યસ્વરૂપ ભગવાન જે છે તેના ઉપર દૃષ્ટિ લગાવ, તેનો અનુભવ કર.
- વિકલ્પને નિષેધ કરે એ નહિ [પરંતુ] અંદર નિર્વિકલ્પપણે ફરતા... જ્ઞાનના ભેદો, દર્શનના ભેદો, એવા ભેદ પર્યાયમાં છે એનું પણ લક્ષ છોડીને. રાગના વિકલ્પની તો વાત શી કરવી? અંદર નિર્વિકલ્પ આત્મા - તેમાં નિર્વિકલ્પ-પણે ફરતા. • 'સર્વ કર્મોથી ભિન્ન કેવળ જ્ઞાનસ્વરૂપ, અમૂર્તિક પુરુષાકાર વીતરાગ જ્ઞાનમૂર્તિસ્વરૂપ પોતાના આત્માને દેખે છે અને શુક્લધ્યાનમાં પ્રવૃત્તિ કરીને અંતર્મુહૂર્તમાં કેવળજ્ઞાન પ્રગટાવે છે.'!
- અંદર તો જ્ઞાનસ્વરૂપ એનો વીતરાગ જ્ઞાનમૂર્તિસ્વરૂપ પ્રભુ છે. [એનો] પુરુષના આકારે આકાર છે. સ્ત્રીના શરીરમાં રહેલો આત્મા પણ એને પુરુષાકાર કહેવામાં આવે છે.
- ધર્મધ્યાનના બે પ્રકાર હોય છે - વ્યવહાર અને નિશ્ચય. એ નિશ્ચય ધર્મ-ધ્યાનમાં આવ્યા, આગળ વધી અંદર શુક્લધ્યાનમાં આવે. શુક્લધ્યાનનો તો એક જ પ્રકાર હોય છે - નિશ્ચય શુક્લધ્યાન. એમાં તરત અંતર્મુહૂર્તમાં

વિજ્ઞાન [illegible] છે. ટેક્નોલોજી [illegible] સ્થાન. [illegible] સ્થાનમાં બધાં વિજ્ઞાન થાય છે.

- બધું સરસ [illegible] છે. ભારતના અધિકાર (બધું સરસ છે).
- ટેક્નોલોજીનું [illegible] છે - [illegible] છે. ટેક્નોલોજી [illegible] નથી, અને એના અમલમાં જ મુક્તિ છે.
- મુશ્કેલી: [illegible] માટે [illegible] કરવો [illegible] થઈ જાય. [illegible] નથી. પછી [illegible] (ગાયો) [illegible] થઈ જાય. [illegible] કરવો.
- [illegible] - [illegible] થાય અને [illegible] (ઉપયોગી) છે [illegible] થાય.
- 'ટેક્નોલોજીનું [illegible] છે - માટે ટેક્નોલોજીના [illegible] વિજ્ઞાન [illegible] ટેક્નોલોજી [illegible] નથી અને [illegible] છે.' !
- [illegible] છે, [illegible] (છે), એના પછી [illegible] નથી. [illegible] વિજ્ઞાન (નો) [illegible] છે. [illegible] નથી.
- [illegible] છે. પછી [illegible] કરવા. [illegible] (કરવા ના) [illegible] (કરવો).
- [illegible] (કરવું) [illegible] છે. [illegible] ! [illegible] (ધાર્મિક) છે. ટેક્નોલોજીના [illegible], એનું પરિણામ એના [illegible] છે અને એના [illegible] છે.

કળશ-૧૨૩ : ધીરોદાર   ક્રમ-૯૧ A

(૧) જોડકાં જોડો :-

1.	ધીર	A.	સર્વ પદાર્થોમાં વિસ્તારયુક્ત
2.	ઉદાર	B.	ચંચળતા રહિત
3.	અનાદિનિધન	C.	જેની શરૂઆત નહિ અને જેનો છેડો નહિ.

(2) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. ધીર અને ઉદાર મહિમાવંત એવા અનાદિનિધન 'જ્ઞાનમાં' અર્થાત્ આત્મામાં કે જે શુદ્ધનયનો વિષય છે.
2. 'ઉદાર' એટલે 'સર્વ પદાર્થોમાં વિસ્તારયુક્ત' એટલે કે શુદ્ધ ચૈતન્યવસ્તુને અવલંબને જ્ઞાનની પર્યાય પ્રગટ છે તે લોકાલોકને જાણવાની તાકાત રાખે છે.
3. 'સ્થિરતા બાંધતો' અર્થાત્ પરિણતિને ધ્રુવરૂપ ખીલે બાંધતો, તેની પરિણતિને સ્થિર રાખતો એવો શુદ્ધનય.
4. મૂળ વસ્તુ [ચૈતન્યઘન અનાદિઅનંત ધ્રુવ આત્મા]ને પકડવાથી કર્મોનો મૂળમાંથી નાશ થાય છે.
5. 'તે શુદ્ધનય પવિત્ર ધર્મી પુરુષોએ કદી પણ છોડવાયોગ્ય નથી' - આ કથન ફક્ત પુરુષોને જ લાગુ પડે છે, સ્ત્રીઓને નહિ.
6. 'કૃતિભિઃ' અર્થાત્ સમકિતી. આ અર્થ એમ સૂચવે છે કે સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કરવું એ જ એક કાર્ય કરવાલાયક છે.
7. 'ઉદાર મહિમા એવા પોતાના જ્ઞાનકિરણોનો સમૂહ' અર્થાત્ રાગમાં જોડાતું પરલક્ષી જ્ઞાન એટલે કે વિકારી ભાવ
8. 'દેખે છે' અર્થાત્ જોવે છે.
9. 'દેખે છે' અર્થાત્ અનુભવે છે.
10. 'જ્ઞાનના સમસ્ત વિશેષો' અર્થાત્ જ્ઞાનમાં ઝળકતા પરજ્ઞેયો.
11. 'જ્ઞાનના સમસ્ત વિશેષો' અર્થાત્ મતિ, શ્રુતાદિ ભેદો.
12. આત્માને આનંદરૂપ એક ચૈતન્યમાત્ર ગ્રહણ કરવા માટે સમસ્ત વિશેષો તથા ભેદોને પૂર્ણપણે ટાળી નાખવા જરૂરી છે.
13. આત્માને આનંદરૂપ એક ચૈતન્યમાત્ર ગ્રહણ કરવા માટે સમસ્ત વિશેષો તથા ભેદો ટાળી દેવા જરૂરી નથી; પરંતુ તેનું લક્ષ છોડીને તેમને ગૌણ કરવા જરૂરી છે.
14. ભેદના માધ્યમથી વસ્તુને સ્વરૂપે જાણવાનો અહીં ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે.
15. બધા ભેદોને ગૌણ કરીને નિર્વિકલ્પ સ્થિરતા કરવાનો અહીં ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે.

(3) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો :-

1. સ્ત્રીના શરીરમાં રહેલા અમૂર્તિક આત્માને પુરુષાર્થ ન કહેવાય.

2. ધર્મધ્યાનના બે પ્રકાર છે: નિશ્ચય અને વ્યવહાર.
3. શુક્લધ્યાનના બે પ્રકાર છે: નિશ્ચય અને વ્યવહાર
4. શુક્લધ્યાન ફક્ત એક જ પ્રકારનું હોય છે - નિશ્ચય શુક્લધ્યાન.
5. સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ અર્થે નિર્વિકલ્પ અનુભવના માટે ખાસ અભ્યાસ અને પુરુષાર્થ કરવો પડે છે.
6. નિર્વિકલ્પ અનુભવ કરવા પડતા નથી, પરંતુ પરિણતિ અંદરમાં જતાં તે થઈ જાય છે.
7. અશુભ ભાવ પરના લક્ષે થાય છે, શુભ ભાવ સ્વના લક્ષે થાય છે.
8. શુભ અને અશુભ બંને ભાવ પરના લક્ષે થાય છે, શુદ્ધ ભાવ સ્વના લક્ષે થાય છે.
9. આ કથનમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિઓને શુદ્ધનય નહીં છોડવાનો ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે.
10. આ કથનમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિઓને શુદ્ધનય નહીં છોડવાનો ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે, મિથ્યાદૃષ્ટિઓને નહીં, માટે આગળ તો વ્યવહારનો આશ્રય કરવો જ યોગ્ય છે.

ઉત્થાનિકા:- હવે આસ્રવોનો સર્વથા નાશ કરવાથી જે જ્ઞાન પ્રગટ થયું તે જ્ઞાનના મહિમાનું કાવ્ય કહે છે:-

કળશ:- (હરિગીત)

ઉદ્યોત જેનો નિત્ય એવી પરમ વસ્તુ દેખતાં,
ને સર્વ રીતે શીઘ્ર જેના આસ્રવો સહુ નાશતાં;
એ અચલ ને અતુલ એવું જ્ઞાન તે પ્રગટ્યું,
નિજરસના ફેલાવથી જે સર્વ ભાવો વ્યાપતું. ક. ૧૨૪.

શ્લોકાર્થ:- જેનો ઉદ્યોત (પ્રકાશ) નિત્ય છે એવી કોઈ પરમ વસ્તુને અંતરંગમાં દેખનાર પુરુષને, રાગાદિક આસ્રવોનો શીઘ્ર સર્વ પ્રકારે નાશ થવાથી, આ જ્ઞાન પ્રગટ થયું - કે જે જ્ઞાન અત્યંત અત્યંત (-અનંત અનંત) વિસ્તાર પામતા નિજરસના ફેલાવથી લોકના અંત સુધીના સર્વ ભાવોને વ્યાપી લે છે, અર્થાત્ સર્વ પદાર્થોને જાણે છે, જે જ્ઞાન પ્રગટ થયું ત્યારથી સદાકાળ અચળ છે અર્થાત્ પ્રગટ્યા પછી સદા એવું ને એવું રહે છે - ચળતું નથી, અને જે જ્ઞાન અતુલ છે અર્થાત્ જેના તુલ્ય બીજું કોઈ નથી.

ભાવાર્થ:- જે પુરુષ અંતરંગમાં ચૈતન્યમાત્ર પરમ વસ્તુને દેખે છે અને શુદ્ધનયના આલંબન વડે તેમાં એકાગ્ર થતો જાય છે તે પુરુષને, તત્કાળ સર્વ રાગાદિક આસ્રવભાવોનો સર્વથા અભાવ થઈને, સર્વ અતીત, અનાગત ને વર્તમાન પદાર્થોને જાણનારું નિશ્ચળ, અતુલ કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. તે જ્ઞાન સર્વથી મહાન છે, તેના સમાન બીજું કોઈ નથી.

સારાંશ -(પ્રવચન)- 'જેનો પ્રકાશ નિત્ય છે': આત્મા ત્રિકાળી જ્ઞાયક જ્યોત જ્યોતિ
(પ્ર.નં.૨૪૫) નિત્ય વસ્તુ છે, જેનો નિત્ય પ્રકાશ ઉદ્યોત છે.

- 'કોઈ પરમ વસ્તુને' અંતરંગમાં દેખનાર પુરુષને': આત્માને અંતરંગમાં પ્રત્યક્ષ પ્રકારે દેખનારા પુરુષને:- જે આત્મા ભગવાને દીઠો છે તે દેખનારાને દેખતાં, જેના દશામાં પરનું દેખવું થાય છે તે દશામાં, સ્વને દેખે [છે].
- 'રાગાદિક આસ્રવોનો શીઘ્ર સર્વ પ્રકારે નાશ થવાથી..' નિત્ય ઉદ્યોત છે એવા પરમ વસ્તુને અંતરંગમાં દેખનારા પુરુષને રાગાદિનો ત્યાગ શીઘ્રતાથી થાય છે. પ્રભુ ભગવાન સ્વરૂપ છે એવા આત્માને દેખનારને આસ્રવોનો શીઘ્રતા ઠીક પરંતુ સર્વ પ્રકારે (સર્વથા) કોઈ બાકી ન રહે [એ રીતે નાશ થવાથી]
- 'આ જ્ઞાન પ્રગટ થયું.' 'ઉન્મગ્ન' એટલે પ્રગટ થયું: ઉન્મગ્ન અને નિમગ્ન બે શબ્દ છે. નિમગ્ન [એટલે] અંદરમાં સમાઈ ગયું. પર્યાયદ્રષ્ટિએ જોતાં તો ઉન્મગ્ન, દ્રવ્યદ્રષ્ટિએ જોતાં તો નિમગ્ન.
- '- કે જે જ્ઞાન અત્યંત અત્યંત (-અનંત અનંત) વિસ્તાર પામતા નિજરસના ફેલાવથી લોકના અંત સુધીના સર્વ ભાવોને વ્યાપી લે છે.': 'વિસ્તાર પામતા'
[અધિક] જ્ઞાનની પર્યાયની વિશાળતા પ્રગટ થતાં. જ્ઞાન જ્યાં આસ્રવ રહિત થઈને પૂર્ણતાને પ્રાપ્ત થયું, ત્યારે પોતાના નિજ આનંદના રસથી ફેલાયું. જ્ઞાન તો પૂર્ણ થયું પરંતુ અતીન્દ્રિય આનંદનો રસ ફેલાયો. જ્ઞાન સાથે અતીન્દ્રિય આનંદ આવ્યો.

- 'ભગવાન કહે છે', 'કેવલિ... જાણે છે' પૂર્ણ સ્વરૂપને આશ્રયે પૂર્ણ સ્વરૂપ પ્રગટ થયું ને પૂર્ણ ત્રિકાળને જાણે છે, કંઈ બાકી રહેતું નથી.
- 'જે જ્ઞાન પ્રગટ થયું ત્યારથી સદા કાળ એમને એ કેવલિ પ્રગટ્યા પછી સદા એવું ને એવું રહે છે - બદલાતું નથી'! જે જ્ઞાન કેવળ થયું તે તો થયું તે થયું. સાદિ અનંત અનંત છે. જે સ્વરૂપ પ્રગટ્યું તે એવું ને એવું રહે છે. જ્ઞાન અને એના જેવું પ્રગટ્યું એમ આ પૂર્ણ આનંદ અને પૂર્ણ જ્ઞાન જે પ્રગટ્યું (તે) એવું ને એવું રહે છે. સાદિ અનંત અનંત સમાધિ સુખમાં સદા એવું ને એવું રહે છે - બદલાતું નથી
- 'અને જે જ્ઞાન અનુપમ છે' જેને કોઈ ઉપમા આપી શકાતી નથી, એવું અનુપમ છે. સંસારમાં તેના તુલ્ય બીજું કોઈ નથી. અનાદિકાળ અજ્ઞાન અંધારા, એનો આશ્રય તેનો પૂર્ણ અનાદિકાળ દશા થાય છે ત્યારે આત્માથી જુદો રહેતો નથી. એ પૂર્ણતાનું અને અનંત આનંદનું એવું જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. એવું જ્ઞાન નથી, જ્ઞાન સાથે અતીન્દ્રિય આનંદ પણ દેખાડ્યો.
- (ભાવાર્થ:-) 'જે પુરુષ અંતરંગમાં ચૈતન્યમાત્ર પરમ વસ્તુને દેખે છે અને શુદ્ધનયના આલંબન વડે તેમાં એકાગ્ર થતો જાય છે તે પુરુષને, તત્કાળ સર્વ રાગાદિ અજ્ઞાનભાવોનો સર્વથા અભાવ થઈને, સર્વ અતીત, અનાગત ને વર્તમાન પદાર્થોને જાણનારું નિશ્ચલ, અનુપમ કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. તે જ્ઞાન સર્વથી મહાન છે, તેના સમાન અન્ય કોઈ નથી.'

~~[illegible]~~

~~ટીકા:- આ રીતે આસ્રવ (રંગભૂમિમાંથી) બહાર નીકળી ગયો.~~

~~ભાવાર્થ:- આસ્રવનો સ્વાંગ રંગભૂમિમાં આવ્યો હતો તેને જ્ઞાને તેના યથાર્થ સ્વરૂપે જાણી લીધો તેથી તે બહાર નીકળી ગયો.~~

ઈશ્વર

इति आस्रवो निष्क्रान्तः। | કળશ-૮૪

ટીકા: આ રીતે આસ્રવ (રંગભૂમિમાંથી) બહાર નીકળી ગયો.

ભાવાર્થ:- આસ્રવનો સ્વાંગ રંગભૂમિમાં આવ્યો હતો તેને જ્ઞાને તેના યથાર્થ સ્વરૂપે જાણી લીધો તેથી તે બહાર નીકળી ગયો.

ભાષાટીકાકારનું અંતમંગળ:-

યોગ કષાય મિથ્યાત્વ અસંયમ આસ્રવ દ્રવ્યત આગમ ગાયે,
રાગ વિરોધ વિમોહ વિભાવ અજ્ઞાનમયી યહ ભાવ જતાયે;
જે મુનિરાજ કરૈં ઇનિ પાલ સુરિદ્ધિ સમાજ લયે શિવ થાયે,
કાય નવાય નમૂં ચિત લાય કહૂં જય પાય લહૂં મન ભાયે.

• આમ શ્રી સમયસારની (શ્રીમદ્ ભગવત્ કુંદકુંદાચાર્યપ્રણીત શ્રી સમયસાર પરમાગમની) શ્રીમદ્ અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવવિરચિત આત્મખ્યાતિ નામની ટીકામાં આસ્રવનો પ્રરૂપક ચોથો અંક સમાપ્ત થયો.

ટિપ્પણી: 'આસ્રવનો સ્વાંગ રંગભૂમિમાં આવ્યો હતો તેને જ્ઞાને તેના યથાર્થ સ્વરૂપે (પૃ.નં.૨૫૭) જાણી લીધો': મિથ્યાત્વ આદિ આસ્રવ રંગભૂમિમાં આવ્યા હતા. જ્ઞાને (આત્માએ) હું તો ચૈતન્ય છું, પૂર્ણાનંદ છું, જે શુભ-અશુભભાવાદિ આસ્રવ છે, તે સ્વભાવથી ભિન્ન છે. એમ જાણી એ સ્વાંગને ઓળખી દૂર કર્યો. સ્વરૂપમાં સ્થિર થઈને એ અસ્થિરતાનો નાશ કર્યો. એવા ભાવ દ્વારા એ આસ્રવને જાણી લીધો. 'તેથી તે [આસ્રવ] બહાર નીકળી ગયો.'

• 'યોગ કષાય મિથ્યાત્વ અસંયમ આસ્રવ' એ દ્રવ્યત છે. જડ પુદ્ગલ (બાંધેલા છે).
• 'દ્રવ્યત આગમ ગાયે..' પુદ્ગલ (કર્મ) સત્તામાં પડ્યા છે.
• 'રાગ વિરોધ વિમોહ વિભાવ અજ્ઞાનમયી યહ ભાવ જતાયે..' એ ભાવાસ્રવ. વિરોધ એટલે દ્વેષ, વિમોહ એટલે મિથ્યાત્વ; 'યહ ભાવ જતાયે' [એટલે] એ ભાવાસ્રવ બતાવ્યા. આમ [– યોગ, કષાયાદિ] પુદ્ગલ (કર્મ) સત્તામાં પડ્યા (છે) ઇ જડ આસ્રવ (દ્રવ્ય). એ તો બહારનું કારણ છે.
• 'જે મુનિરાજ કરૈં ઇનિ પાલ' જે મુનિરાજ પોતાનું પાલન (એટલે કે) સ્વરૂપની સ્થિરતા કરે [તે] 'સુરિદ્ધિ સમાજ' (અર્થાત્) અતીન્દ્રિય આનંદની ઋદ્ધિરૂપી પોતાનો સમાજ; 'લયે શિવ થાયે' એ અનંત આનંદ એટલે અનંત શાંતિને પામી મુક્તિને પામે.
• 'કાય નવાય' અર્થાત્ પંડિત પોતે કહે છે. હું કાયાથી તેને નમું છું. 'ચિત લાય' – ચિત્તને ત્યાં લગાવીને ચિત્તથી પણ નમું છું! 'કહૂં' – એ આ જયચંદ [ભાષા] ટીકાકાર. 'જય પાય' આમ જય થાય એટલે આસ્રવ ટળીને જય થાય. 'લહૂં મન ભાયે' મનમાં ભાવના એ છે કે રાગરહિત થઈને હું શુદ્ધ થાઉં એવી મારી ભાવના છે.

ક્રિયા-૧૨૪: ધર્મચર્ચા કિ-૮૫

(૧) સાચું કે ખોટું (T/F) જણાવો:-

1. 'જ્ઞાનો પ્રકાશ નિત્ય છે' - શ્રીમદ્જીના આ વિધાનમાં ચૈતન્યના અખંડ પ્રકાશની વિદ્યમાનતાની વાત કરી છે.
2. ઉપરોક્ત કથન નિત્ય ઉદ્યોત નિર્મળ ધ્રુવ ચૈતન્યતત્ત્વ રૂપે કહેવામાં આવ્યું છે.
3. ઉત્પન્ન એટલે બહાર પ્રગટ થયું, વિપન્ન એટલે અંતરમાં સમાયું.
4. છ ખંડને સાધવા જનાર ચક્રવર્તીના માર્ગમાં ઉત્પન્ન અને વિપન્ન નામના બે પર્વતો આવે છે.
5. 'આ જ્ઞાન પ્રગટ થયું' - શ્રીમદ્જીના આ વિધાનમાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે જે જ્ઞાન દુષમકાળમાં વિપન્ન - સમાઈ ગયેલું હતું, તે જ્ઞાન હવે પર્યાયમાં ઉત્પન્ન - પ્રગટ થયું.
6. 'રાગાદિ આવરણોનો ક્ષય કરી પુરુષે નાશ કર્યા' અર્થાત્ રાગાદિ ભાવોનો અંશ એક પણ બાકી ન રહે એ રીતે સંપૂર્ણપણે ક્ષય નાશ કર્યો.
7. 'નિજ રસના ફેલાવથી' અર્થાત્ જ્ઞાન પ્રગટ થવાની સાથે અતીન્દ્રિય આનંદ પણ આવ્યો.
8. 'લોકના અંત સુધીના સર્વ ભાવોને તરબોળ કરી દે છે' અર્થાત્ [કેવળજ્ઞાન] કંઈ પણ વસ્તુને બાકી રાખ્યા વગર સર્વ ભાવોને જાણી લે છે.
9. 'જે જ્ઞાન પ્રગટ થયું ત્યારથી સદા માટે અચળ છે' અર્થાત્ કેવળજ્ઞાન ચળે નહિ એવું કૂટસ્થ રહે છે.